

**T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**FRANSA'NIN DOĞU AKDENİZ
HAVZASI'NDAKİ MİSYONERLİK
FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mikail KOLUTEK**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU**

Hatay-2011

ONAY

MİKAIL KOLUTK tarafından hazırlanan “**FRANSA’NIN DOĞU AKDENİZ HAVZASINDAKİ MİSYONERLİK FAALİYETLERİ**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **TARİH ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

...../..... /2011

Jüri Üyeleri	İmza
Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Başkan)	
Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU (Tez Danışmanı-Üye)	
Yrd. Doç. Dr. Bülent ARI (Üye)	

Mikail Kolutek tarafından hazırlanan “*Fransa’nın Doğu Akdeniz Havzasındaki Misyonerlik Faaliyetleri*” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Doç.Dr.Yakup BULUT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, zengin doğal kaynakları ve stratejik konumu nedeniyle sürekli olarak Batılı devletlerin hedefinde olmuştur. Sahip olduğu bu özellikler neticesinde bazen doğrudan işgale uğramış, bazen de dolaylı yıkıcı faaliyetler ile karşı karşıya kalmıştır. Batılı devletler tarafından ortaya konan bu faaliyetlerin merkezinde çoğu kez Türkiye topraklarında kurulan yabancı müesseseler yer almıştır.

Başlangıcı Hristiyanlığın yayılmaya başladığı döneme kadar dayanan misyonerlik faaliyetleri, özellikle XIX. ve XX. yüzyıllarda Batılı emperyalistlerin en önemli aracı olmuştur. Misyonerler geldikleri Türkiye topraklarında kendilerini himaye eden devletlerin siyasi amaçlarına hizmet etmişlerdir.

XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı toprakları üzerinde açılan yabancı okul sayısı önemli oranda artmıştır. Bu dönemde çalışmamızın temelini oluşturan Adana ve Halep Vilayetlerindeki artış da dikkatimizden kaçmamıştır. Fransa, Doğu Akdeniz Havzası'ndaki ekonomik-siyasi-stratejik amaçlarından dolayı bölgeyi kurduğu misyoner okulları ile bir ağ gibi örmüştür. Kurulan bu misyoner okullarını, sosyal amaçlı diğer kurumlar ile destekleyerek Doğu Akdeniz'e yerleşmede araç haline getirmişlerdir. Misyonerler, eğitim-din ve sosyal alandaki faaliyetleri ile belirli bir başarı elde etmişlerse de, Türkiye'deki Milli Mücadele hareketinin başarıyla sonuçlanması bu faaliyetlerin sonunu hazırlamıştır.

Çalışmamız ile ilgili olarak daha iyi işlerin yapılabileceğinin bilincinde olmakla birlikte, kusurlarımız ve eksiklerimizin hoş karşılanacağını ümit ediyoruz. Öncelikle çalışmamızın tüm aşamalarında desteğini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim. Tarih Bölümü öğretim elemanlarına, Uzman Mustafa Tarım'a, Mehmet Yusuf Çelik'e, aileme ve burada ismini zikretmeyi unutmuş olabileceğimiz herkese minnettarım. Ayrıca Mustafa Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon birimine verdiği desteklerden ötürü teşekkür ederim.

Hatay 2011

Mikail KOLUTEK

**FRANSA’NIN DOĞU AKDENİZ HAVZASI’NDAKİ MİSYONERLİK
FAALİYETLERİ
Mikail KOLUTEK**

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi 2011

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu çöküş sürecine girmekle beraber yabancı devletlere bazı ayrıcalıklar tanımak zorunda kalmıştır. Bu ayrıcalıklardan yararlanan Fransa, imparatorluk topraklarındaki Katoliklerin hamîliğine soyunmuştur. Elde ettiği himaye hakkından faydalanarak kendi menfaatlerine uygun misyoner okulları ve diğer bazı müesseseler oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu için halkın çeşitli unsurlarının kendi dil ve kültürlerini yaşatmak adına oluşturdukları kurumlar manasına gelen bu müesseseler, Fransa için yoğun siyasi faaliyetlerde bulunmuş ve birer uç karakol görevi yapmışlardır. Bu durum ise Osmanlı İmparatorluğu açısından büyük bir tehlike olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma, Fransızların sözde eğitim, kültür ve sosyal amaçlı müesseselerinin, Osmanlı İmparatorluğu açısından ne anlam ifade ettiğini ve ne gibi sonuçlar doğurduğunu konu edinmiştir.

Bu bağlamda tezin birinci bölümünde; *Misyon*, *Misyoner* ve *Misyonerlik* gibi terimlerin yanı sıra Doğu Akdeniz’de yoğunluk kazanan misyonerliğin nedenleri, misyonerlerin yetiştirilmeleri ve uyguladıkları metotlar açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde; Osmanlı topraklarında emperyal emellerini gerçekleştirmek isteyen Fransa’nın, gayr-i müslim unsurlar üzerinden ne gibi politikalar yürüttüğü üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde; Fransa’nın; XX. yüzyılın başlarında Fransız sanayisi için geniş bir pazar ve hammadde kaynağı olan Doğu Akdeniz’deki iktisadi menfaatlerinden bahsedilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise; Fransızların Doğu Akdeniz’deki misyoner kuruluşları irdelenmiştir. Fransa’nın Doğu Akdeniz’de uyguladığı siyaset bu misyoner okulları, sağlık kuruluşları, yetimhaneler ve dini müesseseler aracılığıyla yürütülmüştür.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Fransa, Misyoner, Misyoner Okulları, Adana Vilayeti, Halep Vilayeti

**MISSIONARY ACTIVITIES OF FRANCE IN THE EASTERN
MEDITERRANEAN BASIN**

MIKAIL KOLUTEK

The Science Branch of History Postgraduate Thesis 2011

Supervisor: Assistant Professor Süleyman Hatipoğlu

ABSTRACT

When the Ottoman Empire started to decline, it had to grant certain privileges to foreign states. Taking the advantage of these privileges, France played the protectorate of the Catholics in the Empire. Benefitting from the right of protectorate it obtained France brought missioner schools and some other institutions into being, matching its own interests. These establishments, meaning the foundations which, for the Ottoman Empire, several national components formed in order for their own languages and cultures to survive, were engaged in many political activities on behalf of France and acted as outstations. This situation constituted a big threat for the Ottoman Empire. The study covers what these establishments with so-called educational and social purposes mean and what consequences they brought about from the point of the Ottoman Empire.

In this sense, in the first part of the thesis, the reasons of the missionary activities which have increased in the Eastern Mediterranean, the training of the missionaries and the methods they employed as well as the terms such as Mission, Missionary and being a Missionary are explained as much as possible.

In the second, the emphasis is on what kinds of policies France, willing to realize its imperial desires, was performing via non-moslem people.

In the third part, France's financial benefits in the Eastern Mediterranean, which was a source of wide market and raw materials for the French Industry in the beginning of 20th Century, are mentioned.

In the fourth, last part, the French missionary organisations in the East Mediterranean are closely studied. The policy France followed in the East Mediterranean were performed by these missionary schools, medical institutions, orphanages and religious associations.

KEY WORDS

France, Missionary, Missionary Schools, Adana Province, Halep Province

İÇİNDEKİLER

Önsöz	i
Özet ve Anahtar Sözcükler	ii
Abstract and Key Words	iv
İçindekiler	vi
Kısaltmalar	xii

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

MİSYONERLİK

1. Misyon, Misyoner ve Misyonerlik	3
2. Misyonerliğin Nedenleri	8
2.1. Dini Nedenler	9
2.2. Sömürgecilik	9
2.3. Ticaret Alanları	10
2.4. Siyasi Nedenler	11
2.5. İlmî Nedenler	12
2.6. Diğer Nedenler	12
3. Misyonerlerin Yetiştirilmeleri ve Uygulanan Metodlar	14

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSA’NIN EKONOMİK ÇIKARLARI VE BÖLGE HALKLARI

ÜZERİNDEKİ FAALİYETLERİ

1. Fransa’nın Doğu Akdeniz’de Nüfuz Kurma Faaliyetleri	20
2. Fransa’nın Bölge Üzerindeki Ekonomik Çıkarları	26
2.1. Pamuk	29
2.2. Petrol	30
2.3. İpek	31
2.4. Tahıl	32
3. Fransa’nın Bölge Üzerindeki Ayrımcı Etnik Faaliyetler	32

3.1. Ermeniler	33
3.2. Araplar	41
3.3. Kürtler	47
3.4. Yahudiler	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA'NIN DOĞU AKDENİZ'DEKİ SOSYO-KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

1. Eğitim Alanındaki Faaliyetler	55
1.1. Osmanlı-Fransız Anlaşması (1901)	62
1.2. 1901 Anlaşmasına Ek İstekler	65
1.3. 1901 Anlaşmasında Tamiri ve Genişletilmesi İstenen Okullar	66
1.4. Osmanlı-Fransız Anlaşması (1913)	68
1.5. Adana Vilayeti'ndeki Misyoner Eğitim Kurumları	70
1.6. Halep Vilayeti'ndeki Misyoner Eğitim Kurumları	75
1.7. Misyoner Eğitim Kurumlarının İktisadi Kaynakları	84
1.7.1. Hami Devletlerin Desteği	85
1.7.2. Misyoner Teşkilatlarının Desteği	85
1.7.3. Yapılan Bağışlar	85
1.7.4. Öğrencilerden Alınan Harçlar	87
1.7.5. Osmanlı Devleti'nden Alınan Ödenekler	87
2. Sağlık Alanındaki Faaliyetler	88
2.1. 1901 Osmanlı-Fransız Anlaşması İle Meşruiyet Kazanan Kurumlar	93
2.2. Adana Vilayeti'ndeki Misyoner Sağlık Kurumları	93
2.3. Halep Vilayeti'ndeki Misyoner Sağlık Kurumları	94
3. Din Alanındaki Faaliyetler	95
3.1. 1901 Öncesinde Meşruiyet Kazanan Dini Kurumlar	101
3.2. 1901 Osmanlı-Fransız Anlaşması İle Meşruiyet Kazanan Dini Kurumlar	102
3.3. Yeniden İnşası ve Tamiri İstenen Dini Kurumlar	103

3.4. Adana Vilayeti'ndeki Misyoner Dini Kurumlar	104
3.5. Halep Vilayeti'ndeki Misyoner Dini Kurumlar	106
4. Sosyal Amaçlı Kurumlar ve Faaliyetleri	113
4.1. Adana Vilayeti'ndeki Sosyal Kurumlar	113
4.2. Halep Vilayeti'ndeki Sosyal Kurumlar	114
5. Lozan Anlaşması ve Sorunun Çözümüne Bağlanması	115
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	119
EKLER (Belgeler-Resimler-Haritalar)	127
A. Belgeler	128
Belge 1- Cizvit papazlarının Ermenistan adıyla bir mesele çıkarmayı kendilerine amaç edindikleri ile İlgilidir	128
Belge 2- Vahan Papasyan'ın Taşnak faaliyetlerini destekleyen Fransa tarafından Suriye'nin kuzeyinde Ermenilerle Kürtleri yerleştirmek ve teşkilatlandırmakla görevlendirildiği	129
Belge 3- Fransızların Ağrı, Barzan, Mutki ve Cizre mıntkasına tahsis edilecek silah ve cephane alınması için Vahan Papazyan'a 10 milyon Frank verdiği ile ilgilidir	132
Belge 4- Fransızların Hoybuncu, Ermeni ve Süryanilerle Kürtleri kendilerine bağlayarak El-Cezire'de bir Hıristiyan ekseriyeti yaratmak amacı ile ilgilidir	134
Belge 5- Cizvit Papazlarının kötü niyetleri nedeniyle resmi ruhsatı bulunmayan okullarının faaliyet gösteremeyecekleri belirtilmiştir ile ilgilidir	135
Belge 6- Cizvit papazlarının Maarif Nizamnamesine uygun eğitimde bulunmakla mükellef oldukları, buna aykırı hareket etmeleri ve keyfi bir şekilde eğitim öğretime devam etmelerine müsaade edilmemesi gerektiği ile ilgilidir ..	136
Belge 7- Cizvit okullarından ruhsatsız olanlar için ruhsat almak üzere üç ay süre verildiği, bu süre zarfında müracaat etmeyenler hakkında kanuni işlemin yapılması gerektiği ile ilgilidir	137
Belge 8- Adana idadi mektebi öğrencilerinin kullandığı coğrafya atlasında Sermed Efendinin ihbarıyla ortaya çıkan durumda Efise Cemiyet-i Ruhaniye'sinin coğrafya atlasıyla Jost Espirtin'in eseri olan umumi atlasta Ermenistan	

kelimesinin geçtiği ve bu kitapların muhtevasında zararlı bilgilerin bulunduğu ile ilgilidir	138
Belge 9- Cizvit Rahipleri reisi Prandre ile rahip Perşar Toron'un Adana'ya hareket ettiklerine, hâl ve hareketlerinin göz altında bulundurulması lüzumuna dair uyarı verildiği ile ilgilidir	139
Belge 10- Fransız Ferar Mektebinde icra olunan bir komedyya oyununun içerik bakımından oldukça çirkin olduğu, benzer piyesin Adana'da bulunan Cizvit Kız ve Erkek okullarında da oynatılacağı ile ilgilidir	140
Belge 11- Adana ve Cebelibereket sancaklarına gelen birtakım Cizvit papazlarının mektepler kurdukları, kurulan bu okullar hakkında gereğinin yapılması konusu ile ilgilidir	141
B. Haritalar	142
Harita 1- 16 Mayıs 1916 Sykes-Picot Anlaşması'na göre Nüfuz Alanlarını gösterir harita.....	142
Harita 2- 1915-1917 Gizli Anlaşmaları ile Fransız, İtalyan, Rus ve İngilizler tarafından Bölünmüş Türkiye'yi gösterir harita	143
C. Resimler	144
Resim 1- Adana Ermeni Okulunun Kalıntıları.....	144
Resim 2- Adana Kız Kolejinin Kalıntıları	145
Resim 3- Adana Terzian Okulunun Kalıntıları	146
Resim 4- Adana Ermeni-Katolik Kilisesi ve Adana Koleji kalıntıları	147
Resim 5- Çıraqlar ve usta ayakkabıcı Antranig Balayan ayakkabı atölyesinde. 25 Nisan 1920	148
Resim 6- Öğretmenleri ile yetimhane okulu öğrencileri kurumun avlusunda	149
Resim 7- Antep Ermeni Okulu öğretmen ve öğrencileri	150
Resim 8- Antep Misyon Okulundan bir görünüm	151

KISALTMALAR

ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AÜDTCFTBTAD	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBD	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
AÜSBED	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
AÜTİTEAYD	: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi
Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
DAMTAG	: Doğu Araştırma Merkezi Tehdit Araştırma Gurubu
EÜSBED	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
FÜSBD	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
H.	: Hicri
MS	: Milattan Sonra
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
S	: Sayı
s	: Sayfa
SÜSBD	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb	: Ve benzeri

GİRİŞ

Emperyalist devletlerin şark problemini halletmek üzere ortaya koydukları siyasi ve ekonomik kısılcacın yanında uygulamaya çalıştıkları bir diğer unsur da kültürel baskı olmuştur. Uygulanmaya çalışılan bu kültürel baskı ise yabancı okullar vasıtası ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarında etkili olmaya başlayan misyoner hareketleri ile yabancı okul kavramının da ortaya çıktığı görülmektedir. Yabancı okullar olarak nitelendirilen bu misyoner eğitim kurumlarında din propagandasının yoğun olarak yapıldığı, kendi dil ve kültürlerinin uygulanmaya çalışıldığı düşünülürse ne denli etkili görev yaptıkları hesap edilebilir. Misyonerlik tarihin hiçbir döneminde tek başına bir din veya kültür meselesi değil, hep siyasi bir mesele olmuş ve tarih boyunca sömürgeleştirme ile iç içe yürümüştür. Dolayısıyla anılan kurumlarda bir taraftan İslam ve Türk aleyhtarlığı işlenmiş, diğer taraftan emperyalist amaçlara ulaşmak istenmiştir. Batılı emperyalist ülkelerin Osmanlı İmparatorluğundaki misyonerlik faaliyetlerinin ve çok yönlü ve yoğun olduğu dönem XIX. yüzyıla rastlamaktadır. Çalışma alanları, amaçları ve metotları göz önüne alınırsa, bu dönemde ülke adeta bir baştan bir başa misyonerler tarafından açılan okullar ve sağlık kuruluşları ve dini kurumlarla donatılmıştır.

1789 Fransız İhtilali sonrasında yoğunluk kazanan milliyetçilik akımı yabancı okullar vasıtasıyla imparatorluk dâhilindeki azınlıklar üzerinde uygulanmaya çalışılmıştır. XIX. yüzyılda patlak veren ve devletin dağılmasına yol açan ayaklanmalarda, misyonerlik faaliyetleri ile bu faaliyetlerin tabii bir sonucu olarak kurulan çeşitli seviyelerdeki okul ve kolejlerin payı büyük olmuştur. Misyonerler, söz konusu eğitim kurumlarında gerçekleştirdikleri faaliyetler ile azınlıklar üzerinde etkili olurlarken, yabancı okullara devam eden Müslüman-Türk unsurları da dinlerinden uzaklaştırma, kültürlerinden koparma ve çoğunlukla batı hayranı insanlar olarak yetiştirmede etkin rol oynamışlardır.

Bilindiği üzere XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Bahsedilen fermanlar ile azınlıklara tanınan siyasi ve hukuki haklar genişletilmiş misyonerler ise bu durumdan faydalanarak faaliyetlerini arttırmışlardır. Çeşitli dini teşkilatlar, hem Hıristiyanlık itikadını yaymak, hem de Osmanlı İmparatorluğundaki Hıristiyanları devlete karşı kullanmak için yoğun bir şekilde Türkiye'ye gelerek yüzlerce okul, hastane ve yetimhane açmışlardır. Faaliyet alanlarını köy kasaba gibi ülkenin en ücra köşelerine

kadar götüren misyonerler çalışmalarının sonuçlarını da almaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemlerde azınlıkların, çıkardıkları ayaklanmalar sonucu Batılı devletlerin de yardımıyla birer bağımsız devlet olmalarında misyonerlik faaliyetlerinin etkisi oldukça büyüktür. Daha da önemlisi, Yusuf Akçura'nın da vurguladığı gibi ülkemizdeki okumuş aydınlar arasında ortak bir düşünce ve idealin olmamasında misyonerler tarafından açılmış olan yabancı okullarda verilen eğitimin etkisi büyük olmuştur.

Öte yandan Fransa'nın misyoner okullarıyla bağlantılı olarak Doğu Akdeniz bölgesiyle ilgilenmesinin en büyük nedeni Fransa'nın bölgedeki siyasi-askeri-ekonomik çıkarları olmuştur. Bunun nedenini kabaca şu şekilde açıklamak mümkündür. Fransız kaynaklarının XX. yüzyıl başlarında Suriye için oldukça geniş bir sınır tanımlaması vardır. Bu sınırın Fransız çıkar bölgesini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre Suriye, Batı'da Akdeniz'den Doğuda Fırat'a, Güneyde Kızıldeniz Körfezi ve Akabe Limanına doğru yönelen ve El-Ariş'ten itibaren belirlenen bir sınır içinde Antitoroslardan Toroslara uzanan bölgeyi içermektedir. Fransızlar için ekonomik ve siyasi açıdan çok önemli olduğu bilinen bu alanın Kilikya olarak bilinen bölgeyi de kapsayacak şekilde genişletildiği ve Batı sınırının Antalya bölgesine kadar dayandırıldığı görülmektedir. Fransız hükümetleri Suriye'yi tıpkı İstanbul ve Boğazlar gibi çok büyük öneme sahip bir bölge olarak değerlendirmişlerdir. Bu bölge ayrıca Fransız donanmasının rahatlıkla ulaşabileceği bir konumdaydı. Bu nedenle Fransızlar, Suriye bölgesini bir gün toprak isteğinde bulunabilecekleri bir bölge olarak görmüşler ve bu yüzden Fransız nüfuzunun önceliğini sürdürmenin zorunlu olduğu, olağanüstü siyasi öneme sahip bir alan olarak görmüşlerdir.(Yorulmaz, 1998:231-259)

Fransa'nın Akdeniz'e olan ilgisi, XIX. yüzyılın son çeyreğinde yaşamış olduğu bazı politik olaylardan sonra daha da artmıştır. 1870-71 yıllarında Fransa'nın Prusya'ya yenilmesi sonucu, Fransa Avrupa dışındaki politik faaliyetlere yönelmek zorunda kalmıştır. Bu dönemden sonra Avrupa'da politik başarısızlığa uğrayan Fransa, Yakın Doğu'da elde ettiği sömürgeler üzerindeki misyon faaliyetlerini güçlendirmeye ve buralarda kendi kültür değerlerini yaymaya yönelmiştir. Böylece, Batılı sömürgeci devletlerde zamanla bir Akdeniz İmparatorluğu kurma düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Nitekim bu sömürgelerin temel sloganları; "*Sen Nehri Paris'e aktığı gibi Akdeniz de Fransa'ya akar*" olmuştur.(Işık, 2005:413-432)

BİRİNCİ BÖLÜM MİSYONERLİK

1. MİSYON, MİSYONER VE MİSYONERLİK

Latince “*missio*” teriminden gelen misyon, sözlük anlamı itibarıyla “*görev ve yetki*” anlamlarına gelmektedir. Bundan türetilmiş misyoner terimi ise “*görevli olan kişi*” demektir.(Gündüz, 2005:11) Kilise tarafından resmen vaaz için görevlendirilmeyi ifade eden misyon terimi XVI. yüzyıldan itibaren Cizvitlerce daha özel bir anlamda kullanılmaya başlandı. XVI. Yüzyılda Ignatius Loyola tarafından, Hıristiyan milletlerin kolonilere kilise görevlileri göndermesini ifade eden misyon ve misyonerlik, sömürge bölgelerinin Hıristiyanlaştırılması bağlamında kullanılmıştı. Katolik kilisesinin Hıristiyanlığın yerliler arasında yayılmasını sağlamak amacıyla görevlendirdiği kilise temsilcilerine misyoner, bunların gittikleri ülkelere ise misyon ülkeleri denilmiştir. Misyon ve misyonerlik terimleri Hıristiyan olmayan halkların zihinlerinde, tarihte yaşadıkları sömürüyü, baskıyı, zulmü ve Batılıların hegemonyacı, baskıcı tavırlarını canlandırmaktadır. Bu nedenle özellikle Protestan misyonerler, misyoner teriminin yerine başka terimler kullanmayı tercih etmeye başladı.(Çabuk, 2008:38) Bunlar arasında en sık rastlananlardan biri evangelizm ve evangelizasyon olmuştur. Zaman zaman şahitlik (Witnessing) ve beyan (proclamation) gibi kelimeler de misyonerlik terimi yerine kullanılmaktadır.

Evrensel mesajlar içeren her inanç sistemi, öğretileri arasında, temsil ettiği mesajın diğer insanlara iletilmesine yer verir. Bu çoğunlukla din adamlarının yapmaları gereken bir görev olarak kabul edilir. Örneğin Kur’an da bu çerçevede, insanlara iyiliği emredecek, hayra çağırarak bir gurubun bulunmasının öneminden bahseder. Ayrıca dinin insanlara tebliğ edilmesinin gerekliliği üzerinde durulur.(Gündüz, 2002:7) Bu bağlamda İslâm geleneğinde belki misyonerliğin karşılığı olarak düşünülebilecek olan “*Cihat*” kavramı vardır. Ama uygulamada misyonerlikle cihat arasında önemli benzerlikler bulmak mümkün değildir.(Taşkın, 2006:9)

Misyonerlik sıradan ya da rastgele bir tebliğ faaliyetinin ifadesi değildir. Hıristiyan geleneğinden kaynaklanan belirli metotları kullanarak Hıristiyan dinsel değerlerinin yayılması ve diğer insanların Hıristiyanlaştırılması için yapılan sistematik aktivitedir. Bu

nedenle Hıristiyanlıktaki misyon ve misyonerlikle, İslâm'daki cihat yada tebliğ ve davet anlayışı arasında derin farklılıklar bulunmaktadır. İslâmî tebliğ ve davette yalnızca doğruların ilân edilip insanlara duyurulması hedeflenirken (el-Mâide 5/67; en-Nahl 16/125) misyonerlikte amaç insanların vaftiz edilip Hıristiyanlaştırılmasıdır.(Matta, 28/19-20) Dolayısıyla misyonerlik, sadece Hıristiyan inancının ifade edilip duyurulmasını amaçlayan sıradan bir tebliğ olayı değil, Paulus'un da vurguladığı gibi “*ne yapıp edip insanların Hıristiyanlığa kazandırılması*” faaliyetidir. (Korintoslular'a Birinci Mektup. 9/20).(Gündüz, 2005:193)

Hıristiyan misyonerliğin teolojik dayanağı kabul edilen Matta İncil'inin Hz. İsa'ya attığı aşağıdaki ifadelerin Hz. İsa'ya ait olduğu konusunda kesinlik yoktur. Mevcut İncillerde bu sözler tartışmalıdır.

“İsa yanlarına gelip şunları söyledi; Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin. Size buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin. İşte ben dünyanın sonuna dek her an sizinle birlikteyim.” (Matta İncili 18-20)

Bu emrin onlar arasında “*Gidin ve insanlar arasında Tanrı'nın Âlemşümül hâkimiyetini ve gerçeği tesis edin*” şeklinde tefsir edilmesiyle Yahudilerden sonra ikinci bir Arz-ı Mev'ud¹ ideali yaratılmış oldu. Bu ikinci Arz-ı Mev'ud, birincisinden çok daha acımasız davranmış ve halkların kaynaklarını gasp etmiştir. Misyonerliğin temelini teşkil

¹ Arz-ı Mev'ud terim manası olarak “Vadedilmiş yer” anlamına gelmektedir. Hz. İbrahim ve onun soyundan gelenlere verileceği va'dedilen arazi. Bu tabir Kur'an-ı Kerim'de “*Bereketli arz*” olarak kaydedilmektedir. (el-Enbiyâ, 21/71) Hz. Yusuf (a.s.)'in Mısır'a götürdüğü İsrailoğulları zamanla Firavunların yönetimi altında zulme uğramış, mustaz'af bir kitle haline gelmişti. Kur'an'da Hz. Musa (a.s.)'in onlara şöyle dediğini biliyoruz. “*Ey Kavmim, Allah'ın size takdir ettiği Arz-ı Mukaddes'e girin arkanıza dönmeyin. Yoksa hepiniz nice zararlılara uğrayanlardan olursunuz.*” (el-Mâide, 5/12). Hz. Musa'nın sözleriyle Allah'ın İsrailoğullarına mukaddes kıldığı belde bildirilmiş ise de bunun neresi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ken'an ili olarak bilinen yer Filistin, Şam, Ürdün'deki Ken'an bölgesi yahut Kudüs şehri midir, bu hususta kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak o dönemlerde bu bölgede büyük bir devlet hüküm sürdüğünden, İsrailoğulları buraya gelmek istememişler, bunun için de Hz. Musa'ya: “*Git sen ve Rabbin, savaşınız; biz buracıkta oturacağız*” demişlerdi. (el-Mâide, 5/24) Bundan sonra İsrailoğulları'nın buraya gidemeyeceği, ancak bu bölgeye salih kulların mirasçı olacakları Hz. Dâvud'a vahyedilen Zebur'da belirtilmiştir: “*Andolsun ki biz zikir (Tevrat)'dan sonra (Davud'a indirilen) Zebûr'da yazdık ki. “Arz'a (arz-ı Mev'ud'a) benim salih kullarım varis olur.”* (el-Enbiyâ, 21/105). Arz-ı Mev'ud'un değerini takdir edemeyen İsrailoğulları yeryüzünün salihleri olamamış fakat daima bunun özlemini duymuş ve bu toprakları ele geçirmek için her türlü hileye başvurarak her şeyi mübah görmüşlerdir. Arz-ı Mev'ud Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahûdiler tarafından kutsal kabul edildiği için her üç ümmet de buraları ele geçirme gayreti içine girmiş ve bu bölgede tarih boyunca mücadeleler sürmüştür. Yahudiler Allah'ın Peygamberlerini öldürüp onun dinine ve emirlerine sırt çevirdiklerinden Allah onların bu kutsal yerlere mirasçı olamayacaklarını belirtmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi yeryüzüne Allah'ın salih kulları varis olacaktır. Bu ilâhi hüküm bütün kutsal kitaplarda mevcuttur. Günümüzde bu yer yedi ülke üzerinde Nil-Fırat arasında, Toros yayı ve bunun kuzeydoğusu olan Murat Havzası ile Güneyde Akabe ile Basra hattı boyunca çizilmiştir.

eden bu düşünce tarzı, egemen güçlerin emperyalist amaçları içinde bir kılıf olmuştur.(Akyüz, 2007:21)

Misyonerlik tarihte yedi aşama geçirerek günümüze kadar gelmiştir. Bu dönemler şöyledir:

- M.S 33-100 yılları arası, Havariler Dönemi.
- M.S 100-800 yılları arası, Kiliselerin Kurulma Dönemi.
- M.S 800-1500 yılları arası, Ortaçağ Dönemi.
- M.S 1500-1650 yılları arası, Reformasyon Dönemi.
- M.S 1650-1793 yılları arası, Reformasyon Sonrası Dönem.
- M.S 1793-1965 yılları arası Modern Dönem.
- M.S 1965'ten sonraki dönem ise Diyaloglar Dönemidir.(Küçük, 1996:37)

İlk misyonerler havarilerdi. Aziz Paulus (Tarsuslu Saint Paul) Küçük Asya'da (Anadolu) Makedonya ve Yunanistan'da birçok kilise kurdu ve bunları örgütlendirdi. Havarilerin çömezleri Hıristiyanlığı bütün Roma İmparatorluğu ve dünyaya yaydılar. Miladi II. ve III. Yüzyıllarda çeşitli baskılarla yüz yüze olan Hristiyanlık, IV. Yüzyıldan itibaren Romanın resmi dini haline geldi.(Gündüz, 2002:11) İmparator Konstantinius'un M.S. 313'te Hıristiyanlığı kabul etmesi, misyonlara yeni bir hız verdi. Misyonerler kısa zamanda İran ve Arabistan içlerine kadar yayıldılar. Bu dönemde meydana gelen Kavimler Göçü yarattığı boşluk dolayısıyla misyonerlere yeni bir alan kazandırdı. VI. Yüzyılda Aziz Augustinus Anglosaksonlara vaazlar verdi. Aziz Bonifacius VIII. Yüzyılda Ren kıyıları boyunca Hıristiyanlığı yaydı. Charlemagne'ın zaferleri de Saksonları Hıristiyanlığı kabule zorladı ve IX. Yüzyılda Germen kavimleri Hıristiyan oldu. Aynı yüzyılda Hristiyanlık İsveç ve Bohemya'ya, X. yüzyılda da Danimarka'ya girdi. Rusya, Prusya ve Macaristan misyonları da bu çağa rastlamıştır. Bunlar Germenleri sömürgeleştirme ve Hristiyanlaştırma amacını güden girişimlerdi.

Batıda durum böyleyken Doğuya döndüğümüzde, Haçlı seferleri askerî alanda İslâm dininin yayılmasını durdurduysa da, Müslümanları Hıristiyan yapma amacını yerine getiremedi. Buna mukabil Assisili Aziz Francesco İncil'i Müslümanlar arasında dostça yayma düşüncesini ortaya atmıştır. İtikadî manada Misyonerlik düşüncesini ilk benimseyenler Fransiskanlar ile Dominikenlerdi ve bunlardan Bazıları Asya içlerine kadar girdi. Yenidünyaların bulunması, misyonlar

için yeni bir atılım fırsatı doğurdu. İspanyollarla Portekizliler sömürgeleştirme ve Hristiyanlaştırma siyasetini birlikte yürüttüler. 1593-1608 arasında, papalıktan alınan bir dizi yetki belgesi, Portekiz ve İspanya krallarına, bulunmuş ya da bulunacak ülkelere gidecek misyonerleri hazırlama, seçme, gönderme ve bakma yükümlülüğünü veriyor, bu ülkelerin mülkiyetini onlara bırakıyordu. Bu ülkelerde kralların kazançları mülkiyet üzerinden koruma payları olacaktı. Bu, misyonları Portekiz ve İspanya'nın tekeline vermek demektir. Krallar gerçekten de bu ödevleri yerine getirdiler ve Lâtin Amerika'nın Hristiyanlaştırılması, Goa misyonları, Çin, Japonya ve Hindistan'daki Cizvit misyonları ve Filipinler misyonu bu yolla oluşturuldu. Cizvit tarikatının doğuşu, koruma koşullarını bir değişikliğe uğratmadan, misyonerler için yeni bir destek oldu. Bu arada Cizvitlerin XVII. Yüzyılda tarikatın kuruluş tüzüğünde Türkleri Hristiyanlaştırmak üzere Papa III. Paul'dan özel izin ve görevlendirme istedikleri ortaya çıktı.(Akyul, 2007:6) Fakat zaman zaman Cizvitler ile Papalık arasında gergin ilişkiler olduğu da görülmekteydi. Cizvitler dönem dönem papalık tarafından yoğun eleştiriye maruz kalıyordu. Cizvitlerin papalık tarafından eleştirilmesi nedenlerinin başında özellikle Avrupa dışındaki misyonerlik politikaları geliyordu. Bu arada Cizvit misyonerler yalnızca gittikleri ülkelerde okullar ve kiliseler kurmakla, yerel halkı kendi öğretileriyle eğitmekle kalmıyorlardı. En önemli misyonlarından birisi de gidip gördükleri yerleri, tanıdıkları insanları ve öğrendikleri yerel bilgiyi mektuplarıyla Avrupa'ya taşımaktı. Böylece Avrupalı kral ve tüccarlar, dünyanın neresinde, nasıl bir insan topluluğuyla veya nasıl bir zenginlikle karşılaşacağını öğreniyordu. Daha da önemlisi Cizvitler gittikleri yerleri işgal eden Avrupalı asker ve krallar ile yerli halk arasında tuhaf bir köprü oluşturuyorlardı.(Çavdar, 2006:34-41)

Papalık, 1662'de Vatikan'da Propaganda Kongregasyonu (Miyon Bakanlığı) kurunca durum değişti. Portekizlilerin yenilgisinden ve İspanya'nın gerilemesinden sonra, koruma sisteminin misyoner sağlamadaki maddî güçsüzlüğünü gidermek, misyonları yeniden düzenlemek ve tezelden her ülkede yerli Hristiyan din adamlarını yetiştirmek gerekti. Propaganda hizmetleri için Paris'te Dış Misyonlar Papaz Okulu kuruldu. Masrafları doğrudan doğruya Papalık Propaganda Dairesi tarafından karşılanan din adamları, Uzakdoğu için bir misyoner örgütü kurdular ve Kanada misyonlarını yönettiler. Birçok çatışma ve uzlaşmadan sonra, propaganda misyonları, koruma misyonlarını ikinci plâna itti.

1830'dan sonra ve XVI. Gregorius'un girişimiyle yeniden başlayan, Fransızların çoğunlukta olduğu misyonerlik hareketi, Avrupa'nın yeryüzünü etkisi altına almaya çalışmasıyla birlikte, bütün dünyada gelişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, XV. Benedictus, Vatikan'ın misyon çalışmalarını Propaganda Kongregasyonunun yetkisi altında topladı. Aynı Papa ve XI. Pius misyonerliğin kurallarını tanımladılar. Misyonerliğin amacı, yeryüzünde güçlü bir Hristiyanlık topluluğu kurmaktır. Almanya, Belçika ve Fransa'da misyon çalışmaları için enstitüler kuruldu. Buralarda daha çağdaş bilgilerle misyonerler yetişti. 1951'de yayınlanan *Evangelii Praecones* adlı papalık genelgesi 1926 ve 1950 yılları için resmî rakamlara dayanan bilgiler vermekteydi. Bunlara göre 1926'da 400 ve 1950'de de 600 misyoner bölgesi vardı. 1926'da bütün misyon önderleri Avrupalı olduğu halde 1950'de 88 misyon kendi yerli şefleri tarafından yönetilmişti. 1949'da Çin devriminin getirdiği sosyal yapı değişikliği ve Avrupa sömürgelerinin bağımsızlıklarına kavuşması, bugünkü misyoner sayısı üstüne kesin rakamların verilmesine engel olmaktadır.(Hopkins, 2006:7-8)

Diğer taraftan Protestanlık, daha ilk günlerden başlayarak misyon sorunu üstünde önemle durdu ve Avrupa'da durumunu garanti altına alıncada misyonerlik konusunda harekete geçti. Protestanlar bu harekete geçiş sonrası ancak XIX. yüzyılda büyük gelişmeler elde etti. Bugün pagan toplumlara misyoner yollayan ve bunların geçimini sağlayan birçok dernek vardır. Bunların en önemlileri şunlardır:

- Londra'da 1701'de kurulan İncil'i Yayma Derneği
- Londra'da 1792 yılında kurulan Vaftizci Misyonlar Derneği
- Amerika Birleşik Devletlerinde 1810'da Boston'da kurulmuş olan Amerikan Misyon Dostları Konseyi
- Boston'da 1814'de kurulan Vaftizci Misyoner Birliği
- New York'da 1837'de kurulan Presbiteryen Kilisesi Dış Misyonları
- Almanya'da 1732'de kurulan Moravyalı Kardeşler Misyonları
- Berlin'de 1823'de kurulan Paganlar Arasında İncil'i Yayma Misyonları Derneği
- Fransa'da 1824'te Paris'te kurulan İncil Misyonları Derneği
- İsviçre'nin Basel şehrinde 1815'te kurulan İncil Misyonları Derneği adında bir dernek.(Hopkins, 2006:10)

2. MİSYONERLİĞİN NEDENLERİ

Bazı kimseler, Hıristiyan misyonerlerini sırf dinlerini yaymak için Şark'a geldiklerini düşünmektedir. Hâlbuki bu, onların gayelerinin ismidir. Gerçekte ise dinî propaganda misyoner çalışmalarında ikinci plânda yer alır. Bazen biz Şark'a yapılan misyonerlik sevkîyatını malî yönden destekleyen ve aynı şekilde kendi inançlarını ve dinlerini yaymayı istediklerinden Şark'a gelen bazı kimseleri görürüz. Yalnız, gerek misyoner teşkilâtını destekleyenler ve gerekse bilfiil orada görev alanlar olsun, bu iki grubun mutlak çoğunluğunun amaçları ile yaymak için geldiklerini iddia ettikleri din arasında asla bir münasebet yoktur. Batı dünyasını incelediğimizde, manevi değerlere ehemmiyet vermeyen materyalist ve azgın bir âlem buluruz. Petrole, altına ve madene fazlasıyla önem veren Amerika, dünyanın birçok bölgesini, dinden gelen bir barışa daveti amaç edinen misyonerlerle işgal etmiştir. Fransa'yı kendi ülkesinde lâik bir devlet görmemize rağmen dışarda din adamlarını himaye eden devlet olarak buluruz. Fransa'dan kovulan Cizvit'ler ülke sınırları içinde kendi vatandaşlarına düşmanca bir tavır takınmışlardır. Fakat buna rağmen Fransız sömürgelerinde, ülkelerinin menfaatinin bekçiliğini yapan bulunmaz dostlardır.(Halidi ve Ferruh, 1968:27) İtalya da böyledir: Papaya Vatikan şehri hudutları içinde hapis hayatı yaşatan, kiliseye karşı kin besleyen İtalya, bütün emperyalist politikasını misyonerlerin ve papazların çalışmaları üzerine kurmuştur. Hatta ülkesinde bütün dinlere karşı savaş açmış Rusya'yı, milletler arası politik ve coğrafi nüfuzunu gerçekleştirmek için din adamlarına karşı saygılı bulunduğunu göstermek istemiştir. Bu amaçla İkinci Dünya Savaşından sonra din adamlarını Moskova'da bir kongreye davet etmiştir. Uçaklarını din adamlarına tahsis etmiştir. Daha sonra Stalin, bizzat kendisi bu kongrede bulunanları ziyaret ederek mukabelede bulunmuştur. İngiltere hükümetinin Arap yarımadasına misyonerlerini göndermesi için General Hıgh'ın yaptığı gibi, diğer birçok İngiliz askerî elemanları da, özellikle dünyaya misyonerlerini yaymak hususunda hükümetlerini teşvik etmişlerdir.

2.1. DİNİ NEDENLER

İncil’de misyoner faaliyetlerinin gerekçesi, Hz. İsa’nın “*Gidin ve yeryüzünde her yaratığa İncil’i vazedin.*” sözlerine dayandırılır. Dört İncil’de Hz. İsa’nın misyonerliğin kaynağı olan sözleri farklı şekillerde ifade edilmiştir.

- Matta (28:18-20): “*İsa yanlarına geldi ve onlara söyleyip dedi: Gökte ve yeryüzünde bütün hâkimiyet bana verildi. İmdi, siz gidip bütün milletleri şakird, edin; onları Baba, Oğul ve Ruh ’ül-kudüs ismiyle vaftiz eyleyin; size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin ve ben işte bütün günler, dünyanın sonuna kadar, sizinle beraberim.*”
- Markos (16:15-16): “*Ve onlara dedi: Bütün dünyaya gidin, İncil’i bütün hilkate (yaratılmışlara) vazedin, imar edip vaftiz olunan kurtulacaktır; fakat iman etmeyen mahkum olacaktır.*”
- Luka (24:46-48): “*Ve onlara dedi: Böyle yazılmıştır, Mesih elem çekecek, üçüncü gün ölümlerden kıyam edecek ve Yaruşalim’den başlayarak bütün milletlere günahların bağışlanması için onun isminde tövbe ilan edilecektir. Siz bu şeylerin şahitlerisiniz.*”
- Yuhanna (17-48 ve 20-21): “*Sen beni dünyaya gönderdiğin gibi, ben de onu dünyaya gönderdim. İsa yine onlara dedi: Size selamet! Baba beni gönderdiği gibi, ben de sizi gönderiyorum.*”
- Resullerin İşleri (1:8): “*Ancak Ruh ’ül-kudüs üzerimize gelince, kudret olacaksınız; Yaruşalim’de, bütün Yahudiye’de ve Samiriye’de ve dünyanın en uzak yerlerine kadar şahitlerim olacaksınız*”.(Kocabaş, 2006:16)

Misyonerlerin gayeleri, Batılılarca Hıristiyanlığın karşısında gösterilen İslâm dini etrafında bazı şüpheler uyandırmaktı. Rahipler, İslâmî değerleri, İslâm medeniyetini ve İslâm’la ilgili ilim ve edebiyatı küçük düşürmek istemişlerdi.(Cilacı, 1982:22)

2.2. SÖMÜRGEÇİLİK

Hıristiyanlık tarihine baktığımızda misyonerlik hareketleri, sadece Hristiyan inancının ötekilere sunulması için bir vasıta olarak kalmamıştır. Batılı devletlerin,

dünyanın diğer bölgelerine yönelik emperyalist ve sömürgeci politikalarını desteklemek misyonerliğin çalışmalarına dâhil olmuştur. Hristiyanlık propagandası adı altında başta Afrika, Hint Ülkeleri ve Ortadoğu bölgesi olmak üzere üçüncü dünya ülkelerini batı Hristiyanlığının sömürgesi altına alınması için kullanılmıştı. Misyonerlik günümüzde dahi bu amaç doğrultusunda kullanılmaya devam etmektedir.(Aydın, 2002:23) Nitekim Dünya Kiliseler Konseyi eski genel sekreter yardımcısı Paul Verghese de bugün mevcut olan misyon modellerinin ekonomik emperyalizm ve yeni sömürgecilik (neo-colonialism) olduğunu itiraf etmişti.(Turan, 2006:186) Batı dünyası, görünüşte dini olan Haçlı Savaşlarının yenilgi ile sonuçlanmasını bir türlü hazmedememiş, öncelikle Arap memleketlerini, daha sonra da İslam ülkelerini işgal etmek ümidini hiç bir zaman kesmemiştir. Çünkü Haçlı Savaşları'nın asıl gayesi sömürgeciliktir. Batılılar bu gayelerine ulaşabilmek için o memleketlerin kuvvetli noktalarını tespit ederek zayıflatmak, zayıf noktalarını da öğrenerek faydalanmak yoluna gitmişlerdir.(Cilacı, 1982:22)

2.3. TİCARET ALANLARI

Günümüzün gelişen teknolojisi, ülkeleri birçok alanlarda birbirine oldukça yaklaştırmış bulunmaktadır. Son yıllarda bu yaklaşım alanlarının en gelişmiş şüphesiz ticarî alan olmuştur. Bu konuda Batılılara hâkim olan fikir, İslâm ülkeleriyle ticarî anlaşmalar yapmak, kendi mallarını en yüksek fiyatla satarak bu ülkelerdeki hammaddeleri düşük fiyatla almak, böylece İslâm dünyasında sanayinin gelişmesini engellemektir. Müellifler de artık misyonerliğin politik ve ticarî hayat için çok kere bir vasıta yapıldığını ve özellikle Amerikan misyonerlerin hükümetlerinin şahsî nüfuzu ve gayeleri uğruna çalıştıklarını inkâr edemiyorlar.(Cilacı, 1982:22) Aslında bahsi geçen yaklaşım XVI. yüzyılın ortalarında ve XVII. yüzyılın sonlarında Batı Avrupa'da etkinlik kazanan bir ekonomik doktrin olan Merkantalizm'i çağrıştırmaktadır. Merkantalizm'in doğuşunun temelinde ulusal devletlerin ortaya çıkması, uluslararası ticaretin gelişmesi ve ticaret sermayesinin güç kazanması bulunmaktadır. Merkantalistlerin üzerinde en çok durdukları konuların başında bir ülkenin serveti yada zenginliğiyle dış ticaret bilançosu arasındaki ilişki gelmektedir. Ulusal ekonominin gösterdiği gelişmenin farkına varan Merkantalistler, devletin ulusal zenginliğini maksimum kılmak amacıyla ekonomik faaliyetlere müdahalesini

savunmuşlardır. Bu doktrine göre altın ve gümüş gibi değerli madenler, bir ülkenin siyasi ve ekonomik gücünün başlıca kaynağıdır. Merkantalistler dış ticaret politikasının amacının, hazinenin altın ve gümüş varlıklarını artırması olduğu görüşünden hareket etmişlerdi. İhracatın özendirilmesi, sanayide yerli hammadde kullanımının sağlanması için hammadde ihracatının yasaklanması, ithalatın yüksek gümrük vergileri ve yasalarla kısıtlanması gibi önlemlerin savunucusu olmuşlardı.

2.4. SİYASİ NEDENLER

Miladi ikinci ve üçüncü yüzyıllarda çeşitli baskılarla yüzyüze olan Hristiyanlık, önce 313 Milan Fermanı ile birlikte Roma İmparatorluğu'nda koruma altına alınan bir din olmuştur. Bunu takip eden dönemde ise Roma İmparatorluğunun resmi dini haline gelmiştir. Daha sonraları Hristiyan inanç ve öğretileri çeşitli siyasi iktidarların resmi söylemi haline gelmiştir. Batıdaki siyasi güçlerin desteğiyle hareket eden ve bu siyasi güçlerin resmi din söylemini temsil eden misyonerler yalnızca dini itikatlarını inandırma çabasında olmadılar. Misyonerler aynı zamanda irtibatlı oldukları siyasi güçlerin otoritesini ve egemenlik yetisini ifade eden resmi kültürel anlayışın propagandasını yaptılar.(Taşkın, 2006:44) Yüzyılımızda dünyanın bazı ülkelerinde, özellikle Afrika'daki Müslüman topluluklar istiklâllerine kavuşmayı başarmışlardır. Batılı ülkeler, uzun süredir ellerinde bulundurdukları bu ülkeleri tamamen terk etmeyi istemedikleri için bazı tedbirler almışlardır. Nitekim Batılıların İslâm memleketleri nezdindeki her sefaret ile konsoloslukta bulundurdukları sekreter veya kültür ateşeleri, o ülkenin fikir, basın ve siyasi otoriteleriyle ilişkiler kurarak kendi devletlerinin siyasi görüşlerini o ülkeye benimsetmekteydi.(Cilacı, 1982:23) Yine bu konsolosluklar aracılığıyla istihbarati bilgiler toplanır ve sömürgeci ülkelerin ilgili makamlarına gönderilirdi. Bunun en güzel örneğini 1885 de Şam'daki Fransız konsolosu Gilbert'in, Fransız Dışişleri bakanlığına gönderdiği yazıda görmek mümkündür. Gilbert bu raporda Sudan'daki Mehdi ile Arap kabile şeyhleri arasındaki anlaşmadan bahseder. Ona göre her iki tarafın gayesi Türkleri Arap ülkelerinden kovmak ve onun yerine otonom bir "*Arap Federasyonu*" teşkil etmektir. Ancak tabiatıyla bu hareketler Osmanlı İmparatorluğunun Arap bölgelerinde fazla yaygınlık göstermemiştir. Çünkü birçok

Arap lideri de Avrupa'nın emperyalist politikasının farkındadır.(Günay, 1996:85-108)

2.5. İLMİ NEDENLER

Şarkiyatçıların çok az bir kısmı Doğu milletlerinin medeniyetlerini, dinlerini, kültürlerini ve dillerini öğrenmek için bu işe meyletmışlerdir. Bu türden şarkiyatçılar kasten iftira ve tahrif yapmadıklarından İslâm'ı anlamakta başkalarına nazaran daha az hataya düşmüşlerdir. Araştırmaları diğer şarkiyatçıların aksine, doğruya ve hakikate daha yakın neticeler vermiştir. Bunların içinden İslâm'ı kabul edenler de vardır. Ancak bu türlü şarkiyatçılık, ne din adamları, ne siyasî otoriteler, ne de araştırmacılar yanında iyi kabul görmemiştir.(Cilacı, 1982:23) Avrupalı, Doğunun köklü ve özellikle Ortaçağ'da tabiri caizse altın çağını yaşayan Türk-İslam kültürüne ait ilmi birikimi öğrenmeye çalışmıştır. Diğer taraftan ise öğrendikleri şeyleri İslam dünyasına karşı propaganda olarak kullanmıştır. Avrupalı dünyaya Avrupa-merkezli baktığı için birtakım ilmi konularda günümüzde dahi mütabık olamamaktayız. Bunun en bariz örneği Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u Fethi'nin Avrupalı tarafından Yeniçağ'ın başlangıç olarak kabullenilmemesidir.

2.6. DİĞER NEDENLER

Yeryüzünün her tarafına misyonerlik için yayıldıklarını iddia edenlerin birçoğu, aslında misyonerlik için gelmiş değillerdi. İçlerinden bazıları seyahat ve maceradan, bazıları çevresindekiler şahsi tahakküm kurmadan ve bazıları da başkalarına görüşlerini kabul ettirmeden hoşlanırlardı.(Halidi ve Ferruh, 1968:28) Bunların her biri istek ve arzularını kendi memleketlerinde gerçekleştirememişlerdir. Bu sebeple farklı ülkelere gitmişler, fakat buralarda da isim yapamadıklarından bu ihtiraslarını tatmin etmek amacıyla, hemen misyonerlik perdesi altında başka ülkelere çıkmışlardı. Çok kere misyoner teşkilâtı, misyonerlerin şahsi ihtiras peşinde olduklarını, teşkilâta böyle düzenbazların sızdıklarını sezmişler, bunların şahsi menfaatleri uğruna misyoner derneklerini de istismar edip ticarî gayelerle dünya

turuna çıkmak istediklerini anlamışlardı. Bunlar aslında misyonerlikle hiç ilişkileri olmayan sosyal, ekonomik ve ticaret hayatının propagandacılarıydı. Bundan daha önemli bir husus vardır: Bu misyonerlerin ahlâkî yapıları da güzel değildir. Halk şairi Reşit Selim el-Hurî, el-Asabet-ül- Endülüsiyye dergisinde, acı veren Hıristiyan misyonerlerin Müslümanlar hakkındaki yıkıcı çalışmalarına, özellikle Protestanların durumuna temasla şunları söylemektedir:

“Dini yönden onların ahlâk dışı durumlarını ispat edebilmem için, şöhretli bir tarihçi veya üstün bir münakaşacı olmama lüzum yoktur. Biz Amerika ile münasebet kurduktan sonra, memleket sathında kurulmuş bulunan çeşitli derneklerimiz “İncil Cemiyeti’ni” kurmakla bu kuruluşları çoğalttı. Amerikalılar bunun için ne kadar para sarf ettiler”

Misyonerler keyfî olarak bir mezhebi bırakıp diğer bir mezhebe de girmiştir. Mesela İngiliz William Gifford Palgrave’i şahsî menfaat ve ihtirası, Cizvit bir rahip olmaya, Protestan olan milletine karşı mücadele etmeye sürüklemiştir. (Halidi ve Ferruh, 1968:29) Cizvitlerden beklediği menfaati göremeyince tekrar Protestan mezhebine dönmüştür. Bu durumda ona bukalemun lakabı verilmiştir. İhtiras ve şahsî menfaatleri arkasında koşan misyonerler yalnız bununla da kalmamışlar, doğuda Hıristiyanlığın adını da kirletmişlerdir. Bazı manastırlar fuhuş karargâhı halini almıştı. Jessup 1910 yılında basılan kitabının sonunda şu önemli gerçeği kaydetmiştir:

“Cizvit papazlarının, Ortodoks Rum cemaatine mensup iki genç kıza tecavüz ettiklerini bir süre gizleyip yakınlarına teslim etmediklerini, yapılan baskın neticesinde ellerinden kurtarıldıklarını ve bunun tespit edilmiş gerçek bir olay olduğunu” kaydediyor. Daha sonra Jessup manastırların bağlı buldukları bütün prensiplere hücum ederek “Bu durum Suriye’ye bir lanet vesilesidir.”

Şunu da ilâve edelim ki; ister dünyevî menfaatler peşinde koşan, isterse görevlerinde samimi davranan misyonerler olsun, onlardan her grup, Müslümanlara amansız düşmanlık beslemişlerdir. Yalnız Müslümanlara değil, kendi mezheplerinden olmayan Hıristiyan cemaatlerine de açıktan açığa düşmanca davranmışlardır.(Halidi ve Ferruh, 1968:30)

3. MİSYONERLERİN YETİŞTİRİLMELERİ ve UYGULANAN METODLAR

Modern Misyonlar Dönemi 1793 yılında Misyoner William Carey'in Hindistan'a ayak basmasıyla başlamıştır. Misyoner Carey modern misyonların kurucusu sayılır. Çünkü onun çalışmalarıyla birlikte İngilizce konuşan dünya, misyonerlik âlemine ağırlığını koymuştur ve o günden bugüne Katolikler dışındaki misyonerlerin 4/5'ini bünyesinde barındırmıştır. XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın ilk çeyreği misyonerliğin altın çağıdır. Zira bu çağ aynı zamanda kapitalizmin emperyalizme dönüştüğü çağdır. Bu dönüşümde araçsal görev üstlenen mekanizmalardan birisi de misyoner dizgesi olduğuna göre, bunda şaşılacak bir yan olmasa gerekir. Ayrıca yeri gelmişken belirtmelidir ki misyonerliğin belki de en ironik ve paradoksal yanı, aslında kendisi başka şeylerin aracı olmasına karşın, önemli ve ulvi bir amaçmış gibi ortaya konmuş olmasıdır. Misyonerliğin yapısı ve işlevleri dikkate alındığında bunu anlamak mümkündür.(Kocabaşoğlu, 2000:14)

Misyonerler önce Osmanlı İmparatorluğu'nu tanıdımlar ve önemli tetkikler yapmışlardır. Kâşif, mühendis, seyyah, topograf, doktor, vs. gibi farklı unvan ve sıfatlarla bu incelemeleri sürdürmüşlerdir. İmparatorluğa hayat veren idealleri, oluşumu keşfetmişlerdir. Eğitime dayalı olarak varlık kazanan yeniçeriliğin “*Şehitlik ve Gazilik*” idealini keşfetmişlerdir. Bununla beraber “*Millet Sistemi*” ve “*Kapitülasyonlar*” gibi iki de zayıf nokta keşfetmişlerdir.

Bu tespitlerden sonra yapılan çalışmalarda bu dört önemli husus hep dikkate alınır, onlardan dersler çıkartılır. Misyoner çalışmalarının vazgeçilmez ve hâlâ devam eden bir diğer odağı da İslahat hareketleriyle başlayan çevrimlerdir. Çünkü temel amaç Türkler'in (Müslümanlar) hakimiyetini kırmak, Hıristiyan azınlıklara giderek üstünlük sağlamaktır. Çoğu hatırat, metin ve çalışmalarında, bu yüzden İslahat ve Tanzimat dönemi batılılaştırma hareketlerinden övgüyle bahsedilir. Misyoner Dwight, Tanzimat Fermanı yayınlandığı günlerde İstanbul'dadır. 1850'lerde yayımladığı hatıratında Tanzimat'ın kâğıt üzerinde kalmadığını, aksine önemli etkilerinin olduğunu vurgular.

Misyonerlik örgütlü bir kurum olarak hiyerarşik bir yapılanmayla oluşturulmuştur. Temelde öz yönetimi benimserler yani her misyon kendisinden sorumludur ama bunlar daha üst bir birime karşı da sorumludurlar. Misyoner çalışmaları böylece sistemli, organize bir oluşum gösterir ve misyon esasına

dayanmıştır. Dahası bu misyonlar kendilerine ait bir tüzükle, yönetmelikle teşkilatlanmışlardır. Hatta bunların birer ahitnameleri de vardı. Şöyle çalışacağım, ihanet etmeyeceğim, vs. şeklinde bendleri ihtiva eden bu ahitnameler, bir nevi fütüvvetname diye de düşünülebilir.

Her misyon kendi arasında görev bölümü de yapmış, yönetici, para işlerine bakan bir görevli, teftiş heyeti, mütevellî heyeti, büro hizmetleriyle görevli kılınanlar şeklinde bir örgütlenmeye gidilmiştir. Misyonerler tarafından ilk yapılan çalışmalar yörenin tanınması, kültürel dokunun, idarenin, insanın, toplumun durumuna ait incelemelerdir. Özellikle halkı tanımak, onları yönlendirebilmek için dil çalışmaları da bu ilk çalışmalar arasında önemli bir yer tutar. Sık sık İmparatorluğun muhtelif bölgelerine geziler düzenlemek, bunlarla ilgili raporlar tanzim etmek de zikre değer bir husustur. Meselâ, başlangıçta Malta, Girit, Beyrut gibi merkezleri seçen Amerikan misyonerleri, bu tür yoklamalarla nihayet İstanbul'un merkez yapılmasına karar verirler. Arkasından ülke üç misyon grubuna ayrılır. Doğu, Batı ve Merkezi Türkiye misyonları. Her misyona ait bir merkez ve önemli şehirler bulunur. Mesela Batı misyonunun merkezi İstanbul, Doğu'nun Harput ve Merkezi Türkiye'nin ise Antep'tir.

Yapılan incelemeler azınlıkların mümbit bir alan olduğunu ortaya koymuştur. Meselâ Amerikan misyonerleri önce İzmir'deki Yahudi dönmelerine el atmışlar ve onların daha ziyade nüfuzlarından faydalanmak istemişlerdir. Fakat Yahudi teba bunu reddetmiş bu durumun üzerine Hıristiyan azınlıkların meskûn olduğu bölgeler seçilmiştir ve Ermenilere el atılmıştır. E. Smith ve H. G. Dwight bu çalışmalarını yürütmekle görevlendirilir. Bunların hazırladıkları rapor, *“Missionary Researchers'in Armenia”* (Ermenistan'da Misyonerlik Üzerine Araştırmalar) adıyla 1834 yılında Londra'da basılmıştır. Bu araştırmayla şu gerçeğe ulaşılır:

“Müslümanların Protestanlaştırılması imkânsızdır. Ancak Hıristiyanlar arasında çalışmak suretiyle düşman topraklarının kalbine kolayca girme olanağına kavuşmuş bulunuyoruz.” (Tozlu, 1999:329-339)

Misyonerlik yapmak isteyenlere, dokunun ruhunu onlara anlatacak hususiyette hazırlanmış programlar tatbik edilir. Siyasî bir kurul misyonerlerin bu programını kontrol eder. O kurul, doğuyu geri kalmış, kötülüklerle dolmuş ve misyoneri bekleyen bir şekilde tasvir eder, misyoneri körü körüne buralara sevk etmeye uğraşır. Uzun zamandan beri İspanya (Tuleytile), Paris ve Roma'da bu mühim durum için okullar kurulmuş, bunlar ayrıca kuvvet kullanarak misyonerlik

yapabilmek için, askerî eğitimi de programlarına ilâve etmişlerdir. (Halidi ve Ferruh, 1968:52) Misyonerler çocuk iken hizmete alınırlar, yapacakları vazifeye göre ilmen, ahlâken ve fikren yetiştirilirler. Şöyleki, İngiliz Misyon cemiyeti her sene bütün orta mektep talebesinin zekilerinden otuz kırkını seçerek himayesine alır. Onları kabiliyetlerine göre üçer beşer ayırarak muhtelif memleketlerde yetiştirir.(Sezer, 1999: 181-191)

Misyonerlik hususunda ruhbanların temayüllerinin değişik olması garipsenecek bir durum değildir. Bazı muhtelif ruhban sınıfları XIII. asrın başlarından itibaren misyonerliğe yönelmişlerdir. Daha sonra bu çalışma devam etmiş. Dominikan ve Frensiskan ruhbanları XIV. asırdan XVIII. asra kadar, Merakeş, Cezayir, Tunus, Mısır, Şam ve Kilikya'da çalışmalar yapmışlardır.(Halidi ve Ferruh, 1968:52) Bunlar çoğunlukla Hıristiyan esirler ve köleler arasında bazı zamanlarda Müslümanlar arasında çalıştılar. Nitekim günümüze baktığımızda da misyonerlerin üçüncü dünya ülkelerine yönelik yürüttükleri misyon faaliyetlerinde özellikle mülteci, sürgün, etnik ya da kültürel açıdan azınlık statüsünde görülen insanlar üzerinde çalışmışlardır. Misyonerlerin özellikle de savaş, iç çatışma ve kaos ortamında olan yöre halkları üzerinde faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Ayrıca ekonomik vb yönlerden zayıf olan Müslüman ülkelerde faaliyetlerini devam ettirirler. Buralarda kurdukları okullar, hastaneler vb. pek çok kurumun yanı sıra gönderdikleri doktor, öğretmen, mühendis vb misyonerlerle bölge halkını Hıristiyan yapmaya çalışırlar. Örneğin: Hıristiyanlık üzerine birçok önemli çalışmaya imza atmış olan Alben Schweitzer, misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak üzere Strasbourg'da tıp tahsili almış ve 1927'de Noel Gillespie adlı genç bir İngiliz doktorla Afrika'ya gidip orada misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur.(Turan, 2006:186)

Burada mevzu bahis edilen bazı kimseler ruhban olmamasına rağmen, onlar ruhban ve özellikle Cizvit enstitülerinde eğitim görmüşlerdir. Bunlar yukarıda anlatıldığı gibi çeşitli misyonerlik işleriyle meşgul olmuşlardır. Misyonerlerden bazıları kısa elbise giydikleri için Cizvit ismiyle bilinirler. Düşkünler yuvasına, bilgisizlerin eğitimine ve hastaların hizmetine kendilerini adanmış zannedilen rahibeler yalnız ve yalnız misyonerdirler. Cizvitler 1931 yılında, Beyrut'ta bastırdıkları kitaplarında faaliyetleri hakkında şunu söylemişlerdir:

“Şüphesiz kardeş rahibeler yalnız eğitimci olmayıp, aynı zamanda misyoner rahibelerdir. Onlar çalıştıkları ve buldukları her yerde öğretimin yanı sıra misyonerlik işleriyle de meşgul olurlar. Onlar sapıklık ve hürâfalarla kaynaşmış yahut sahipsiz kalmış olanları Melik İsa'nın ağılına koymak için uğraştıklarını, gizlemeden ilân ediyorlar.”

Misyonerliğin özü din, başlıca araçları ise okul, matbaa, kitap, hastane vb. modern kurumlardır. Misyonerler, bu kurumların, içinde derece derece yer aldığı, iyi işleyen, etkin bir sistem yardımıyla iktisadi-ticari çıkarların, siyasal-kültürel etki ve yayılmanın bir aracı olmaktan öteye gidememişlerdir. Bu saptama, kişisel özveri, beceri ve çalışkanlıkları dillere destan olan misyonerleri küçümsemek anlamı taşımaz. Bu olsa olsa misyoner faaliyetlerini sağlıklı bir perspektife oturtur. Kısaca misyonerlik bütün uhrevi görünüşüne rağmen bir hayli dünyevidir.(Kocabaşoğlu, 2000:14-15) Misyonerler, bütün yolları gayeleri uğruna kullandılar, bütün içtimaî münasebetleri istismar etmişlerdir. Doktorluk mesleğini, eğitimi, konferansları kitap tercümelerini ve bütün bunları misyonerliğin istifadesine yöneltmeyi gerekli bulmuşlardır.(Halidi-Ferruh, 1968:53) Misyonerler cenaze kaldırılmadan bile, ölü evinde misyonerlik sermayesini ortaya dökmekten geri kalmamışlardır. Misyoner Jessup ve Calhoun, ölen Dürzi bir gencin taziyesine giderler. Taziyeye oturur oturmaz Calhoun, hemen söze başlayarak fikirlerini şöyle ifade etmiştir:

“Kardeşlerime ait bir ceset gördüğümde içim nefret ve buğzla dolar. Acılarımıza, ızdıraplarımıza ve hüznümüze sebep olan ve dünyaya ölümü getiren hatanın nefretiyle dolar. Niçin böylece bu hataya nefret etmeyelim.? Ve sonra bütün insanlık uğruna ölümü tatmış hatadan beri birini sevmeyelim?”

Calhoun'un buradaki maksadı: Hristiyan olmadan ölüm kötüdür ve ölen hatalarla dopdolu olarak ölmüştür mesajını vermek olmuştur. Hristiyan ölüsüne gelince, Hristiyanların iddialarına göre Hz. İsa insanlık uğruna varlığını feda edip öldüğü zaman onların hatalarını da kendine yüklemiştir. (Halidi ve Ferruh, 1968:55)

Misyonerlerin, bazı kelimelerle telkine uğraşmaları, sembolik işaretlerle Allah'a kavuşmanın mümkün olacağını zannettiklerinden, insan ruhuna darbe indirmiştir. Bunlar şunu unutmuşlar:

“Allah ile bütün insanların kalbi arasında açılmış bir yol vardır. İnsan hiç bir vasıta ve öncüye muhtaç olmadan varlığını o yola bağlayabilir.”

Bütün bu yollar netice vermeyince, misyonerler rüşvete başvurmuşlardır. Cizvitler ilk defa Ürdün'ün doğusunda ikamet eden birine, Ortodoksluktan vazgeçmesi ve Roma kilisesine bağlanması için rüşvet vermişlerdir. Protestanlar bununla da yetinmeyerek, vicdanları bozma yolunda daha ileri gitmişlerdir. Dinlerini değiştirmeye razı olanları, kendilerine getirmeleri için simsarlar tutmuşlar, bu simsarlara ise getirdikleri her şahıs başına on altın verilmiştir.

Zaman zaman misyonerlerin eğitim usulleri ve misyonerlik yolları ülkeden ülkeye ve nesilden nesile değişmiştir. XIX. asırda bazı belirli kişiler, misyonerliği, bir iş olarak benimserlerken daha sonraları Hıristiyanlığın yayılması için Müslümanlarla mücadele etmeye, Hz. İsa'nın hayatından gaybî olan yönler üzerinde ısrarla durup Hıristiyanlığın İslam'dan üstün olduğunu iddiaya başlamışlardı. (Halidi ve Ferruh, 1968:56)

Amerikan misyoneri J. R. MOTT, 1935 yılında çıkarttığı *“Beş Prensipten Geleceğe Bir Bakış”* adlı eserinde XX. asrın başında özellikle Amerika'da başlayan, misyonerlik hususunda halk tabakasını profesörleri ve öğrencileri istismar etme hareketlerini tasvip ediyor. Misyoner J. MOTT, misyonerin kalpleri dolduran bir durumda iş yapacağına, masum görünümlü profesör, öğrenci ve halk tabakası kisvesi altında, Müslümana konuşmasını dinletebilecek ve onu kaçırmayacak bir şekilde hareket edilmesini uygun buluyor.

Son yıllarda misyonerler kestirme yolları bırakıp, gizli ve dolambaçlı yollarla fikirlerini yaymaya başladılar. Bununla da bir başarı elde edemediler. Konsolosluk yapmış ve 1939-1946 yılları arasında İran'da İngiltere sefiri olarak bulunmuş söz R. Bullard:

“Müslümanlar, doktorluk ve eğitimde misyoner cemiyetlerinin çalışmalarını takdir ediyorlar, fakat onlar misyonerlerin dinî çağrularına kulaklarını tıkıyorlar” diyor.

Misyonerler, her türlü kıyafetlere bürünmüşler, dünyada bilginler bilgini olarak tanınan, kâşiflerin kisvelerinde bile görünmüşlerdir. İngiliz seyyahı Davit Livingstone (1813-1873) Portekiz'e ait Angola şehrinde bulunan Sen Paul Dilavanda iskelesinden (yirminci Doğu enleminin kuzeyinden, Medagaşkar ve Mozambik boğazı yanında bulunan ve Zambeza nehrinin döküldüğü yer olan Kiliman'a kadar giderek) Afrika'nın ortalarına kadar sokuldu. Livingstone, seyyah olmadan önce misyonerdi ve onun seyahati coğrafi keşifler tarihinde meşhur olmayıp, ancak

misyoner kabileleri için bir hazırlık olmuştur.(Halidi ve Ferruh, 1968:57) Roland Oliver “*Afrika Doğusunda Misyonerliğin Sebepleri*” adlı kitabında Livingston için şunları söylemiştir: Livingstone, Ekvator Afrika’sında, Avrupalıların oturmadıkları mıntikalarda ve ilkel olan kabileler arasında, özel misyonerlik müşküllerine katlanabilmek için daha Londra Misyoner Derneğinde çalışırken ilk yıllardan itibaren kendini hazırlıyordu. Livingstone 1856 yılında, normal olarak sömürgecilikten daha çok, ticaret hakkında devamlı düşünüyordu. Ama her şeyden evvel o, bir Hıristiyan misyoneriydi. Misyoner harekâtının bir üyesi gibi, gemilerin nehirden ülkenin iç kısımlarına kadar girebilmeleri için, araştırmalar yapmayı üzerine almıştı. Livingstone, Afrika’da medeniyet için değil, misyonerler için yollar keşfetmek istiyordu. (Halidi ve Ferruh, 1968:58)

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSANIN EKONOMİK ÇIKARLARI VE BÖLGE HALKLARI ÜZERİNDEKİ FAALİYETLERİ

1.FRANSA'NIN DOĞU AKDENİZ'DE NÜFUZ KURMA FAALİYETLERİ

Sömürgecilik yabancı bir toprağın işgalini, o toprağın işlenmesini ve oraya göçmenlerin yerleşmesini içerir. Sömürge veya Koloni terimi bu şekilde tanımlandığında bu olgu eski Yunan dönemine kadar gider. Sanayi İnkılabı ile beraber hammadde ve pazar arayışı içerisine giren Fransa'da bu manada yerleşecek topraklar aramaya başlamıştır. Bu arayış içerisine girmeden önce Türk-Fransız ilişkilerinin tarihsel seyrine bir göz atıp XX. Yüzyıla gelen sürece kadar iki devlet arasında neler olup bittiğini anlamanın faydalı olacağı kanısındayız.

Fransızlarla Türklerin tanışması, Fransa'da Germen asıllı Frank hanedanlarının hüküm sürdüğü yıllarda düzenlenen I. Haçlı Seferi'ne (1096-1099) rastlar. İlk siyasi ilişki, Valois hanedanından VI. Charles zamanında Osmanlıların 1396 Niğbolu Savaşında aldıkları Haçlı esirlerinin fidyeleri ödenirken kuruldu. İstanbul'un fethi üzerine yeniden alevlenen Türkleri Avrupa'dan kovma ve Anadolu'yu paylaşma yönündeki Haçlı ruhu ise Fransa'yı etkilemedi. Hatta bu sebeple Papa II. Pius 25 Ekim 1463'te Fransa'yı tehdit eden bir bildiri yayımladı. Daha sonraki yıllarda, II. Bayezid döneminde cereyan eden Cem Sultanın Fransa'ya sığınması ve Fransızların 1498-1502 Venedik-Osmanlı Savaşı'nda Venediklileri desteklemesi gibi bir iki hadise dışında Türk- Fransız ilişkileri olumlu yönde gelişti.(Soysal, 1996-181).

Fransa Kralı I. François 1519'da başa geçer geçmez üç yıl içinde Türkleri İstanbul'dan ve Avrupa'dan kovacağını ilân etti. Fakat birkaç yıl sonra Kutsal Roma - Germen İmparatorluğu için V. Karl ile (Charles Quint) giriştiği mücadelede yenilip esir düşünce Kanunî Sultan Süleyman'dan yardım istemek zorunda kaldı. 6 Aralık 1525'te Kanunî Fransa kralının elçisi Jean Frangipani'yi kabul etti. Ardından da İmparator V. Karl'a karşı Fransa kralını himaye etmeye karar verdi (Soysal, 1996:181). Bu arada Fransa'ya bazı imtiyazlar da tanındı. İşte bu suretle 1525'te başlayan Türk-Fransız işbirliği Kutsal Roma - Germen İmparatoru V.

Karl'a karşı bir ittifak halini alır. Bu suretle ananevî Türk-Fransız dostluğu teşekkül etti ve bu ittifak 1559 yılına kadar devam etti. Bundan sonra, 1560-1598 yılları arasında Fransızlar memleket içinde din savaşları meşgul olmuşlar ve yüzyılın sonuna kadar iki devlet arasındaki münasebetler daha ziyade iktisadî sahalarda devam etmiştir.

XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti duraklama devrine girmiş, buna mukabil Fransa Avrupanın en kuvvetli devleti haline gelmiştir. Bu asırda genellikle iki devlet arasındaki münasebetler dostane bir hava taşımaktadır. Bu arada kapitülasyonlar muhtelif tarihlerde yenilenmiş ve Osmanlı Devleti'nde Fransız ticarî ve iktisadî menfaatleri artmıştır.(Soysal, 1996-182) XIV. Lui döneminde Fransız elçilerin, Osmanlı Devletine tâbi Hıristiyanları Katolik yapma gayretine girişerek, tahrik etmek suretiyle çevirdikleri siyasi entrikalar ve casusluk peşinde koşmaları, Osmanlı-Fransız münasebetlerini gerginleştirdi. Cizvitler, Osmanlı hükümetinin şüphesini çekerek, İspanya'nın ve Roma'nın casusları gözüyle görülmeye başlandı. Sadrazam, Fransız sefiriyle yaptığı bir konuşmada Beyoğlu'nda yalnız bir Cizvit görmektense on adi ruhani bulunmasına tahammül etmeyi tercih edeceğini söyledi. Cizvitler, Osmanlı hükümetine düşman olmak ve her tarafa nifak tohumları ekmekle suçlanarak muhakeme olunmak üzere Divan-ı Hümayuna çağrıldı. Ancak Fransız elçisinin olaya müdahalesiyle serbest kaldılar. De Breves'in misyonerleri özellikle koruması ve onlara destek vermesi, misyonerlerin propagandalarında Türk düşmanlığını zirveye çıkarmıştır.

Fransız elçiler, Osmanlı topraklarında gizlice Katolik propagandası yapan papazları himayeden bir an bile geri durmadılar. Bundan dolayı İstanbul'da Frenklere karşı bir nefret uyanmaya başladı. Nihayet 1692 yılında Galata ahalisi ayaklanarak Frenk taifesini istemediklerini bildirdiler. Frenk rahiplerinin Osmanlı topraklarında Katolik propagandası yapmaları Osmanlı Devleti için tehlike arz ettiğinden buna müsaade edilmiyordu. Ancak devlet yönetimindeki yüksek kademeli memurların (Vali, Paşa, Kadı, vb.) bir çoğu devletin varlığı ile alakalı bu gibi meseleleri mal elde etmek için fırsat bilip, Rumlardan ve Ermenilerden para alarak olanlara göz yumdular. Nitekim hükümet, Halep ve civarında Katolik propagandasına engel olmak için yoğun gayret sarf etmesine rağmen, yerel yöneticilerin "*mal edinme*" hırsları yüzünden kesin bir başarı elde edemedi.(Kılıç, 2001: 726-734)

Fransa XVIII. yüzyılda, İspanya Savaşı, Polonya Savaşı, Avusturya Veraset Savaşları ve Yedi Sene Savaşları ile yıpranmış, kıta'daki üstün durumunu artık

kaybetmişti. Bu arada Osmanlı İmparatorluğu da 1683 İkinci Viyana muhasarasından beri gerilemekte, buna mukabil kuzey komşusu Rusya ise, Türkler aleyhine devamlı olarak ilerlemektedir. Bu durumda Fransa Osmanlı Devleti'nin kaderi ile ilgilenmek zaruretini hissetmeye başlamıştır. Bunun sebebi Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde en imtiyazlı devlet durumunda olması ve bundan büyük ticarî ve iktisadî menfaatler sağlamasıdır. Osmanlı Devleti'nin gücünün azalması neticesi olarak Rusya ve İngiltere, doğuda Fransız menfaatleri için tehlikeli rakipler olarak ortaya çıkmışlardır. Bu sebeplerle Fransa Büyükelçisi 1739 Belgrat barışına tavassut ve kefalet etmiş, bu hizmetine mukabil, eskiden her Padişah'ın hayatı boyunca geçerli olan kapitülasyonlar 1740'dan itibaren daha da kapsamlı hale getirerek devamlı hale getirilmişlerdir. Bu sayede Osmanlı Devleti içinde en imtiyazlı devlet durumunu muhafaza eden Fransa'nın ticarî ilişkileri daha da gelişmiştir. Öyle ki, Fransız İhtilâli öncesinde Osmanlı Devleti'nin en fazla mal ihraç ve ithal ettiği memleket olarak Fransa ön sırayı işgal etmiştir. Bu duruma göre, 1559'dan sonra, Türk-Fransız ilişkileri siyasî sahadan iktisadî sahaya yönelmiş, daha doğrusu Osmanlı Devleti, Fransa için kıymetli bir pazar haline gelmiştir. Netice itibariyle Fransız İhtilâline takaddüm eden günlerde, Fransa büyük İktisadî menfaatleri sebebiyle, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını mümkün olduğu kadar geciktirmek, bu arada ondan kıtadaki düşmanlarına karşı, bir güç olarak faydalanmak siyasetini izlemiştir. (Soysal, 1996-182).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rusya, Osmanlı Devleti üzerinde sayısız iddialar kurmuştu. Fransa'nın Katolik Kilisesi üzerinde önceki yüzyıllarda tanınan bazı koruyuculuk hakları vardı. Ama Napolyon Devrimi ve savaşları sırasında Rusya'nın da müdahalesiyle Osmanlı Devleti tarafından Fransa'ya verilen ayrıcalıkların tanınması hızlandırılmıştı. Napolyon kendi rejimi için kutsal yerler hakkında kapitülasyonların öngördüğü tüm Latin iddialarını yeniden canlandırdı.(Kırk, 1964: 87) Fransız İhtilâli sırasında, Babiâli eski ve yeni rejim taraftarlarına karşı tarafsız bir tutum izlemiş, 1795'den itibaren de ihtilâl hükümetlerini resmen tanımıştır. Bu nedenle bu dönemde genellikle olumlu olan Türk-Fransız münasebetleri, Fransa'nın 1798'de bir Osmanlı eyaleti olan Mısır'a asker çıkarması üzerine bozulmuş ve savaş haline dönüşmüştür.(Çaycı, 1995:2) Dönem itibariyle Fransa ile mücadelede kendi gücünü yeterli görmeyen Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya ile birer ittifak anlaşması imzalamıştır. 5 Ocak 1799'da imzalanan Türk-İngiliz İttifak Anlaşmasına göre; Akdenizdeki bütün

limanlar Fransız gemilerine kapatılacak, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Mısır'a 13 bin kişilik bir kuvvet gönderilecek, buna karşılık İngiltere de donanmasını Fransızları Mısır'dan çıkarmak için seferber edecekti.(Karal, 1970:36) Osmanlı Devleti, İngiltere'nin desteği ile Fransa'yı Mısırdan atmaya çalışırken bozulan Türk-Fransız ilişkileri ve gerginlik 25 Haziran 1802 Paris Anlaşması'na kadar sürmüştür. 1804-1814 Napolyon'un imparatorluğu devrinde Türk-Fransız münasebetleri onun siyasi tutumuna göre tahavvüller geçirmiştir. 1815-1830 Restorasyon idaresi zamanında, Fransızların Rum isyanını desteklemeleri ve 1827'de Navarin'de Türk donanmasının yakılmasına katılmaları, iki devlet arasındaki dostluk münasebetlerini gölgelemiştir. Fakat Türk-Fransız ilişkilerini 1918 yılına kadar devamlı olarak etkileyen olay, Fransa'nın 1830 yılında Cezayir'e yerleşmesidir.(Çaycı, 1995:2) Bu yerleşmeden önce Mısır'a asker çıkaran Fransa, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz'de yerleşme politikası izlemeyi kendi çıkarları açısından gerekli görmektedir. Fransa, 1831-1838 yılları arasında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya yardım ederek, Doğu Akdeniz'de nüfuzunu pekiştirmeye çalışmıştır.

Diğer yandan XX. yüzyıl ile birlikte Balkanlar'da uzun süredir varolan huzursuzluklar Makedonya'dan başlayarak tüm bölgeye yayılan bir ayaklanmaya dönüştü ve 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edildi. Tüm bu süreç boyunca, 1895'te Deutsche Bank aracılığıyla Bağdat Demiryolu'nu tamamlamış olan Almanya, önce II. Abdülhamit'in, sonra da İttihat ve Terakki hükümetinin yanında yer aldı. Bu sırada İngiltere tüm dikkatini, Hidiv İsmail Paşa'nın iflasından sonra hisse senetlerinin çoğunluğunu satın aldığı Mısır'a çevirmişti. (Yavuz, 1994:4)

Osmanlı topraklarının birbiri peşi sıra kopması 1908 tarihinde İkinci Meşrutiyet'in ilânını izleyen dönemde de durmamıştır. 1911-1912 Balkan Savaşı'ndan sonra On iki Ada'yı ele geçiren İtalya, Ege'de bir güç olarak var olmaya başladı. 1912-1913 Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti Yanya, Edirne, İşkodra dâhil, Balkanlar'daki tüm topraklarını yitirdi. Böylelikle Birinci Dünya Savaşı arifesine gelindiğinde, Osmanlı Devleti, Ortadoğu dışındaki topraklarını yitirmiş ve çok sayıdaki savaşın getirdiği ekonomik yükü tam bir iflasın eşiğine gelmiş durumdaydı.

Birinci Dünya Savaşına doğru gidilirken Fransa, Hindistan yolunun denetimi ve Mısır üzerinde yoğunlaşmış Osmanlı ülkesindeki ekonomik çıkarlarını en alt düzeye çekmiş olan İngiltere'den, 1912 yılında Osmanlı Devleti'nin parçalanması halinde *“Büyük Britanya'nın Suriye üzerinde herhangi bir emeli olmadığı”*

doğrultusunda bir deklarasyon almayı başarmıştır. Birinci Dünya Savaşı çıktığında Osmanlı-Fransız ilişkilerini, Fransız sermayesinin mali, sınai ve ticari yatırım ve çıkarlarının yanı sıra, geniş bir şebeke oluşturan sağlık, eğitim ve hayır kurumlarının etki alanı belirliyordu.(Ada, 2005:16).

Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde sermayesi ve kültürüyle XIX. yüzyıl boyunca önemli bir yer edinen Fransa bu Türk devletinin parçalanması halinde Suriye ve Çukurova bölgesinde yerleşebilmek hususunda Rusya ile daha 1894 yılında mutabakat sağlamış bulunuyordu. Bu hal sömürge alanı olarak gördüğü Ortadoğu'daki Türk topraklarıyla Rusya'nın yayılma alanı arasında bir tampon bölge meydana getirmesi bakımından İngiliz politikasına da uygundu. Dolayısıyla 1908 Reval Mülhakatını gerçekleştiren İngiliz-Rus devlet adamları, Osmanlı İmparatorluğu'nu gayri resmi olarak kendi aralarında paylaşırken bu hususta da anlaşmış bulunuyorlardı. Bu paylaşma daha sonra İngiltere, Fransa ve Rusya Devletleri tarafından 19 Şubat - 4 Mart 1915 tarihleri arasında Londra'da gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde gizli bir anlaşmayla resmileştirildi ve Çukurova bu arada Toros Tünelleri de Fransa'ya bırakıldı. Bunun üzerine diğer Avrupalı devletler gibi davranan Fransa da Çukurova'nın doğal zenginliklerini de elde edebilmek arzusuyla bu yörede bazı faaliyetlere girişmiş ve bu emellerini gerçekleştirebilmek için, yöredeki Ermenileri tahrik ve teşvik ederek, Türklere karşı bir takım sinsi oyunlara sevk etmişlerdir.(Hatipoğlu, 2001:4)

Fransa'nın Türkiye'den edinmek istediği belirli bir toprak bölümüne ilişkin istemleri, I. Dünya Savaşı sırasındaki gizli anlaşmalarda açıklanmış bulunuyordu. 26 Nisan 1915 tarihli gizli Londra Anlaşmasının IX. maddesi, Fransa, İngiltere ve Rusya Anadolu'da toprak elde edecek olurlarsa İtalya'ya da belirli bir sınır içinde pay verileceğini öngördüğüne göre, Fransa böyle bir olasılığı daha Türkiye'ye karşı savaş başladıktan altı ay sonra hesaplamaya başlamış demektir. Aynı hükme ertesini yılki Sykes-Picot anlaşmasında da rastlanmaktadır. İngiltere'den farklı olarak Fransa'nın istemleri bugünkü Türkiye'nin sınırları içindeki topraklara da uzanmaktadır. Genel bir tanımlama çerçevesinde, Fransızların düşündükleri etki alanı içerisine Kilikya'da (Çukurova) girmektedir.(Olcay, 1981:XIII-XIV)

Fransa-İngiltere 16 Mayıs 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması ile Ortadoğu'yu kendilerine doğrudan yada dolaylı bağlı olacak bölgelere ayırıyorlardı. Şöyle ki, Fransa "*Mavi*", İngiltere "*Kırmızı*" olarak belirlenen bölgelerde istedikleri doğrudan ve dolaylı yönetim veya denetimi kurabileceklerdi. Mavi

Bölge, Batı Suriye, Lübnan ve Kilikya (Çukurova) ile Orta Güney Anadolu'dan oluşuyordu. İskenderun, Lazkiye, Trablus, Beyrut, Sayda ve Tir bu bölgede kalıyordu. İngiltere'ye bırakılan Kırmızı Bölge ise Orta ve Güney Irak, Hayfa ve Akka limanlarını içine alıyordu. Filistin ise uluslararası yönetime bırakılarak "Kahverengi" bölge olarak belirlenmişti.(Ada, 2005:17; Sykes-Picot Anlaşması doğrultusunda paylaşılan Osmanlı toprakları için bkz. Harita 1.)

Doğu sorununda İngiltere, Yunanistan ve İtalya ile milli menfaatleri uyuşmayan Fransa, Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından 3 ay önce Türk-Fransız Cephesi'nde geçici bir mütareke yaparak Büyük Millet Meclisi ile ikili ilişkilere başlamıştı. Ancak, yeni olan Büyük Millet Meclisi'ni bir siyasi mevcudiyet olarak kabul etmelerine rağmen Milli Hükümet'in Fransa ile ilişkileri daha ileri götürmesi mümkün olmamıştı. 13 Eylül 1921 tarihinde Sakarya Zaferi'nin kazanılması ve Sovyet Rusya ile Ankara Hükümeti arasında 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması, Türk-Fransız ilişkilerini de olumlu yönde etkiledi. Fransa Cumhuriyeti, eski bakanlarından Franklin-Bouillon'u (Henry Franklin-Bouillon) gayriresmi olarak Ankara'ya gönderdi. 9 Haziran 1921'de Ankara'ya gelen Bouillon, Mustafa Kemal, Dışişleri Bakanı Vekili Yusuf Kemal Bey ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile iki hafta kadar devam eden görüşmelerde bulundu. Özellikle, Mustafa Kemal ile Franklin-Bouillon arasında yapılan görüşmelerde esas olarak "Misak-ı Milli" konusu ve yeni Türk Devleti'nin mevcudiyeti ele alındı. Franklin-Bouillon ve Fransa, "Misak-ı Milli"yi ve yeni devletin varlığını anlamalarına rağmen Yunan ileri harekâtının sonucunu ve dolayısıyla Sakarya Zaferi'ni görmeden kesin bir teşebbüste bulunmadılar. Nihayet, zafer, Fransızlar'ın bu tereddütünü ortadan kaldırdı ve iki ülke arasında Ankara Anlaşması imzalandı.(Nutuk, 1997:413-417)

Ankara hükümeti ile Fransa arasında kalıcı barışın sağlanması Fransa'nın bölgedeki faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütmesine neden olmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Sykes-Picot Anlaşmasına göre bölgelere ayrılan topraklar ilk fırsatta Fransız Misyonerleri aracılığıyla Fransa'nın güdümüne sokulmaya çalışıldı. Şüphesiz bölgenin yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından önemi bu faaliyetlerin en önemli sebeplerinden birisini oluşturdu.

2. FRANSA'NIN BÖLGE ÜZERİNDEKİ EKONOMİK ÇIKARLARI

Misyonerler tarihin her döneminde gayelerine ulaşabilmek için bütün vasıtaları geçerli kabul eden bir zihniyetle Makyavelist, yani halk arasındaki tanımla “*Amaca ulaşmak için her yol mubahtır*”, mantığıyla hareket etmişlerdir. Misyonerler böylece Asya ve Afrika ülkelerini uzun yıllar boyunca istismar eden, sömüren emperyalist devletlere yardım ederek, onlara müsait zemin hazırlamışlardır. Misyonerler için “*Sömürgeci devletlerin silahsız fedailerini*” tabirinin kullanılması kanımızca hiçte mübalağalı bir ifade değildir.(Akyüz, 2007:22) Nitekim Fransa’da Doğu Akdeniz’e nüfuzunda misyonerleri kullanmıştır. Fransa’nın Doğu Akdeniz’e olan ilgisinin nedenlerini ise ana hatları ile olarak şu şekilde ifade etmek mümkündür. Akdeniz’de 1869 yılında Süveyş kanalının açılması, İngiltere’nin bütün dikkatini bu noktada topladı. Zira kanalın açılmasıyla Akdeniz’de stratejik ve ticarî yolların bütün ağırlığı kanal mıntikasına intikal etmişti. Süveyş kanalı, İngiltere’nin Hindistan ile olan bağlantısının hayati bir noktası haline gelmişti. İngiltere bu durum neticesinde 1878 yazında Kıbrıs’a geçici kaydıyla yerleşmiştir. Doğu Akdeniz’de Kıbrıs’ın işgaliyle statükonun değişmesi karşısında tepki göstermemesi için de Fransa’yı Tunus’a yerleşmeye teşvik etmiştir. Fransa bu doğrultudan hareketle 12 Mayıs 1881’de Kasr-ı Said Anlaşmasıyla Tunus’ta himaye idaresi kurmuştur. Bu suretle Fransa Doğu Akdeniz ile Batı Akdeniz arasında stratejik önemi olan bir ülkeye yerleşmiş oluyordu. İngiltere, kanalın açılmasından beri Mısır’a şu veya bu şekilde yerleşmeyi elzem görüyordu. Bu sebeple Mısırlıların Avrupalılara karşı düşmanca hareketleri üzerine, Mısır’a silahlı müdahalede bulunmaya karar verdi. 1882 Temmuzunda İskenderiye’yi işgal, 13 Eylül 1882’de de Mısır ordusunu Tel el-Kebir savaşında 20 dakikada dağıtarak bütün Mısır’ı “*Geçici*” kaydıyla işgal etti. Mısır’ın geçici olarak işgal eden İngiltere, 1954 yılına kadar bu işgale devam edecektir. Böylece Akdeniz’de kuvvetler dengesi bir kaç yıl içinde esaslı surette değişmişti. Fransa Doğu ile Batı Akdeniz arasında ki geçide hâkim olan Tunus’u alarak Akdeniz’de stratejik durumunu daha da kuvvetlendirmiş ve Cezayir’deki vaziyetini de takviye etmiştir.(Çaycı, 1995:56-57).

Fransa XIX. yüzyıl boyunca Akdeniz’in doğusunda ayak basacak sağlam bir köprübaşı ardında koşmuştu. Fakat bu yoldaki her girişimi İngilizler tarafından engellenmişti. Ne var ki, 1912 yılında İngiltere, Fransa’nın Suriye üzerindeki isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştı. Nitekim Fransa’nın Anadolu’daki savaşa

ilgi duyması da aslında Fransa'nın Türkiye'de ve Doğu Akdeniz'deki mali-iktisadi menfaatlerinden kaynaklanıyordu. 1914'te Türkiye'nin dış borçları yaklaşık olarak dört milyon Frank civarındaydı. Bu sebeple Türkiye her yıl bütçesinin üçte birini dış borçlarının faizlerine ayırıyordu. Mevcut dış borçlar içerisinde pay sahibi olan devletlerarasında ise %60'lık bir pay ile başı Fransa çekiyordu. Yine aynı dönemde Türkiye'deki yabancı yatırımlarda en büyük pay sahibi olan Fransa ülkede %50'yi bulan bir yatırım payı ile Türkiye'de en çok yatırım yapan ülke konumundaydı. Birinci Dünya Savaşı devam ederken Fransızlar Türkiye'deki maddi menfaatlerini hatırlıyorlardı. Nitekim 8 Eylül 1919 tarihinde yayınlanan "Le Temps" gazetesi haberinde "Bu paraların kaybolmasına razı olabilir miyiz? Asla!" şeklinde Fransız kamuoyunun duruma yaklaşımlarını ifade ediyordu.(Akyüz, 1988:58-60) Yine Fransız söylemleri şu şekildedir:

"Türkiye'ye yatırdığımız iki milyar civarındaki sermayemiz, 1.700 kilometrelik demiryollarımız, rıhtımlarımız, fenerlerimiz...Yakınoğu halkları arasında daima canlılığını sürdüren geleneksel politikamızla elbet Osmanlı İmparatorluğunda daha uzun zaman ön sırada bir yer tutarız. Ayrıcalıklarımızın uğradığı kısıntılara karşın hala rakiplerimizden çok ileride bulunmaktayız. Ama buna sahip çıkmazsak pek yakında önceliğimizin en sağlam güvencelerini elimizden kaçıırız. İki yüzyıldan beri Yakınoğu limanlarındaki ticaret tekelimizden bir şey kalmadı. İstanbulda bile on yıldan beri sürdürülen politika bizim için elverişli olmadı. Almanya sanayi işletmelerini, demiryollarını ya da kanalları kaptı. Sadece dinsel üstünlüğümüz yaşamaktadır. Buda yitirilirse bu nüfuzumuza indirilmiş ağır bir darbe olacaktır. Buna sırt çevirmekle su götürmez kazançlarımızı yitiririz. Çünkü bugünde himaye hakkımız sayesinde, bunun kendisine verdiği hakları kullanarak Fransa, Yakınoğu'da Katolikliğin nüfuzunu kendi tekelinde bulundurmaktadır."(Imbert, 1981:99)

Diğer taraftan aralarında meydana gelen gizli antlaşmalarla ilgili olarak Fransa, Rusya ve İngiltere'den Suriye'nin ve buraya bitişik olan Güney Anadolu topraklarının Osmanlı İmparatorluğu'ndan Fransa'ya düşen paylar olarak kabul edildiğini bildiren bir yazı da aldı. Fransa Doğu Akdeniz'de bir köprübaşı tutmak amacıyla mücadele ediyordu. Bu stratejik yaklaşımının yanında Fransa'nın ekonomik açıdan da amaçları söz konusuydu.(Hatipoğlu, 2001:35)

Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Mart 1923 tarihinde Adana Türk Ocaklarında Adanalı çiftçiler tarafından verilen ziyafetteki konuşmasını burada naklederek Adana ve dolayısıyla Çukurova'nın önemini vurgulamak yerinde olacaktır.

"...Mustafa Kemal Paşa bundan sonra topraklarımızın kıymetini ve bilhassa Adana vilâyetinin toprağındaki bereketi belirtmişlerdir. Hemşehrîsi olmakla müftechir bulunduğum bu vilâyetin kuvvei inbatiyesindeki, toprağındaki serveti anlamak için Adana ile Mısır arasında ufak bir mukayese

yapacağım. Bilirsiniz ki, Mısır toprağı feyziyle, münbit ve mahsuldar olması ile “Altın yuvası” demekle tanınmıştır. Hâlbuki güzel Adana'mız hiçbir vakit Mısır'dan aşağı değildir. Bunu anlamak için muayyen birkaç noktayı işaret edeceğim. Bildiğime göre Mısır'ın asıl kıymetli sahası olan delta kısmı 16 bin kilometre murabandadır. Hâlbuki Adana'nın aynı kıymette bulunan toprakları 50 bin kilometre murabandadır. Bu saha içinde ovalar parçası ile Seyhan ve Ceyhan arası 20 bin kilometre murabandadır. Görüyorsunuz ki, yalnız bu kısım bile mesaha itibariyle Nil deltasından büyüktür. Sonra Mısır toprakları asırlardan beri işlene işlene çok eskimiştir. O topraklar yorgundur, ancak gübre ve fen sayesinde kuvvetini muhafaza edebilmektedir. Hâlbuki Adana toprakları henüz genç, dinç, her türlü feyze hazır ve amadedir. Mısır toprakları vesaiti fenniyeden istifade edebilmek sayesinde ancak bire on veriyor, hâlbuki Adana alelade ve basit hallerde bire on daima vermektedir, itina edildiği takdirde bire yirmi, otuz verebilir. Adana'nın Mısır'a müreccah hâvası yalnız bunlardan ibaret değildir. Bizim vilâyetimiz denizli, körfezli, limanlı, ovalı, dağlı, tepeli, güneşli, yağmurlu, sıcak, serinli muhtelif iklimlerin heyeti umumiyesinden mürekkep bir mecmuadır. Bu mecmua içinde hububata ait havasdan başka, Mısır bu vilâyetin ormanlarında yetişen keresteden mahrum bulunmaktadır. Bu vilâyetin ağnam ve hayvanatından Mısır mahrumdur. Meyvelerin her nevi Mısır'da yetişmez. Bu itibarla da Adana'mız Mısır'a müreccahtır.

Arkadaşlar, buraya kadar Adana ile Mısır arasında hep göğüslerimizi kabartacak, bizi şükür ve iftihara sevkedecek mukayeseler yaptım. Bir de elem verecek makûs mukayeseler de var, onları da söyleyeyim. Biliyorsunuz ki, Mısır'ın hayatı Nil'dir ve Nil'in, menbaı hayat oluşu ise tesisatı fenniye sayesinde. Adana'yı da üç büyük nehir irva ediyor. Fakat bu nehirler ilim ve fennin o tesisatından mahrum olduğu için, tuğyanlar da fayda yerine zarar veriyor. Gayri muntazam cereyanlar yüzünden münakalât münkati, hasıl olan bataklıklar yüzünden ovalar sıtmalıdır. Bu hastalıklar yüzünden halk çalışmağa gayri muktedir kalıyor ve vilâyetin nüfusu tenakusa mahkûm oluyor. Demin dedim ki, Adana vilâyetinin yalnız ova ve nehirler arası bile Mısır'dan fazladır. Hâlbuki bir de her iki kıt'anın nüfusunu düşününüz. Adana'daki 400 bin nüfusa mukabil Mısır'da onbeş milyon nüfus var. Bunun dokuz milyonu Adana ovasından daha küçük olan Mısır deltasında bulunuyor. Demek ki, deltanın nüfusu Adana ovasından yirmi misli fazladır. Ve demek ki, bu feyizli vilâyetin ovaları daha yirmi misli nüfusu müreffeh, mes'ut, zengin etmeğe kâfidir. Bu nüfusu bugünkü şeraiti tabiiye ve müşkile içinde az zamanda temine imkân yoktur. Tezyidi nüfusa ait bütün tedbirlerimizi ittihaz etmekle beraber bu tedabir ne kadar geniş ve kuvvetli olursa olsun, bu nüfus boşluğunu telâfiye kâfi değildir. Bu boşluğu ancak makina ile telâfi edeceğiz.

Arkadaşlar, Adana vilâyeti bir devleti başlı başına idareye kâfi bir servet menbaıdır. Harbi Umumiden evvel Mısır yedi buçuk milyon kantar pamuk istihsal ediyordu. Bu pamuk (35) milyon altın lira getirirdi. Vüsati, kuvvei inbatıyesi itibariyle Mısır'dan aşağı kalmıyan Adana'nın bu miktarda pamuk istihsaline hiç bir mania yoktur. Adana senevi 35 milyonu yalnız pamukla pekâlâ temin edebilir. Biz bunların inşaallah hepsini temin edeceğiz. Yalnız bunun için bir şeye ihtiyaç vardır: İktisadiyatımızda istiklâli tam. Güzel vatanımızı fakre, memleketi harabiye sürükliyen esbabı muhtelifte içinde en kuvvetli ve en ehemmiyetlisi iktisadiyatımızda istiklâlden mahrumiyetimizdir. Şayanı şükür ve mahmedettir ki, bu istiklâli bugün fi'len istihsal etmiş bir mevkide bulunuyoruz. Ancak fi'len sahip olduğumuz bu istiklâli düşmanlarımıza şeklen ve resmen de tasdik ettirmek lâzimedendir. Devletin ve milletin son hedefi işte bu noktayı temine matuftur. Kuvvetle ümit ediyoruz ki, bu noktayı teminde muvaffakiyet hâsıl olacaktır. Bu nokta o kadar hayatî ki, onu behemehâl elde edeceğiz...” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997:122-123)

Doğu Akdeniz'in Fransa'nın göz diktiği doğal kaynaklarını ve imkânlarını dört ana başlık altında açıklayabiliriz.

2.1. PAMUK

1914 yılında patlak veren Birinci Dünya Savaşı güvenlik ortamını sarstığı gibi dünya ekonomik düzenini de altüst etmişti. Gerek savaş sırasında gerekse savaş sonrası mevcut ihtiyaçların artması ve yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurulmaya başlanmıştı. Fransız dokuma endüstrisi de savaştan oldukça etkilenen sanayi dallarından birisiydi. Savaşı takip eden yıllarda, dünyada, savaştan dönenlerin giydirilmesi sorunu ortaya çıkmış ve bunun sonucunda 1919-1920 yıllarında dünya pamuk talebinde büyük bir artış olmuştur. Ancak 1895'den itibaren artış gösteren pamuk talebine karşılık dünya pamuk üretiminde, özellikle 1913'den itibaren, önemli bir düşüş görülmektedir. Böylece Fransa, özellikle savaştan sonra büyük önem kazanan dokuma endüstrisinin ihtiyacı olan pamuk hammaddesini uygun fiyatlarla temin edebileceği yeni kaynaklar arayışına girmiştir.

Bu manada Kilikya yani Çukurova ve Amik Ovası, pamuk üretimi için son derece elverişli bir yöreydi. Almanya savaştan önce Prusya ve Saksonya'daki tekstil fabrikalarının ihtiyacını bu yöreden karşılamayı düşünüyordu. Hatta Almanlar bu bölgeyi "*Alman Hindistan'ı*" olarak tanımlıyorlardı. Kilikya, Fransa'nın yıllık pamuk ihtiyacını karşılayacak kapasitede verimli topraklara sahipti. Fransa'nın yıllık pamuk ihtiyacı 250.000 ton veya 700.000-800.000 balya civarında idi. Buna karşılık 1917-1920 yılları arasında Anadolu ve Mezopotamya'daki toplam pamuk üretimi 105.000-150.000 balya/yıl dolaylarında idi.(Akyüz, 1988:84)

1919 yılında Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiserliği mensuplarından olan Ziraat mühendisi Achard, bölgeyi gezmiş ve bir rapor hazırlamıştı. Raporunda şunlar yer alıyordu: "*Marsilya'ya çok uzak olmayan Kilikya (Çukurova), Fransa'nın bütün pamuk ihtiyacını karşılayabilir. Bu nedenle Kilikya ile Kuzey Suriye'yi elimizde tutmakta ve pamuk üretimini geliştirmekte çıkarımız vardır.*"(Kocabaş, 1990:376)

Nitekim 26 Temmuz 1920 tarihinde, Fransa'nın Lübnan ve Suriye Yüksek Komiseri General Gouraud, Paris'teki Sömürgeler Bakanlığı'ndan Suriye ve Kilikya'da pamuk tarımının geliştirilmesi amacıyla sübvansiyon isteğinde bulunuyordu. Gouraud, Suriye ve Kilikya'da pamuk üretimi yapmak için yeterince işgücü bulunduğu ve bu bölgede Fransız dokuma endüstrisinin ihtiyacını karşılayacak miktarda pamuk üretiminin mümkün olacağından söz ediyordu.

Görüldüğü gibi dünyada baş gösteren pamuk krizi, Fransız Hükümeti'ni bir an önce önlem almaya ve özellikle sömürgelerinde pamuk üretimini geliştirmeye yöneltiyordu. Kilikya, Fransız ekonomisi için büyük önem taşıyan bir yöreydi. Zira bölgedeki verimli topraklarda pamuk tarımının yanı sıra tahıl, pirinç, tütün tarımı da yapılıyordu.(Akyüz, 1988:84)

2.2. PETROL

Fransızların petrol ile ilgilenmeleri ise 1917 yılında Fransa'da baş gösteren petrol kriziyle başlamıştı. Fransız devlet adamları 1918 yılının Kasım ayında Deutsche Bank'ın Turkish Petroleum Company'daki % 25 hissesini devralmak üzere girişimde bulunmuşlardı. Bu girişimlerin sonunda Aralık 1918'de İngiliz Başbakanı Lloyd George ile Fransız Başbakanı Clemenceau bir araya gelerek Sykes-Picot Anlaşması'nda değişiklik yapmışlar ve Musul'un İngilizlere bırakılmasına karşılık olarak Fransa'nın Musul petrollerinden pay almasına, ayrıca Halep, Şam, Beyrut ve İskenderun'un Fransız mandasıyla yönetilmesine karar vermişlerdi. Ancak Nisan 1920'de yapılan San Remo Anlaşması'nda Musul petrol alanlarının kontrolünün yalnız İngiltere'ye verilmesi Fransızları son derece rahatsız edecekti. Bunun üzerine İngiliz Hükümeti, Petrol Departmanı Müdürü John Cadman'a Fransızlarla uzlaşma yapılması yolunda talimat verecek ve böylece 24 Nisan 1920 tarihli San Remo Petrol Anlaşması imzalanmış olacaktı. Bu anlaşma ile İngiltere, Fransa'ya 1918 Kasım'ından beri istediği Almanlara ait % 25 hisseyi devrederek Fransa'nın Turkish Petroleum Company'daki Alman petrol işletme imtiyazlarına sahip olmasını sağlıyordu.(Yavuz, 1994:83).

Aynı dönemde Petrol sorunu artık ticari olmaktan öte uluslararası bir boyut kazanıyordu. Fransız devlet adamları petrol politikalarını değerlendirirken yeni petrol alanları kazanılmasının kaçınılmaz olduğunu, petrol şirketlerinin ise büyütülerek üretimlerinin bir kısmının Fransa'ya kanalize edilmesi gerektiğini önemle vurguluyorlardı. Petrol artık politik gücün bir göstergesi haline gelmişti ve Fransa kendi topraklarında olduğu kadar sömürgelerinde de petrol üretmek durumundaydı. Mezopotamya'nın da dâhil olduğu Osmanlı toprakları, Fransa'nın yeni petrol

politikasını uygulama alanına koyabilmesi için bulunmaz bir hazineydi.(Yavuz, 1994:84).

2.3. İPEK

Fransa'nın özellikle Kuzey ve Güney bölgelerindeki iş adamları, sırf ticari nedenlerle Türkiye'de yaşanan savaşa ülkenin geri kalan kısmından daha çok ilgi gösteriyordu. Kuzey Fransalı iş adamları ve tüccarlar, bölgelerindeki dokuma fabrikalarının ürünleri için Türkiye'nin geniş bir pazar ve hammadde kaynağı olabileceği görüşündeydiler. Nitekim Lille şehrinde yayın yapan “*Grand Echo du Nord*” gazetesi 12 Aralık 1920 tarihinde yayınlanan bir haberde bu durumu açıkça ortaya koyuyordu:

“Dokuma sanayimizin geleceği doğudadır. Kuzey bölgelerimizin en önemli sanayii için dış pazarlar sorununu yeniden ele almalıyız. Yurtdışında da büyük işlere girişelim. Yakın bir zamanda Bab-ı Âli, dost Sırbistan ve pişman Bulgaristan ile tekrar beraber bize başvuracak. Hazır olalım çünkü; artık yüz bin palto değil, milyonlarca takım elbise ısmarlayacaklar. Keten ve pamuklu maddelerin satışı da önemli ölçüde artacak. Doğuda işgücü bol, koyun sürüleri çok, orada Amerika Birleşik Devletlerinde gelişenler gibi Flamand merkezleri kurmalıyız.” (Akyüz, 1988:60)

Suriye'deki ipek üreticileri ile Lyon ve Marsilyalı alıcılar arasındaki ticaret, eskiden bu tarafa, Fransa ile Yakın Doğu arasındaki ilişkilerde etkisini duyurmuştu. Birinci Dünya Savaşı bu ticareti biraz sarsmıştı. Savaştan sonra, özellikle tekstil sanayisiyle uğraşan Fransa'nın Güneyindeki iş adamları Doğu Akdeniz ülkelerinde ipek böcekçiliğinin geliştirilmesini istiyorlardı. Tabii bu durum, oralarda siyasi istikrarın sağlanmasına bağlıydı. Fakat Korsikalılar başta, bazıları da Doğudan ham ipek ithaline karşı idiler ve işleme gibi üretimin de Fransa'da yapılmasını istemekteydiler. 1920 yılında *Le Petit Bastiais* Gazetesi görüşlerini şu şekilde bildiriyordu:

“Bir kaç yıl öncesine kadar dutluklar ve ipekböcekçiliği Korsika'nın Fransa'ya iki milyon Frank değerinden fazla koza ihracına imkân veriyordu. Japonya'nın, Çin'in ve Küçük-Asya'nın rekabeti Korsika'da, hatta Ardeche, Gard ve Vaucluse illerindeki üreticilere büyük darbe vurdu.”

Gazete Anadolu savaşına atıf yaparak şunları eklemişti:

“Küçük-Asya’da, Türklerin, boşalttıkları bölgelerdeki dutlukları bile, arkalarında yalnızca harabeler bırakan Alman sürüleri gibi tahrip ettikleri söyleniyor. Fransa’ya bir süre ipek, ipekböceği tohumu ve koza ithalinin yasaklanması Güney illerimizdeki üretimin gelişmesi sonucunu doğuracaktır.”

Kısaca, özellikle Kuzey ve Güney Fransa’daki dokuma ve ipek endüstrisi için, genellikle de tüm Fransız endüstrisi için Türkiye, özelde Doğu Akdeniz önemli ve yakın bir dış pazar durumundaydı.(Akyüz, 1988:61)

2.4. TAHIL

Esasen batılı ülkelerin Birinci Dünya Savaşı öncesinde tarım alanında eksikleri olduğu ortaya çıkmıştı. Bununla beraber özellikle uzun süren savaş yıllarına müteakip Avrupalı devletler tahıl konusunda zayıf düşmüş, üretim açısından zayıflamıştı. İşte bu genel tablo içerisinde Avrupalı devletler, yeni pazarlar bulmak, uzak ülkelerin verimli topraklarını işletmek gibi bir sorunla başbaşa kalmıştı. Bu pencereden bakıldığında Türkiye, Fransız kamuoyu tarafından verimli toprakları ile ideal bir ülke görünümüne sahipti. Doğu Akdeniz ve dolayısıyla Çukurova çok eskiden beri tahıl ürünleri ile tanınmıştı. Ayrıca Çukurova tarihte Tunus ile beraber Roma’nın zahire ambarı olmuştu. Fransızla bu nedenlerden ötürü cazibe merkezi olan Kilikyada tarım potansiyeli ile ilgili araştırmalar yapmışlardı. İşgal yıllarında verimli topraklara sahip Çukurova’da daha fazla ürün alabilmek maksadıyla karasaban yerine demir uçlu saban getirmişler ve bu uygulamadan çok iyi bir sonuç almışlardı. Başta teknik olmak üzere diğer yeniliklerde uygulandığı takdirde, Çukurova’da buğday, arpa, çavdar ürünü daha fazla olacaktı.(Hatipoğlu, 2001:58)

3. FRANSA’NIN BÖLGE ÜZERİNDEKİ AYRIMCI ETNİK FAALİYETLER

Avrupalı devletlerin Osmanlı tebasını özellikle XIX. yüzyılın başından itibaren kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtmaları

sonucunda birtakım karışıklıklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Türk unsur ile gayr-imüslim unsurların ilişkileri olumlu yönünü kaybetmiş ve zamanla yeni bir boyut kazanarak çatışmaya dönüşmüştür. Eskiden beri gayet dostane bir şekilde yaşayan ve kültürel ilişkileri son derece derin olan bu toplumların, bugün içine düştükleri durum gerçekten dış odakların bu konuda ne kadar “başarılı” bir politika izlediklerini bizlere göstermektedir. Fransa Doğu Akdeniz bölgesinde olan nüfuzunu ise işte buyolla öncelikle imparatorluktaki Arap, Ermeni, Yahudi ve hatta Kürtçü ayrılıkçı faaliyetleri körükleyerek sağlamaya çalışmıştır.

3.1. ERMENİLER

Osmanlı Devleti'nin topraklarında özellikle gerileme döneminde egemenlik kurmak isteyen, bu amaçla devletin çöküşünü hızlandırmak ve kendi çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen devletlerin mevcudiyeti bilinmektedir. Bu devletlerin Osmanlının hâkimiyetinde yaşayan gayr-imüslim unsurlarla ilgili politikalar geliştirdikleri bugün bilinen bir gerçektir. Bu anlamda bahse konu olan dönemde, asıl hedefleri Hristiyanlığı dünyaya yaymak olan misyonerlerin, Osmanlı Devleti tarafından “*Millet-i Sadıka*” veya “*Tebaa-ı Sadıka*” olarak nitelendirilen Ermeni cemaati üzerinde de bu anlamda politikalar geliştirdiği ve çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Fransa, Türkiye Ermenilerini Katolikleştirme faaliyetlerini XI. yüzyılda başlatmış, XVII. yüzyıl da özellikle XIV. Louis zamanında Katolikleştirme propagandasını sistematik bir hale getirmişti. Merkezi Fransa'da bulunan Katolisizm fraksiyonlarından Kapusen, Fransisken ve Cizvit rahipleri bu propagandanın önemli araçları olacaktı. Türkiye Ermenileri arasında ayrılıkçı düşüncelerin yayılma tarihini ise XVI. yüzyıldan başlatmak mümkündür. Kral XIV. Louis'ye göre, Türkiye Hristiyanları, özellikle Türkiye Ermenileri Fransa'nın Doğu'daki “*Halkı*” olabilirdi. Fransız misyonerleri de, başta Ermeniler olmak üzere Türkiye'de yaşayan Hristiyanları Avrupa'ya “*Mazlum Millet*” olarak tanıtıyorlardı. Misyoner etkinliklerinin daha eski olanı Katolik faaliyetleriydi. Papalık 1662'den başlayarak Osmanlı Ermenileri arasında Katolik inancını yaymak üzere sistematik çabalara girişti. Bunun sonucunda Ermeni cemaati dâhilinde patriğe bağlı olanlar ve papaya

bağlı olanlar bölünmesi ve çatışması baş gösterdi. Fransa'nın Katolikleştirme propagandalarının sonucu ise 1663-1702 yılları arasında önemli sayıda Ermeni'nin Katolik mezhebine geçmesi oldu. Katolik inancına bağlı Ermeniler, 1828 sonrasında, Fransa ve İngiltere'nin diplomatik müdahalelerini ve yardımını gördü.(Adıbelli, 2009:313-332) Katolik Ermenilere Patrik seçme ve kilise kurma izninin verilmesinde ise yine Fransa'nın parmağı vardı. Fransız Büyükelçisi Kont de Guilleminot'un Bab-râli düzeyinde girişimleri sonucu 6 Ocak 1830'da Osmanlı İmparatorluğu Katolik Ermenilere bu hakkı tanıdı.(Dilan, 2001:75) Ermeniler Fransa'nın zorlamasıyla sonucu 1831 yılında Osmanlı Devleti tarafından ayrı bir cemaat olarak tanındı.(Somel, 2007:71-92) Hagop Çukuryan isimli bir Papaz, Padişah II. Mahmut tarafından Katolik Ermeni Patriği olarak atandı.(Adıbelli, 2009:313-332)

Fransa'nın, Ermenilerin koruyuculuğunu üstlenmesi, başka bir deyişle Doğu Hıristiyanlığının hamisi rolünü benimsemesi, ileride Anadolu'da izleyeceği yayılmacı dış politikanın gerekçesini oluşturacaktı. Bunun da ötesinde Türkiye Ermenilerini Katolikleştirmekle çeşitli yararlar elde eden Fransa bu çerçevede Ermeni din adamlarından bir propaganda ordusu da oluşturmuştu. Bu yolla Fransa'nın dini faaliyetleri, yalnızca İstanbul'la sınırlı kalmayıp tüm Anadolu, Suriye, Lübnan ve diğer Ortadoğu topraklarında yaygınlaşacaktı. Sonuçta Doğu'da Katolikliğin gücünü Fransız nüfuzundan ayırt etmek imkânsız hale gelecekti.(Yavuz, 2003:136).

Görüldüğü gibi, Türkiye Ermenilerini katolikleştirmek amacına yönelik misyonerlik faaliyetleri, Fransa'nın siyasal, ekonomik ve dinsel-kültürel yayılmacılığının en başta gelen mekanizmalarını oluşturuyordu.

Fransa'nın, ticari faaliyetlerinde Ermenileri aracı olarak kullandığı, seyyahlarının gezdikleri yerlerde azınlıklarla ilişki kurdukları, bunun yanı sıra bu devletin Papalıkla işbirliği yaparak Türkiye'deki Katolik Ermenileri desteklediği ve tahrik ettiği bilinmektedir. Fransız ihtilalinin getirdiği yeni fikirler, XIX. yüzyıl başlarından itibaren Türkiye'deki azınlıkları etkisi altına aldığı ve Ermeni milliyetçiliğinin özellikle üst düzey Katolik Ermenileri tarafından başlatıldığı bilinmektedir. Fransa'da bu amaçla, 1604-1877 yılları arasında Türkiye, Ermeniler ve hayali Ermenistan konusunda 200 civarında kitap ve makalenin yayımlandığı yapılan araştırmalar sonunda gün ışığına çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda

Fransa'nın Ermeni Sorunu'nun ortaya çıkmasında oynadığı önemli rolü kanıtlayan gerçektir.(Yavuz, 2003:136-139).

Cizvit papazlarının Ermenistan adıyla bir mesele çıkarmayı kendilerine amaç edindiklerine değinilmişti. Bu papazların Ermeni çocuklarını kandırmak için yaptıkları çalışmalar sonucu önce Ermenilerle meskûn olan mahallerde Ermeni çocuklarını talim ve terbiye edeceklerini iddia ettikleri görülmüştür. Bu nedenle istedikleri kasabalarda hususi mektebler açmışlar ve Ermeni çocuklarıyla babalarına varıncaya değin paralar saçmışlardır. Cizvit papazlarına ait birtakım okulların kapatılması teklif edilmiş ise de kabul etmemişler ve mektebin kapatılması hakkında Bab-1 Âli'den emir gelmişken bile çeşitli nedenlerle uygulanamamıştır. Bu mektebler kapatılırsaydı Fransa sefaretinin şikâyete başlayıp Bab-1 Âli'yi zor duruma sokacağı açıktı. Buna sebep vermemek amacıyla mektebin yüz hatva ilerisinde yola polis konularak oraya gelen Ermeniler'in bu okullara girmesine engel olmaya çalışılmıştır. Alınan bu tedbire karşılık ise Cizvit Papazları ilgili mercilere başvurmuşlar Fransız Sefareti Bab-1 Âli'ye müracaat etmiştir. Sadareten alınan telgrafname üzerine ise polis yoldan kaldırmış ve Ermeniler yine mektebe devam etmiştir. (BOA, Y.PRK.UM 15/86, bknz. Belge - 1)

Osmanlı topraklarında bu soruna yerel yönetimlerce çeşitli çözümler aranırken Doğu Akdeniz'de Ermenilerle ilgilenen bir diğer gurup ise Amerikalı misyonerlerin faaliyet gösterdiği Amerikan Board kuruluşu olmuştur. Amerikan Board'un 1910 yılı içerisinde özel önem verdiği eğitim faaliyetlerine bakıldığında, bu alanda oldukça önemli bir mesafe kat etmiş oldukları gözlerden kaçmamaktadır. Amerikan Board'a ait misyonlarda faaliyet gösteren ruhban okullarının ellerinde İncil, dini risaleler ve çeşitli propaganda yayınlarıyla Ermeni evlerine giderek kadınlarla birebir görüşmelerde bulunmuşlar ve onları Protestanlığa davet etmişlerdir. Amerikan Board misyonerleri diğer bölgelerde de kadınlar arasında buna benzer faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ev ziyaretleri onların başvurduğu önemli stratejilerinden birisidir. Bir kişinin bile Protestan olması için misyonerlerin gösterdikleri çaba inanılmaz boyuttadır.(Öztürk, 2007:63-74)

Osmanlı Devleti esasen Ermenileri, devlete karşı kışkırtan ve bir Ermeni kimliği oluşturmaya çalışan misyonerlerin faaliyetlerine karşı başlangıçta pek tepki göstermemiştir. Bâb-1 Alî'nin, misyonerler tarafından açılan okulları, siyasete karışmamaları şartıyla serbest bıraktığı anlaşılmaktadır.(Akgün, 1992:1-16) Fakat olaylar tüm yönüyle incelendiği takdirde Osmanlı Devleti'nin olayın ciddiyetine

vakıf olmadığı görülmektedir. Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu genel durum ile XIX. yüzyılda büyük oranda Batının etkisi altında olduğu da unutulmamalıdır. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin Batı'ya karşı koyması dönemin koşulları göz önüne alındığında oldukça zor görünmektedir.

Bütün bunlara dayalı olarak, Ermeni liderlerinin Anadolu toprakları üzerinde bağımsız bir Ermenistan Devleti kurulması için çalıştıklarını biliyoruz. Bunlar yalnız, Doğu Anadolu vilayetlerini değil; Maraş ve Kilikya'yı Ermenistan sınırları içinde gösteriyorlardı.(Hatipoğlu, 2001:42) Fransız Albayı Bremond Eylül 1916'da Kahire'de Fransız askeri misyon şefiydi. Bremond Eylül 1916'da dışişlerine ulaştırdığı bir raporda “*Neden Ermeni askerlerini kullanmalıyız?*” sorusuna şu cevabı vermektedir:

“...Musa Dağından getirdiğimiz Ermeniler için size daha önce de yazmışım. Bunların kamp masraflarını ayda 30.000 Frank üzerinden savaş sonunda nasıl olsa İngiltere'ye ödemek zorunda bulunuyoruz. Hiçbir teşebbüste bulunmazsak, üstelik parasını cebimizden ödeyerek, bu Ermenilerin İngilizleşmelerine, Amerikanlaşmalarına veya Ermenileşmelerine imkân vermiş olacağız. Bunun için de, şimdiye kadar olan davranışlarımızdan derhal vazgeçip tam bir geriye dönüş yapmamız lazımdır. Bugün süratle davranırsak bu Ermeniler her istediğimizi yapacaklardır. Bunun temini içinde başlarına bir Fransız subayını kumandan tayin etmemiz ve subayı da doğruca Paris'e bağlamamız gereklidir. ...böylece elimizin altında güvenebileceğimiz bir güç bulunacaktır. ”

Albay Bremond raporuna konu ile ilgili iki maddelik tavsiyesini de ekliyor, Ermenilerin Fransa'nın idaresine terk edilecek topraklarda öncülerini olacağını ve Cizvit papazlarından da mutlaka misyoner olarak faydalanılması gerektiğini vurguluyordu. (İlter, 1989:423)

Fransız albayı Romieu'nun idaresindeki Ermeniler Lejyonu ve Fransız kuvvetleri ile Türkler arasındaki mücadele, Fransızların İskenderun'a çıkmalarından biraz sonra başlamış ve şiddetlenmişti. Bundan dolayıdır ki Osmanlı Hükümeti Amiral Calthorpe'a şikâyetinde bulundu. Oda bu şikâyeti 18 Aralık 1918'de General Allenby'e duyurdu. Fakat Allenby şikâyet dikkate almak şöyle dursun, tersine, vaktiyle Türkiye'den göç ettiklerini kabul ettikleri 10.000 Ermeninin Türkiye'ye dönmelerini emretti. Bu hareket Kilikya ve Güney Doğu Anadolu için bir felaket oldu. Nitekim Ermeni intikam hareketleri Şubat 1919'da o derece korkunç ölçüde

çoğaldı ki, Fransızlar bile buna dayanamadılar ve Ermeni Lejyonundan bir taburu dağıtarak 1 Mart 1919'da Port Said'e gönderdiler.(Tansel, 1973:207)

Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşında Doğu Akdeniz'deki duruma bakacak olursak; Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ve yorgun çıkan Osmanlı İmparatorluğu, İtilaf Devletleri'nden barış isteyerek, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştı. 1918 yılının Aralık ayında Fransızlar ve İngilizler ortak olarak bu bölgeyi işgal etmişlerdi. Aralarında yapmış oldukları antlaşmalar gereği, Çukurova'nın askeri idaresi İngilizlere, mülki idaresi de Fransızlara ait olmuştu. Böylelikle, Mondros Mütarekesinin 7. maddesine dayanarak, 16-21 Aralık 1918 tarihlerinde Fransızlar ve Ermeni gönüllüleri, Albay Remieu kumandasında Adana'ya girdiler. Bundan sonra işgalciler, 27 Aralık 1918 tarihinde Pozantı'yı da işgal ederek, Çukurova'yı tamamen denetimleri altına almışlardı ve aynı zamanda Suriye'yi uzun süre ellerinde tutabilmenin anahtarı olan, Orta Toros Geçitleri'ne de hâkim olmuşlardır.(Hatipoğlu, 2001:39) Özellikle Batı cephesinde yavaş yavaş savaşın sonuna gelinmesi ve Fransa'nın savaşa müdahil olduğu cephelerde çok zaiyat vermesinin doğal bir sonucu olarak Fransa'da insanların daha fazla insan kaybı konusunda tepkili olmuşlardır. Fransa kendi insanının savaşa katılmak konusunda gönülsüz davranması sonucunda daha önce pek çok defa yaptığı üzere sömürgelerinden ithal ettiği insanlara başvurmakta tereddüt etmez ve Çukurova bölgesinde de öncelikle Ermenilerden istifade yoluna gitmiştir.(Keser, 2007:166)

Fransa daha önce tehcir kanunu ile bölgeden uzaklaştırılan Ermenileri tekrar Çukurova'ya getirip, eski yerlerine yerleştirmek istiyordu. Fransızlar Ermenileri niçin buraya yerleştirmek istiyorlardı sorusuna gelince; bunun sebebi gayet açıktı. Çünkü onlar Ermenilerden istifade etmek ve bu doğrultuda da Ermenileri Türk insanına karşı kullanmak isterken, aynı zamanda da Ermenilere Çukurova'da bir devlet kurmayı vaat ediyorlardı. Ayrıca Fransızlar, bölgeyi terk etmek durumuna gelince; burada ortaya çıkacak boşluğu bir Ermeni devletçiği ile doldurabileceklerini de düşünüyorlardı. Böylece Türk Devleti ile güneydeki yani Suriye'de yaşayan Müslüman Araplar arasında bir tampon devlet kurulacak ve Müslümanların birleşmeleri de önlenmiş olacaktı.

Elbetteki Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan tüm Ermenileri bu faaliyetlere katkı ile suçlamak doğru bir tavır olmazdı. Nitekim; Ermeniler bir taraftan Fransız kışkırtmasıyla Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyette bulunurken diğer taraftan

Kilis'teki Ermeni Cemaati 17 Haziran 1918 tarihinde Mustafa Kemal'e iyi niyet telgrafi gönderiyordu:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
Büyük Millet Meclisi Reisi
Ankara

Asırlardan beri Hükümet-i Osmaniyenin zir-i idaresinde bir rabıta-i içtimaiye ve iştirak-i menafi ve hissiyatla bir arada yaşamış ve yaşamakta olduğumuz Türkler, hukukumuzda riayetkâr hürriyet-i mezhebiyye ve şahsımıza hürmetle meluf, terakki ve inkişafımıza hadim öz vatan kardeşlerimizdir. Bu uhummetin cümle-i tesiratından olarak şehrimiz asayiş bugüne kadar ihlâl edilmemiştir. Kadimden beri devam eden bu samimiyet-i müteakabile aynı aileye mensup efrat arasındaki ahengi uhuvvet kadar sağlam ve lâyezaldır. Binaenaleyh şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Türk vatandaşlarımızla beraber camiayı Osmaniyenin bir cüz'ü lâyenfaki olarak yaşamağa azmetmiş olduğumuzdan keyfiyetin alâkadara iblağını hissiyat-ı samimane-i hürmetkâranemizin kabulü marazında arz ve istirham eyleriz. Ferman 17 Haziran 1336

Ermeni Reisi Ruhanişi	Protestan Reisi Ruhanişi	Eshab-ı Emlâkadan
Vartan Ohanis	Ohanis	Yeni Komşıyan Avik
Dava Vekili	Dava Vekili	Eshab-ı Emlâkadan
Hamparsun Berberyan	Osep surupyan	Ohanis Bayramyan

Kilis Ermeni cemaati, arz-ı sadakat için Ankara'ya bu şekilde müracaat ederlerken, Antep Ermenileri Fransızlarla birtürlü alakalarını kesmiyor, milli kuvvetler aleyhinde gizlice suikastler tertip etmekten çekinmiyorlardı.(Uzel, 1952: 90-91)

Fransızlar bir yandan Ermenileri silahlandırıp eğiterek, Güney Anadolu'ya savaş ortağı olarak sürerken, bir yandan da Ermenilerin Adana ve İskenderun üzerindeki isteklerine karşı duruyorlardı. Buralarda kendilerinin tarihi rolü bulunduğunu ve bölgenin Fransızlara ait olabileceğini kesinlikle ifade etmekteydiler. Diğer taraftan 15 Eylül 1919 tarihinde Paris'te İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Suriye İtilafnamesi'ne göre İngilizlerin yerini önce Fransız askeri elbisesi giyinmiş Ermeni Gönüllü Taburları aldı. Bunu Fransız askerleri takip etti. Daha sonra da, bu bölgedeki Türk çoğunluğunu yok etmek isteyen Fransızların, taşıt gemileriyle getirdiği Amerika, Mısır, Suriye ve Fransa'daki muhacirler takip etti. Bu faaliyetlerle Fransızların gerçekleştirmek istedikleri bir Ermeni Cumhuriyeti kurmaktı. Fakat Ermenilerin halen azınlıkta bulunmalarından dolayı, buna muvaffak olamazlarsa, geçici olarak müstakil bir hükümet teşkil etmek önceliği vardı. Ayrıca

işgal askerlerinin yüzde sekseninin Ermeni Gönüllüleri'nden olmasının bu bağlamda düşünülmesi Fransız davranışlarının nedenini ortaya koyuyordu. (Hatipoğlu, 2001:37-42)

Adana Fransız işgal yönetimi Ermenilere, Haçin ve çevresini, neredeyse adres olarak gösteriyor ve Kilikya'ya (Çukurova) gelen ermeniler dalga dalga buraya yerleştiriliyordu. Haçin'e Mısır'dan, Suriye'den, Lübnan ve Fransa'dan, Azerbaycan, Yunanistan ve Kıbristan Ermeniler gelmişti. 1919 Nisan ayında 18 bin olan Haçin'in nüfusu 30 bin'e tırmanmıştı. Kozandaki Fransız yönetimi adeta Kozan'dan itibaren çizgi çekerek Ermenilerin çoğunluğu dağların arasındaki kasaba ve köylere yerleşmeye zorlanıyordu. Ova Kilikya'da Ermeni yerleşimi sanki yasaklanmıştı. Filistinde nasıl ki Özerk Yahudi Bölgesi yaratılıyorsa, Haçin ve çevresinde de sanki Özerk Kilikya Ermeni Bölgesi yaratılma gayreti vardı.

Ama asıl amaç Fransızların Ermenileri kendilerinden uzak tutmak, onların şikayetlerini dinlememektir. Yoksa sınırları çizilmiş özel bir Ermeni toprağını hiçbir zaman çizen bir devlet olmamıştır. Ermenileri kandırmak için zaman zaman Ermeni örgütlerinin hayali olarak çizdikleri Kilikya Ermeni toprağını gösteren haritalar, politik amaç için elden ele dolaştırılmıştır. Bilindiği üzere Rusya kendi hazırladığı Anadolu Ermeni Devleti toprağını gösteren haritaları yine kendisi Van'ı ele geçirince toplamıştı. Buna benzer bir durumda Kilikya'da yaşanmış, yine Fransızların işgal öncesi Fransadaki Ermeni örgütlerine hazırlattığı haritalar birden yok olmuştu. Kilikya Fransa'ya verilince bu haritalardan bahseden olmadığı gibi bahseden Ermeniler de derhal uzaklaştırılmış, bu iddialar unutturulmuştu. Ermenilerle oynanan oyun her devletin farklı çıkarına göre kurulup bozuluyordu.(Sert,2005:174)

Bölgede Ermenilerin çeşitli misyoner okullarından etkilendikleri muhakkaktı. Erkan-ı Harbiye Reisi Miralay İsmet Bey 1920 yılında Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada aynen şunları söylüyordu:

“Antep civarında Amerikan Mektepleri, kolejleri vardır. (Lanet olsun sedaları) bu Amerikan kolejleri, Fransızların bugün üssül harekesidir. Bizim canımızı yakmak için ve ahalimizi öldürmek için Amerikan mekteplerini üssül hareke ittihaz ediyorlar. Taarruz ederler ve oraya top yerleştirirler, anbar olarak kullanırlar. Hasılı mektep değil, memleketimiz içinde bir kale olarak inşa olunmuş zannolunur.” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1942:296)

Fransızlar, öteden beri Suriye ve havalisinde hak iddia etmişler hatta XVIII. yüzyılda bunu resmen ifade etmişlerdir. Bu yüzden Antakya yöresi ve Suriye civarı Fransız Katolik Cizvitler, Kapusenler, Trapestler ve Lazaristlerce karıştırılmak istenir. Nitekim bu çalışmalar sayesinde Milli Mücadele döneminde Hatay'ın Akbez ve Şeyhli köylerindeki Ermeniler isyan etmiş ve yerli halkı katletmişlerdir. Bölgede bu tür faaliyetler İngilizler adına ise Presbiteriyenlerce yürütülmüştür. 1846'da Süveydiye'de (Günümüz Samandağ İlçesi), 1876'da Antakya ve İskenderunda okullar, manastırlar ve benzeri kurumlar açmışlardı. Ama asıl ilgi sahaları olan Bağdat ve Musul civarını bir ağ gibi örmüşlerdi.(Tozlu, 1999:329-339)

Fransa'nın Adana Konsolosu Laporte Adana'dan İskenderun'a giden Sis Katogigosu'na Kasım 1921'de mevcut işbirliğini şu şekilde açıklamıştır:

“Gelecek olan hükümet adil olacak ve azınlıkların menfaatlarını koruyacaktır. Bunun için göç edenleri (Ermeniler) sefaletten ve mülklerini tehlikeye düşürmekten kurtarmak lazımdır. Bu sebeple, gidenler geri dönsünler... Kilikya'da Fransızlar sizler için 5.000 evladını toprağa verdi.”

Sis Katogigosu ise tarihi yanlışlarını açıklarken aşağıdaki açıklamayı yaparak Fransa'yı suçlamıştır. *“Hıristiyanların hayatı tehlikeye atılamaz. Fransızların bize yaptıklarını takdirle anarız. Ama buna karşılık 30.000 Ermeni de mütarekeden beri Fransızlar için ölmüşlerdir.”* (İlter, 1996:71)

Mustafa Kemal Paşa 16 Mart 1923 tarihinde Adana Türk Ocaklarında Esnaf Cemiyetinin vermiş olduğu çaya katılmıştır. Burada Heyet-i İdare Reisi Ahmet Remzi Yüreğir'in söylevi üzerine söz alan Mustafa Kemal Paşa Adanadaki Ermeni iddialarını yanıtlar nitelikte şu beyanatı vermiştir:

...Arkadaşımız beyanatında demişlerdir ki, Adana'mıza müstevli olan anasırı saire, şunlar, bunlar, Ermeniler sanat ocaklarımızı işgal etmişler ve bu memleketin sahibi gibi bir vaziyet almışlardır. Şüphesiz haksızlık ve küstahlığın bundan fazlası olamaz. Ermenilerin bu feyizli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türk'tü, o halde Türk'tür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır. Gerçi bu güzel memleket kadim asırlardan beri çok kere ecebi istilâlarına maruz kalmıştı. An'asıl Türk ve Turani olan bu ülkeleri İraniler zaptetmişlerdi. Sonra bu İraniler'i mağlûp eden İskender'in eline düşmüştü. Onun ölümüyle memalik taksim edildiği vakit Adana kıt'ası da Silifkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş, sonra Romalular istilâ etmiş, sonra Şarkî Roma yani Bizanslılar eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları koğmuşlar; en nihayet Asya'nın göbeğinden tamamen kaynıyan Türkler soyundan ırkdaşlar buraya gelerek memleketi, hayatı sabıka ve asliyesine iade ettiler. Memleket en nihayet yine sahibi aslilerinin elinde takarrür etti. Ermeniler vesairenin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir. Arkadaşlar, bu memleketin halkı üzerinde

kimsenin hak ve salâhiyeti olmadığı gibi bu memleketi harice muhtaç ettirmemek de size terettüp eden bir vazifedir...(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997:130)

Ermeni toplumunun misyonerler tarafından kullanıldığının en sarih delillerinden birisi de Ermeni Patriği II. Mesrob Mutafyan'ın 24 Mayıs 1998 tarihinde Cumhuriyet Gazetesinden Leyla Tavşanoğlu'na verdiği beyanat olmuştur. Bu beyanat Osmanlı İmparatorluğu'ndan Milli Mücadele sürecine kadar yaşanan sorunlarda Ermenilerin kışkırtılmasında misyoner örgütlerin başrol oynadığını açıkça ispatıdır:

“Birde misyonerliğin yurdumuz tarihine yaptığı etki vardır ki bunu görmezden gelmek imkansız. Kaba çizgileriyle şöyle anlatayım. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme devri 1700'lerdedir. İşte Pasarofça Anlaşması, sonra Kaynarca Anlaşması ve yıkılış devri yavaş yavaş başlar. Ve yine bu dönemde Batılı tarikatlara mensup olan yabancı rahipler, Anadolu'da gezinmeye başlarlar. Amaç, Müslüman Türkleri hıristiyanlaştırmaktır. Ama birde bakıyorsunuz ki Anadolu hıristiyanları da Batılı hıristiyan mezheplerine döndürmeye ilişkin faaliyetler başlıyor. Burada proselitik faaliyetle misyonerlik birbirine giriyor. Yüzyılımızın başlarında o kadar derin yara izleri bırakan üzücü olayları aklımıza getirdiğimiz zaman Anadolu'da açılmış olan Batılı yabancı okulların faaliyetleri de küçümsenmeyecek bir faktördür... Misyonerlik faaliyetleri sonucu açılan okullar yabancı emellerine hizmet etmiştir...”(Bayzan,2006:44-45)

3.2. ARAPLAR

Bilindiği üzere Araplar Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde yaşayan Müslüman toplulukların nüfus bakımından en büyüklerinden birisidir. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Hilafeti Osmanlılara geçirmesiyle Arap Dünyasının büyük bir kısmı üzerinde Osmanlı hâkimiyeti kurulmuştu. Bu durum Türk-Arap ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlaması manasına geliyordu. Araplar, Osmanlı Devlet yapısında “*Kavim-i Nevip*” olarak addedilip mümtaz bir yere sahip olurken, Osmanlı millet sistemi içindeki yerlerini alıyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda özellikle askeri alanda iyice zayıflamasıyla, Avrupalı büyük devletlerin Ortadoğu'daki çıkarları için Doğu Akdeniz bölgesindeki ihtiraslarında canlanma oldu. XVIII. Yüzyıl sonlarına doğru büyük devletler ard arda elde ettikleri imtiyazlar sayesinde hem doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğu'na nüfuz etmek, hem de imkân dâhilinde Ortadoğu'ya yerleşmek yolunda hızla mesafe almaya başladı. XVIII. Yüzyılda Batı'da yaygınlaşmaya başlayan Milliyetçilik fikri, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk

önce Balkanlarda Hıristiyan tebaa arasında kendini göstermiş, daha sonra Lübnan, Suriye ve Mısır'daki yabancı misyoner eğitim kurumları vasıtasıyla Ortadoğu'ya yayılmıştı.(Soy, 2004:173-204)

Öte yandan XIX. Yüzyılın ortalarından itibaren başlayan Arap siyasi uyanışının ortaya çıkmasında birçok faktörün rol oynadığından şüphe yoktur. Bir yandan Osmanlı imparatorluğunun merkezi ve mahalli yönetiminin bozulduğu göze çarparken, diğer taraftan Avrupa Devletlerinin “*Şark Meselesi*” içerisinde gördükleri Arap sorununa gittikçe artan bir ilgi ve dikkatle müdahale ettikleri görülüyordu. Nitekim bu müdahalelerin başlangıç noktası olarak Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgali gösterilir. Ancak Arap milliyetçiliğinin vücut bulmasında en etkili faktör, Arap dünyasının XIX. Yüzyıldan itibaren Batı âlemiyle çeşitli yollardan temasa geçmesiydi. Bu teması sağlayan misyonerler, batı okulları gibi başlangıçta sadece entelektüel bir karakter gösteren aktivitede bulunmaktaydı. Bilindiği üzere 1856 İslahat Fermanı'nın azınlıklara ve gayr-imüslimlere okul açabilme ruhsatı vermesi, belkide en önemli aktivitesini Lübnan'da göstermişti. Esasen 1831'den sonra Cizvitlerin Beyrut, Halep, Şam gibi merkezlerde okullar açması müstesna tutulursa, bu yöndeki asıl faaliyet 1856'dan sonra ortaya çıkmaktaydı. Nitekim Lübnan'da 1860'da yabancılar tarafından açılan okul sayısı otuz üçü buluyordu. Bu okulların en büyükleri sonradan “*Beyrut Amerikan Üniversitesi*” adını alacak olan okuldu. 1866'da kurulan Suriyeliler Protestan Koleji ile 1875'de kurulan “*Cizvit Saint-Joseph Üniversitesi*” bu okulların en önemlileriydi.(Günay, 1996:85-108)

Misyonerlerin bu yollarla Arap coğrafyasına girmelerine müteakip, Bulgar, Ermeni milliyetçiliklerini tahrik ettikleri gibi, Arap Milliyetçiliğini de tahrik ettikleri görüldü ve bu akıma Lübnan ve Suriye merkezlik yaptı. Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde Protestan misyonerlerinin erkenden faaliyet gösterdikleri alan Suriye ve Lübnan olmuştu. 1820'li yıllarda buralara gelerek faaliyete başlayan misyonerler, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye'yi işgali üzerine, onun burada kurduğu hoşgörülü ve toleranslı yönetim sayesinde faaliyetlerine uygun bir zemin bulmuşlardı.

Fransa'nın 1870-71 yıllarında Prusya'ya yenilmesinden sonra, Fransız aydınları Fransa'nın milli gururunu yeniden tesis etmek için çalıştılar. Bu dönemden itibaren Fransız düşünürler milli etik değerleri yeniden tarif ettiler ve yine birçok Fransız milliyetçisi düşünür Katolik Hıristiyanlığın temel ilkelerini ve onun vatanseverlik anlayışını dile getiren yazılar yazmaya başladılar. Bu bağlamda onlara

göre Katoliklik, Batı medeniyetinin geleceğini garanti edebilecek sosyal disiplinlerle aynı anlamı ifade ediyordu. Dolayısıyla bu milliyetçilik anlayışı, kendi ulusal arzularını gerçekleştirmede, Lübnanlı Marunîlere örnek oldu. Bu Fransız düşünürler için, bir Fransız olma, temel olarak ırki, etnik veya dil yönünden bir sorun değil, kültürel bir sorundu. Bu anlamda, tarih ve geleneğin bir milletin kültürünü oluşturduğuna inanılmaktaydı. Bu sebeple, Lübnan ulusal hareketi için bundan daha mükemmel bir reçete olamazdı. Eğer bir kişinin konuştuğu dilden daha çok, onun kültürünün Lübnan kültürü olup olmadığı dikkate alınırsa, o takdirde bu kişinin Arapça konuşup konuşmadığı veya Araplarla etnik benzerliklerinin var olup olmadığı önemli değildi. (Işık, 2005:413-432) Fransız Katolik misyonerleri, Suriye, Lübnan ve Filistin’de ilk faaliyet gösteren misyonerler oldu. Misyonerler, XVIII. yüzyılın sonlarında adı geçen bölgeleri terk etmişler, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Protestan misyonerleri faaliyete başlayınca yeniden gelmişlerdi. Özellikle Fransa, Suriye, Lübnan ve Filistin üzerinde nüfuz kurma mücadelesine başlayınca, bu uğurda misyonerlerden azami derecede faydalanmış, Arap Milliyetçiliğinin uyanmasında Fransız misyoner okulları büyük roller oynamıştı.(Kocabaş, 2002:161)

Öteden beri Suriye’de geniş çapta faaliyette bulunan İngiliz ve Fransız ajanları, bu devletlere emellerine varabilmek için çok müsait bir zemin hazırlamışlardı. Bilhassa Filistin ve Suriyedeki Arap ümerasını olayca satın almışlar ve bunlar eliyle halkı kolayca kandırmışlardı. (Siliöz, 1937: 49) Diğer taraftan Suriye, Lübnan ve Filistin’e yalnızca Fransa ve İngiltere göz dikmemişti. Hristiyanlarca “*Mukaddes Topraklar*” denilen buralara Rusya ve Almanya gibi diğer büyük devletler de göz dikmişler, buralarda kendi nüfuzlarını kuvvetlendirmeye çalışmışlar, bu uğurda misyonerliği bir vasıta olarak kullanmışlardı. Yalnız Fransa değil, İngiltere ve Amerikan Protestan ve Rus Ortodoks misyoner grupları da bu bölgede aktif olarak çalışıyorlardı. Fransa ise kendi misyoner gruplarını genellikle Suriye ve Lübnan’daki Hristiyan bölgelerine yerleştirdi.

Fransa, Cebel-i Lübnan’da siyasal ve dinsel nüfuzun başka devletlerin olmayıp kendisinin olduğuna inanıyordu. Bu nedenle Protestan misyonerlerin resmen koruma görmemelerine canı sıkılıyordu. Ermeni olan mutasarrıf Davut Paşa Protestanların kökünü kazımak için Marunî din adamlarına serbestlik verip böylece Fransa’yı memnun etmek istedi.

Birinci Dünya Savaşı çıkıncaya kadar Cebel-i Lübnan’daki durum bu şekilde yürüdü. Osmanlı İmparatorluğu mutasarrıflık sistemini imparatorluğu için tehlikeli

görünce kaldırdı. Böylece misyonerlik hareketi dört yıl sonra yeniden kuvvetli ve ayrıntılı bir şekilde dirilmek için çalışmalarını gevşetti. Fransızlar ve İngilizler Suriye'ye girip Osmanlı Devleti'nin gölgesini Akdeniz'in doğusundan sildikleri zaman yine çalışmalarına başladılar. (Hopkins, 2006:247)

Bu ikinci istilâ çok sürmedi. İngilizler Suriye'nin güneyine yani Filistin ve Ürdün'ün doğusuna, Fransızlar ise kuzeye Suriye'ye Lübnan'a çekildi. Bu durumda Cizvit misyonerler Fransa mandası altında bulunan bölgelere şiddetli bir saldırıya geçtiler eskiden kapalı bir şekilde konuşurlarken bu kez açık bir şekilde konuşmaya başladılar. 1918 yılında yapılan ateşkes Suriye yolunu yeniden misyonerlere açınca ve misyonerler Havran'da ayaklarına yer edip yerleşince propaganda yapmamaya zorlanan Katolik din adamları bu işi Cizvitlere havale ettiler. *“Ey misyoner! Bu önceleri elinize geçmeyen bir fırsattır.”*(Hopkins, 2006:247)

Hristiyan olmayı Hıristiyan yapmak için çalışan Cizvitlere yalnız Fransa yardım etmiyordu. Cizvitler bölgede faaliyette bulunurken dönem dönem karşı dirençte görmüşlerdi. Fakat Fransızlar onları topladılar ve misyonerlere saldırıya yeltenenler bunu çok pahalı ödediler:

“Lübnan ülkesinde aşağı yukarı kesin güvenliğin sağlanması manda yönetiminden sonra ortaya çıkan yeni işlerdendir. Eski misyonerler ya doğacak tehlikeli bir olayı göze alarak ya Bedevilerin kazdıkları tuzaklardan ya da bilinmeyen bir yönden gelecek kurşundan ya da yollarının eşkıyalar tarafından kesileceğinden korkarak her zaman çalışıyorlardı. Ama bugün silâhlardan bir eser kalmamıştır.”

1919 yılı sonunda İngiltere Ortadoğu'daki askerlerini çekmek istemişti. Bundan sonraki aşamada bu coğrafya Fransızlara bırakılacaktı. Durum karşısında bir hal çaresi arayan arap lider Faysal 1919 Aralığında Paris'e gitmek zorunda kaldı. Yapabileceği en iyi şey Clemenceu ile anlaşmaktı ve oda böyle yaptı. Fransızların daha sonra açıkladıklarına göre bu anlaşmanın maddeleri şöyleydi:

- Birinci madde, Suriyedeki arapların bağımsızlık için birleşeceğini ancak, bir büyük gücün danışma ve yönlendirilmesine ihtiyaç duyulduğu için Fransa'ya bir çağrıda bulunduğunu belirtir.
- İkinci madde, Fransa'nın Suriyenin bağımsızlığını savunacağı hakkındadır. Fransa'nın Suriye'ye sağlayacağı danışman, eğitmen vb hususlardansöz eder. Bunların seçimleri ve görev biçimlerinin ayrı anlaşma ile tespit edileceğini belirtir.

- Üçüncü madde, Suriye'ye maddi kaynak sağlamakta Fransa'ya öncelik tanır.
- Dördüncü madde, Suriye'yi dışarda Fransa'nın temsil edeceğini, sadece Paris'te bir Suriye temsilcisinin bulunacağını öngörür.

Bu görüşmeden sonra Faysal, bir Fransız savaş gemisiyle Beyrut'a dönmüş ve halka Fransızlarla anlaşığına dair bir açıklama yapmıştır.(Kılınçkaya, 2008:132-133) Bu anlaşma ile İngiltere ve Fransa istediklerini elde etmişti. Türkler ise Batılı güçler karşısında varlıklarını korumak mücadelesine girişmişti.

Diğer taraftan bölgede bir Türk-Arap ittifakı da görülmektedir. Fakat bu ittifak sürerken Fransız propagandaları da devam etmişti. Fransızlar, Türklerle Güney Cephesinde 29/30 Mayıs 1920 gece yarısından başlamak üzere 20 günlük ateşkes anlaşmasına varmışlardı. Fransızlar bu anlaşmadan sonra Türk-Arap işbirliğini önlemek amacıyla yaptıkları propagandalara büyük hız vermişlerdi.(Türk İstiklal Harbinde Güney Cephesi, 1996:152) Fransızlar kendilerine karşı direnen Türk Kuvayı Milliyeciler ile arap direnişçileri yakaladıkları takdirde, şiddetli şekilde cezalandırma yönüne gitmişlerdir. Hatta halkın devamlı olarak görebileceği mekânlarda da teşhir ederek, onların direniş azmini kırmaya ve onları korkutup sindirmeye çalışmışlardır. Mart 1921'de Fransızların bu uygulamaya başvurmuş, Nursel Efendi yargılanmış, idam cezası verilmiş ve idam edilen Nursel Efendi iki gün teşhir edilmiştir.(Umar, 2003:185)

1930 yılında Fransızların üstünlüğü Ortadoğu'da en yüksek noktasına ulaşmış ve Fransızlar egemenliklerinin değişmeyeceklerini sanmışlardı. Bu tarihten sonra Fransa emperyalist politika konusunda yüzündeki maskeyi bir yana bırakmıştı. Bu tarihten sonra Fransa yönetimi, Cizvitlerden de yardım görerek ülkede geniş bir Hristiyanlaştırma çalışmasına geçmek istedi. Bunun için Lazkiye çevresindeki Alevîler bölgesini seçti. Fransa, Cizvitler vasıtasıyla Alevîleri İslam'dan uzaklaştırmak ve onları Hristiyanlığa sokmak için yazılmış bir düzen bulmak istemişti.

Bunun için de Sufler, 2 Mayıs 1931'de "*Alevîler Bölgesinin Cellâdı*" adlı bir bildiri yayınladı. "*Katolik mezhebine geçiş işlemi, karışık formaliteleri bir yana bırakıp basit işlemlerle olsun.*" Enis Sayıg "*İrkçi Lübnan*" adlı kitabında özellikle Fransa'nın Lübnan'a müdahalesini siyaseti, ticareti, bilimi ve çıkarları uğruna ırkçılığı istismar edişini ve bu konuda özellikle İngiltere ile yaptığı şiddetli

mücadeleyi toplu bir şekilde anlatıyor, diyor ki: *“Lübnan işlerine yabancıların yaptıkları müdahale, yeni anlamıyla emperyalizm, geçen yüzyılda başlamıştı.”* Yukarıda anlattığımız olaylar Orta Doğu'nun son iki yüzyıldan beri tanıdığı gerçek emperyalizm için ancak önsözlerdir. Çünkü Avrupa devletlerinin göz dikip bunun için de kendi aralarında mücadele ettiği Suriye, Osmanlı İmparatorluğu ülkesi içinde bulunuyordu. Avrupa devletleri birbiriyle hesaplaşarak, etkinlik alanlarını ve ülkelerini genişletmeye çalışıyorlardı.(Hopkins, 2006:249)

Bu sömürgeciler şunu buldular: Lübnan'a ve dolayısıyla Orta Doğu'ya egemen olma yolunda ilk adım, bu coğrafyadaki ırklardan yararlanıp, bir ırkı diğer bir ırk üzerine ayaklandırmak ve birbirine karşı olan iki ırktan birini korumak gerekmektedir. Bunun için bu ırkları beslediler, geliştirdiler, onları mallarıyla ve dehalarıyla korudular. Böylece orta doğuda ırkçılık yeni bir kavram oldu. Yabancı hükümet adamlarından, bakanlar, konsoloslar Ortaçağda toprak ağalarına özgü oyunu oynamaya başladılar. Küçük ihtiraslarını gerçekleştirmek için, ırkçılık perdesi arkasına gizlenerek oynadıkları oyun ve bu merak XIX. yüzyılda başladı. Bu yüzyıl (En büyük) diye lâkaplandırılmış Emir II. Beşir'in yönetimi zamanına geliyordu. Emir ulus üzerindeki etkinliğini korumak için, bir Lübnanlıdan daha fazla olarak ırkçılık yaptı ve zamanını gizli ya da açık ırkçılık ağıyla süsledi. Halkın kendine karşı ayaklanmaması ve dilediği gibi egemenliğini güvence altına alabilmesi için bu ağı tek başına ya da yabancı devletlerle birlikte yardımlaşarak her yerde örüyordu. Durum öyle bir hal aldı ki Fransa kendisini Doğuda Hristiyanların, özellikle Lübnan'daki Marunîlerin koruyucusu olarak görüyordu. Diğer taraftan Marunîler de Fransızlara en büyük dost olarak saygı gösteriyorlardı. Marunî ve Fransız dostluğunun önemi iki ülkede geleneksel bir tarih akışına sahip olup kökleri bu amaç üzerine kuruluyordu. Fransa uzun yıllar onları desteklemiş, bu dostluk bağında başka bir devletin rekabetini kabul etmemiş ve Marunîler de Fransa'nın dostluğu konusunda başka bir ırkın rekabetini benimsememişti. Fransa bu dinsel kisveyle gizlenmiş siyasal ilgisini Lübnan ve Fransa arasında misyoner grupları ve ticarî bağlarının sorumluluğu ile güçlendirdi. Ticarî işlere verdiği önemi arttırdı. Bu ticarî işlerin kolayca yürütülmesi için merkezler ve bürolar kurdu.

Misyoner grupları XIII. yüzyıldan sonra Lübnan'a ve Orta Doğu'ya gelmeye başladı ve bu faaliyetler XX. Yüzyıla kadar devam etti. Fransa kralı misyonerlik işlerini destekledi ve bu yüzyılda kiliselerin yapılmasına önem verdi. Fransa, Lübnan din adamlarını kabul ediyor, onları dinî okullarında kendi adına okutuyordu.

(Hopkins, 2006:251) sonuçta tüm bu faaliyetlerin nihayetinde Arapların Osmanlı Devletine karşı ayaklanması ve kopuşu sağlanmış oldu.

3.3. KÜRTLER

Fransa Doğu Akdeniz'deki çıkarları doğrultusunda kullandığı Araplar ve Ermenilerle yetinmemişti. Bu doğrultuda bir Ermeni-Kürt ittifakı olan Hoybun Cemiyetini ve amacı Türkiye topraklarında Avrupalı büyük devletlerin güdümünde kurulacak Kürdistan projesini destekleyip bu çerçevede Ermeni ve Kürtleri bir çatı altında topladı. Ayrıca bilindiği üzere Fransa kendi denetiminde Kilikya adıyla bir Ermenistan meydana getirmek istiyordu. Çukurova'da kurulacak olan bir Ermeni devletiyle Türkiye'nin Suriye'ye doğrudan müdahalesini önleyecek, bu ise Suriye'deki Fransız egemenliğine bir güvence teşkil edecekti.(Hatipoğlu, 2006:69). Bu amaçla İskenderun, Antakya ve çevresine 30-40 bin Ermeni yerleştirmişlerdi. (Melek, 1991:7)

Hoybun'un, Suriye'deki faaliyetini Fransız istihbarat teşkilatı sevk ve idare ediyordu. O günlerde, Suriye'nin; Lazkiye, Halep, Kilis ve Amanos Dağları arasındaki Türk asıllı aşiretlerle, Suriye'nin Türkiye ile sınırı olan sahada, sınır çizilirken Suriye toprağında kalan, "*Avşar, El-Beğli, Beğdili ve Rişvanlar*" da Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı gittikçe artan bir sevgi ve birleşme temayülü artmaktaydı. Bu durumda Fransızları çok korkutuyordu. Fransızlar, hem buna mani olmak ve hem de buradaki Türk asıllı aşiretleri ve Türkiye'yi rahatsız etmek için, bu sınır bölgelerine, daha önce gelmiş Ermeni Mültecilerinden iki bin aile yerleştirdiler. Fransa bunun yanında o zaman Hatay Türkiye'ye dahil olmadığı için bölgeye Ermeni ailelerini adeta zorla sevk ediyordu. Bölgede Fransızların bu tür faaliyetlerle elde etmek istedikleri iki amaç vardı:

- Kandırdıkları ve daha öncede Türkiye'de çıkardıkları isyan hareketlerden kurtulup kaçan bölücü Kürt liderleri ve emirlerindeki aşiretler ile Ermenileri, ileride Türkiye'ye karşı yapılacak taarruz için hazırlık mahiyetinde kullanmak.
- Türkiye'den, yaptıkları ihanet ve katliamlar yüzünden "*Tehcir*" yani göç ettirilen Ermenilerin, buralarda perişan bir vaziyette olduklarını göstererek,

hakları gasp edilmiş biçareler halinde olduklarını dünya efkârına göstermek ve Türkiye üzerinde politik baskıları arttırmak. (Rışvanoğlu, 1994:745).

1928 yılında Beyrut'taki İngiliz istihbarat subayı Binbaşı J.A. Codrington, "Kürt Akımı" konulu gizli bir rapor hazırlamıştı. Bu rapor özetle şöyleydi:

"Buradaki İstihbarat servisinde görevli olan bir Fransız subayıyla görüştüm. Bana İngiltere ile Fransa'nın Sevr Anlaşmasının imzalanmış olduğu sırada Türkiye-Suriye-Irak arasında tampon bir bölge oluşturacak bağımsız bir kürdistan kurulmasını desteklemekle büyük hata etmiş olduklarını söyledi.... Kendisine Suriye'de çalışan birçok etkili kürdün ve onların pratik politika bilgilerinin olup olmadığını ve birleşip birleşemeyeceklerini sordum. Kürt bağımsızlığının, çeşitli aşiretlerin henüz meydana çıkmamış olan ulusal düşlerine dayandığını söyledim. Bana, o sırada Halep ve Beyrutta bulunan çok sayıda aktifve pratik ürdün bu konuda çalıştıklarını ama kürt eylemlerinin merkezinin Paris 'te olduğunu söyledi..."(Sonyel, 2010:113)

İfadelerdende anlaşıldığına göre Fransız hizibi sonucu gerçekteşirilen bu faaliyetler başarıya ulaşmamıştı. Dolayısıyla Fransız istihbarat subayı bundan dolayı yanlış bir politika takip ettiklerini beyanda bir sakınca görmemiştir. Ayrıca bu ifadeler Osmanlı İmparatorluğunda çıkarılan ayrılıkçı hareketin merkezinin Fransa olduğunun ve Fransa'nın tıpkı Ermeniler ve Araplar gibi Kürtleri de etnisite üzerinden kendi emperyalist amaçlarına alet ettiklerinin açıkça bir delilidir.

20 Nisan 1929 tarihinde Riyaset-i Cumhur Kâtib-i Umumiliği'ne Dâhiliye Vekili şükrü Kaya imzasıyla gönderilen belgede, Beyrut'tan alınan istihbarata göre, eski Osmanlı Van Meb'ûsu Vahan Papazyan'ın Taşnak faaliyetlerini destekleyen Fransa tarafından Suriye'nin kuzeyinde Ermenilerle Kürtleri yerleştirmek ve teşkilatlandırmakla görevlendirildiği belirtiliyordu. Yine İngiltere'nin de Taşnakları destekleyip bu faaliyetleri organize etmek için bölgeye askeri görevli gönderdiği, teşekkül ettirilecek Kürt-Ermeni çeteleriyle Irak ve Suriye hududundan Türkiye'ye karşı faaliyete geçecekleri ve Suriye'deki Kürtlere komiteler kurdurulduğu ifade edilmişti.(Süslü, 1993:243, bkz. Belge:2-a,b,c) Ayrıca, şubat 1931'de aynı imzayla gönderilen "mahrem" kayıtlı yazı ekinde Suriye'de müteşekkil Kürt-Ermeni Hoybun Komitesi'ne ait alâmet-i farikanın fotoğrafı gönderildiği bildirilmektedir.(Süslü, 1993:243)

Fransa'nın Suriye üzerinden Kürtçülük faaliyetlerine 1935'li yıllarda da hangi desteği verdiği, Bitlis, Diyarbakır, Van, Hakkâri, Muş, Mardin, Urfa, Siirt illerini içine alan 1. Umumi Müfettişliğine getirilen Abidin Özmen'in Ankara'da sunduğu

raporunda ortaya çıkmıştı. Abidin Özmen raporunda Suriye’de bulunan bazı kuruluşların isimlerini sıralayarak açıklıyordu:

- Hoybun
- Kürt İttihat
- Halaskarani Kürt
- Kürtçe Konuşan İslam ve Hıristiyan
- Kürt Teavün
- Kürt Fukaraperver
- Kürt Dilini Tamim
- Kürt-Nasturi Birliği

Bahsi geçen bu cemiyetler doğrudan doğruya Kürtler tarafından teşkil edilen cemiyetlerdi. Bunun yanında aşağıdaki cemiyetlerin ise diğer unsurların Kürtlerin bağımsızlığı için çalışan teşekküller olduğunu ifade ediyordu:

- Türk Hilafet
- Taşnak
- Hoybonculara Müzahir Süryani
- Hidayet-ül İslamiye
- Çerkezler
- Nakşiler Tarikatı

Abidin Özmen bu cemiyetler hedeflerine ulaşmak için “*Kürtlük gayesi uğruna durmadan dinlenmeden çalıştıklarını*” ifade ediyor ve Suriye konusuna yine değinerek şu açıklamaları yapıyordu:

“Bugün Suriye’de bulunan Kürt, Ermeni, Süryani birçok -isimleri hükümetçe de malum- eşhas Ermenilerle Kürtleri daha sıkı bir surette birleştirip Süryani, Asuri ve Yezidi gibi ekalliyetlerden de istifade ederek El-cezire de dâhil olmak üzere Toroslardan başlamak üzere büyük bir Ermenistan ve Kürdistan birliği kurmak için çalışmakta ve bu gayelerine yardım için de kötülüğümüzü isteyen birçok devletlere de başvurdukları duyulmaktadır. Bu teşebbüslerinden kat’i bir ümit göremeyenler Ermeni komitacılar ve Kürt şakilerine dayanarak çıkaracakları karışıklıklara, içeride ve dışarıdaki Kürtleri, Ermenileri karıştırarak isyanı büyütme ve bu suretle diğer bir devletin yardımına nail olacaklarını düşünüp görüşmekte, propagandasını yapmaktadırlar” demiştir. (Öztürk, 2005:100).

1930'lu yıllarda Suriye'yi yöneten Fransa, Mandater devlet statüsü ile yönetiminde bulunan Hatay'ı kaybetmek istemiyordu. Bu nedenle Hatay meselesinden dolayı bölgedeki Türkiye aleyhindeki faaliyetleri desteklemekteydi. Bu sıralarda özellikle Hoybun Cemiyeti ve Ermenilerin Suriye'nin kuzeyindeki faaliyetleri Türkiye'nin dikkatini çekmişti. 1930 yılında Türkiye sınır bölgelerine yerleştirilen tahminen 70.000 civarındaki Ermeni'nin sınırdan uzaklaştırılmasını Fransa'dan resmen talep etmişti. Fakat Fransa bu talebe olumlu cevap vermediği gibi, Türkiye'nin Hatay'la ilgilenmesine paralel olarak bu tür faaliyetleri desteklemeye devam edecekti. Nitekim Dâhiliye Vekâletinden Başvekâlete yazılan 12.4.1931 tarihli bir belgede; Fransızların Ağrı, Barzan, Mutki ve Cizre mıntıkasına tahsis edilecek silah ve cephane alınması için Vahan Papazyan'a 10 milyon Frank verdiği belirtilmektedir.(BCA, 030.10.115/796/20; bkz. Belge:3, a, b)

Dâhiliye Vekâletinden Siyaset-i Cumhur Umumi Kâtipliğine 23.6.1939 tarihinde yazılan bir yazıda; Fransa'nın 1939 yılına kadar devam eden bu tür faaliyetlerdeki amacın belirtiyordu:

"... Fransanın amacı Hoybuncu, Ermeni ve Süryanilerle Kürtleri kendilerine bağlayarak bilhassa Cezire'de bir Hıristiyan çoğunluğu yaratmaktır. Fransızlar Elcezireyi kendi hâkimiyetleri altına alarak Türkiye ile Suriye arasında État Tampon² vücuda getirmek ve kendisine bağladığı bu unsurları icabına göre Suriye ve Türkiye'ye karşı kullanmak istiyorlardı." (Süslü, 1993:245; bkz. Belge-4)

Fransa'nın Hoybun Cemiyeti'ni desteklemesinin bir diğer sebebi ise, Suriyelilerin Türklere karşı gittikçe artan temayülü ve günün birinde bu iki milletin ittifakıydı. Nitekim Fransa'nın yaşadığı tedirginlikte haklı olduğunu dönemin Suriye basını ortaya koymaktaydı. Şam'da çıkan "Elkabis" gazetesi 12.08.1930 tarihli nüshasında mevcut duruma tepkisini şu şekilde açıklamıştır:

"Ecnebi vaatlerine aldanarak, Türkiye aleyhinde ayaklananların hali meydandadır. Bunlar bizi Türkiye'den büsbütün ayırmak için istismarcılar Suriye-Türkiye hududuna Ermeni unsuru yığıyorlar; fakat bu iki millet er geç ittifak edecektir." (Damtag, 1986:3-4)

² Fransızca bir terim olan "État Tampon" Tampon Devlet manasına gelmektedir.

Bu dönemde Fransa ile Türkiye arasında Hatay Meselesi bulunmaktaydı. İşte bu sebepten Fransa, İngiltere'nin Musul Meselesi'ni çözmek için kullandığı yöntemi kullanarak Hatay Meselesini kendi lehine çözmek amacıyla Türkiye'ye yönelik her türlü bölücü hareketi desteklemişti. Fransa gerek Hatay Meselesi'ni kendi lehine halletmek; gerekse Türkiye'nin Suriye ile ilgilenmesini engellemek için Hoybun Cemiyeti'nin Suriye ve Lübnan, hatta Paris'te örgütlenmesinde yardımcı olmuş ve sadece Ağrı'da değil Türkiye içinde çıkacak her türlü bölücü faaliyeti desteklemekten geri durmamıştı.(Tarım, 2011:42)

3.4. YAHUDİLER

XIX. yüzyıl içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafyasına dâhil olan çeşitli toprakları büyük devletler arasındaki mücadelelere konu olmuştur. Bu mücadelelerden bir tanesini de Mısır üzerinde İngiliz-Fransız mücadelesi teşkil etmiştir. 1904 yılında İngiliz-Fransız Anlaşmasının sağlanması bu iki devletin sadece Mısır üzerindeki mücadelesini sona erdirmekle kalmamıştır. 1918'de Birinci Dünya savaşının sona ermesinden sonra bu iki devlet Ortadoğu'da bir sömürgecilik işbirliğine girişmişlerdir. Söz konusu işbirliği süreci ise sıcak ilişkiler çerçevesinde 1960'lara kadar devam etmiştir.(Armaoğlu, 1984:51-54) Bu anlaşma vesilesiyle Ortadoğu'da daha rahat hareket etmeye başlayan Fransa, bölgedeki çıkarları için Yahudi toplumuyla da ilgilenmeye başlamıştır. Sykes-Picot Anlaşması görüşmeleri devam ederken Fransa, Suriyenin tamamını ve Filistin'i de nüfuz alanının içerisinde almak için baskı yapmaya çalışmıştı. İngiltere Fransa'nın bu isteğine iki nedenden ötürü karşı çıkmıştı; bunlardan birincisi Akdeniz'den Irak'a kapı olması nedeniyle Hayfa-Akka Limanlarını kontrol altında bulundurmaya arzusu idi. İkincisi ise Filistin'in Suveyş Kanalı'na yakın olması sebebiyle, bu kanal üzerinde nüfuz meyilli olabileceği endişesiydi. Bu konuda İngiltere'nin taviz vermemesi üzerine Fransa, Filistin'i Uluslararası Bölge kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu arada Osmanlı İmparatorluğunun müttefiki olması nedeniyle Almanya'dan ümidini kesen Museviler, Filistin'in "*Yahudi Milli Yurdu*" haline getirilmesine çalışıyorlardı. Gelişmeleri yakından takip eden İngiltere, dünyadaki Yahudi gücünü İtilaf Devletlerinin lehine çevirmiş ve savaş döneminde Musevilerin hâkim olduğu banka ve kamuoyu araçlarında kendi siyasetini desteklemesini sağlamıştı. İngiltere ayrıca

savaştan sonra Filistin’de himayesi altında kurulacak bir Yahudi yurdunun Ortadoğu’daki çıkarlarını koruyacağını düşünmekteydi. Bu konuda bir başka husus ise; İngiltere Siyonizmin anavatanı durumunda bulunan Almanya ve Avusturya’daki Yahudileri de kendi saflarına çekerek, adı geçen devletleri savaş esnasında içerden vurabilme imkânı elde etmiş olmaktadır. (Hatipoğlu, 1994:3)

Diğer taraftan bu durumu farkederek Fransa, İngiltere’den daha önce davranarak Dışişleri Bakanlığı Genel Direktörü Jules Cambon vasıtasıyla 4 Haziran 1917 tarihinde Siyonist liderlerden Solokow’a resmi bir mektup göndererek, Yahudilerin ileride bir devlet kurması hususunda bir güvence vermişti. Tarihte bu mektuba “*Cambon Deklarasyonu*” denilecekti. Buna karşılık İngiltere Dışişleri Bakanı A.Jomes Balfour 2 Kasım 1917 günü İngiltere Yahudilerinden Lord Rothschild’e yazdığı bir mektupla Filistin’i bir Yahudi vatanı olarak kabul ediyordu. “*Balfour Deklarasyonu*” adını alacak bu bildiriyle Yahudi meselesini kendi eksenine etrafına çekmeye çalışmıştı.(Hatipoğlu, 1994:3)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA'NIN DOĞU AKDENİZ'DEKİ SOSYO-KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

XIX. yüzyılın başlarında özellikle Fransa'nın eski medeniyetlere olan ilgisi akademik amaçların da üstünde ve ötesinde gelişti. 12 Ekim 1892'de ölen Ernest Renan'dan³ sonra da eski medeniyetlerle ilgili çok sayıda araştırma yapıldı. Böylece, Fransa ile eski Yakın Doğu arasında duygusal bağlar güçlendirildi. 1894-98 yıllarında Fransa Dışişleri Bakanı olan ve bu dönemde Fransa'nın sömürgecilğe yeniden dikkat çekmesinde önemli rol oynayan Gabrie Hanotaux "*La Montagne du Liban n'atteint pas les hautes altitudes*" isimli bir eser yazdı. Ona göre;

"Lübnan dağının zirveleri ulaşılmaz olmamakla birlikte, dünya tarihinde önemli bir yere sahipti. Çünkü Hz. Süleyman döneminden Renan'a kadar insanlığın hikmet bilgisi, laik sedir ağaçlarının gölgesinde burada gelişmiş ve gelişmeye devam etmekteydi."

Görüldüğü üzere, burada Kitab-ı Mukaddes devirlerinden Hanotaux'un kendi zamanına kadar olan dönem de Fransa'nın kültürel mirasına vurgu yapılmaktaydı. Başka bir ifadeyle Hanotaux, Akdeniz dünyası ve onun kültürünü bizzat Fransız halkının kendi kültürü olarak değerlendirmekteydi. Fransız yazar Gustave Flaubert ise, 1863 yılında yazmış olduğu bir eserinde Akdeniz Havzası kültürleri ile Fransız kültürünün bir ve aynı kültürü meydana getirdiğini söylemekteydi.(Işık, 2005:413-432)

Fransa XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında giriştiği sömürgecilik faaliyetleri sonunda dünyanın ikinci büyük sömürge devleti haline gelmişti. Bu doğrultuda sömürge ülkeleri için özel sömürge ordusu, sömürgeler bakanlığı, sömürge yönetici okulları gibi kurumlar oluşturdu. Elinde bulundurduğu sömürgeleri "*La France d'Outre-Mer*" yani "*Deniz Aşırı Fransa*" olarak adlandıran Fransızlar, sömürgelerindeki halkları düzenli bir biçimde eritme anlayışını hiç terk etmedi.

³ Ernest Renan (1823-1892) filozof, tarihçi ve dilbilimci kişiliğiyle tanınır. Rahiplik eğitiminden üniversiteye geçmiş, İbn-i Rüşd'den İsa'nın Yaşamı'na, Hıristiyanlığın Tarihi'nden Bilim'in Geleceği'ne çeşitli alanlarda eserler vermiştir. Collège de France'da öğretim üyeliği ve yöneticilik yapan Renan ahlak ve düşünce alanlarındaki reformculuğu, düşünce ve ifade özgürlüğü konusundaki ödünsüz tutumu ve ilgi alanlarının genişliğiyle dikkat çekmiştir. Renan'ın biyografisi için bkz. Henri Peyre, Renan, P. U. F, Paris, 1969. Kaynak: <http://www.genbilim.com> (Güncellenme tarihi: 02-10-2011)

Uygarlaştırma adını verdikleri bir siyaset uygulayarak yerli kültürleri imha etmek, kendi dil ve kültürlerini zorla kabul ettirmek ve buralardaki halkı başkalaştırmak için her yola başvurdu.(Nurlu, 2002:245-258)

Fransa ve Fransız Misyonerler diğer din ve mezheplerin hepsini batıl olarak iddia etmişler ve üstünlük anlayışları uygarlık olarak görmüşlerdi. Uygarlığın ve gelişmenin kaynağının da kendi din ve hattâ özellikle kendi mezhepleri olduğunu iddia ederlerdi. Bu üstünlük anlayışı misyonerlerin zihinlerine o kadar yerleşmiştir ki, gittikleri bölgelerde gözlemler yaparak yöre halkının zayıf yönlerini tespit etmek dahi bir eğitim olarak kabul edilmiştir. Misyonerler kendilerinden farklılık arz eden her konuyu bir zayıflık olarak görmüşlerdir. Ünlü Amerikalı misyoner William Godel yazmış olduğu bir mektupta misyonerlerin faaliyet yürüttükleri toplumla ilgili önyargılarının olduğunu şu şekilde ortaya koyuyordu:

“Bana öyle geliyor ki, bir misyoner üç yıl, başka hiçbir halkın arasına karışsa ve onların gerçekten nedenli zayıf, cahil, aptal ve önyargılı olduğunu öğrense, bu kendisi için Osmanlı İmparatorluğu’nda konuşulan tüm dilleri öğrenmekten daha büyük bir kazancı olur” (Açıkses, 1999:192-203)

Esasen Fransa, kültür alanında Türkiye’de, öteki Batılı Devletlerden çok daha ileride bir yere sahipti. Türk aydınları öteden beri Fransa ve Fransızca kanalıyla Avrupa’yı tanımışlardı. Bir Paris gazetesine göre, *“Türkiye herhangi bir Afrika kolonisinden daha fazla ölçüde Fransız kolonisidir; çünkü Tunus, Fas, Senegal’den önce Fransızca konuşuluyordu.”* İstanbul, Paris’in manevî atmosferine Fransa’nın taşra bölgelerinden daha çok âşinâ idi. Bazı Fransız yazarlarının zikretmekten zevk duydukları bir olay dikkate değer: Alman İmparatoru II. Guillaume, Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına Almanya yanında katılması için İstanbul’a geldiğinde halka bir nutuk söyledi. İmparator nutkunu Fransızca söylemek zorunda kaldı, zira Almanca konuşsaydı kimse anlamayacaktı. Yine, Dünya Savaşı sırasında Alman ve Türk diplomatları ile subayları arasında kullanılan dilin genellikle Fransızca olduğuna bazı yazarlar dikkati çekiyordu. (Akyüz, 1988:62)

Fransa, Türkiye’deki kültürel nüfuzunu, geniş ölçüde, eskiden beri gönderdiği uzmanlar, öğretmenler, rahip ve rahibeler kanalıyla kazanmıştı. Türkler Fransa’nın bu kültürel-dinî etkisine iyi kabul gösteriyorlardı. Öyle ki, 1919’da Trabzon valisi, bir kısım Fransız misyonerlerinin okul açmasına izin veriyor, hatta çocuklarını oraya

gönderiyordu. Oysa aynı günlerde Midilli'deki Fransız rahibeleri Yunan makamlarının baskılarından Anadolu'ya kaçmışlardı.

Osmanlı ülkesinde Rumlar öteden beri Fransız okullarına ve misyonerlerine güçlük çıkarırlar, onları sevmezlerdi. Bunun nedeni Rum ve Yunanlıların Ortodoks, Fransızların Katolik olması idi. Türkiye'de bulunan Fransız rahip ve rahibeleri, okullarına ve kendilerine Rumların, Yunanlıların duyduğu nefreti, Türklerin gösterdiği hoşgörüyü zaman zaman basında dile getirmişlerdir.(Akyüz, 1988:62) Öyleki Birinci Dünya Savaşından önce İstanbul ve civarında ilk ve orta dereceli 53 Fransız okuluna karşılık, Almanya'nın 3, İngiltere ve Amerika'nın okulu vardı. Sadece İstanbul ve civarındaki Fransız okullarında 12 000'den fazla öğrenci okuyordu. Bunların büyük çoğunluğu Türk çocukları idi. 1868'de kurulan Galatasaray Lisesi ise Fransız değil bir Türk okulu idi. Fakat Fransızca öğretim yapıyor, öğretmenleri arasında çok sayıda Fransız bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye, Fransa ile aralarındaki savaşa rağmen Fransız okullarının bazılarının öğretimine izin vermiş, pek tabii Galatasaray Lisesi de öğretimini sürdürmüştü. Türkiye'nin bu hoşgörülü tutumu Fransızları şaşırtmıştı.(Akyüz, 1988:62-63)

1.EĞİTİM ALANINDAKİ FAALİYETLER

Türkiye coğrafyasında faaliyet gösteren misyoner okullarının tarihi İstanbul'un fethine kadar dayanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde, kendisine Galata şehrini teslim eden Latin cemaatine dinlerinde ve dillerinde serbestlik tanımıştı. Fatih bu siyasetiyle, Galata Fermanı ile ilk olarak Latinlere tanıdığı bu hakkı diğer gayr-imüslim cemaatlere de tanıyarak onları imparatorluk bünyesine dahil edebilmeyi istemiştir. Bununla beraber bu cemaatlerin Avrupa ile siyasi ve hissi bağlarını koparıp denetim altına alabilmeyi amaçlamıştı. Buna Osmanlıdaki hoşgörünün bir sonucu, hatta eğitimde liberal anlayışın bir gereği de diyebilmek mümkündür.

Önce latinlere, sonra Rum, Ermeni ve Yahudilere tanınan bu din, dil ve ayin serbestliği, onlara dini adet ve geleneklerini sürdürüp öğretecek kişilerin yetişmesi gerektiği düşüncesi ile bulunmaz bir fırsat hazırladı. Bu yetiştirecek kişiye eğitim

verecek olan Kilise Okulları'nın açılması için yeterli bir sebep oldu. Başlangıçta bir iki sınıflı olan, giderek gelişip büyüyen kilise okulları, her cemaate göre ayrı ayrı organize edilerek, birer Cemaat Okulu halinde eğitim vermeye başladı.(Özkan, 2008:79)

Öte yandan bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim sistemi, Selçuklular zamanında kurulmaya başlayan sistemin devamıdır. Bu sistem, İslam dini temellerine dayalı olarak, kendi içerisinde uyumlu bir bütünlük gösterir. Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim öğretim faaliyetleri (Enderun ve birkaç büyük medrese hariç) XIX. yüzyılın ortalarına gelinceye kadar devletin görev alanının dışında kalmış, hayırsever kişilerin kurdukları vakıflar yoluyla yürütülmüştür. Geleneksel eğitim kurumları arasında sadece “askeri eğitim” ve “yöneticilerin eğitimi” devlet tarafından yürütülmüştür. Ancak XVIII. Yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan endüstriyel gelişme karşısında Osmanlı Devleti, eski üstünlüğünü yitirip zayıflamaya başlayınca yöneticiler birçok alanda yenileşmelere girişmek zorunluluğuyla karşı karşıya kaldılar. Devletin yenileşme faaliyetlerine giriştiği alanların başında eğitim öğretim geliyordu. Böylece eğitim ve öğretim faaliyetleri, bir devlet politikası niteliği kazandı.(Okur, 2005:199-217) Diğer taraftan Fransa'da 1762 sonrasında Cizvit Tarikatının kaldırılması, mal varlığına el konulup öğretim dâhil olmak üzere üyelerinin çalışmalarının durdurulması, Fransız çocuklara laik bir eğitim vermek için fırsat sunmuştu. Eğitim artık kilisenin değil, devletin kontrolünde olduğundan eğitimde dini amaçların yerini siyasi amaçlar almıştı.(Çelik, 2008:359-369)

Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim alanında ilk yenileşme hareketlerini, batı örneğine benzetilmeye çalışılan askeri okulların açılmasıyla görmekteyiz. Bunun da başlıca sebebi, Osmanlı Devleti'nin savaşlarda yenilgileri arttıkça, bunu öncelikle Avrupalı subay ve askerlerinin iyi yetişmiş olmalarına, kendilerinin de bu alanda geri kalmalarına bağlamalarıdır.

Batı örneğinde açılan askeri okulların yanında medreselerin de mevcudiyetini koruması eğitim alanında bir ikilik meydana getirmişti. Bu ikilik batı örneğinde sivil okulların kurulmasıyla daha da belirginleşmişti. Zira bir taraftan hukuk okulları batı yasalarına göre hâkimler mezun ediyor, bir taraftan da Mekteb-i Kuzâd ve medreseler fıkıha göre hükümler verecek kadılar yetiştiriyordu. Yine bu dönemde bir yandan batı tarzında eğitim veren ve eğitim dili Fransızca olan tıbbiye okulları açılıyor, diğer yandan da geleneksel tıp eğitimi veriliyordu.(Okur, 2005:199-217)

1826 yılına kadarki çağdaşlaşmanın şekli ile ilgili şöyle bir açıklama yapılabilir. III. Selim döneminde bilime karşı ilginin Doğu'dan Batı'ya yöneldiği doğrudur. Fakat bu yönelişteki esas amacın da askeri olduğu dönemin eserlerinin önsözlerinde görülmektedir. Osmanlı Devletinde alınan askeri yenilgiler nedeniyle askeri eğitim-öğretimde ıslahata gidilmesine ilmiye sınıfının da inanması sebebiyle yeni tesis edilen mekteplerle medreseler arasında önemli farklılıklar olduğu gibi benzerlikler de vardı.(Doğan, 1997:407-442)

1838'de kurulan Meclis-i Umur-u Nafia, Tanzimat Fermanı'ndan hemen sonra kurulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat ve Meclis-i Maarif-i Umumiye hem eğitimde batılılaşmanın hem de örgütlenmeye gidişin ilk önemli belirtileridir. Okur, 2005:199-217) 1838'de yazılan Meclis-i Umur-u Nafia layihasında yapılması gereken önemli şeylerin lüzumuna işaret edilmektedir:

“...Mekteplerde talim ve teallümde bir kaide ve nizam olmayı hiçbir taraftan dahi nezaret ve ikdam olunmadığından muallimler bildikleri gibi okutmakta...denilerek, umum ve maarifin tahsilini kolaylaştırmak ve hızlandırmak için mekatib-i mevcudeye bir nizam vermek ve mahalleler arasında bulunan ufak mekteplerdeki talebelerintalimlerine bakmak üzere evvela mevcut olan mektep hocalarının durum ve bilgi derecelerimemurlar (müfettişler) görülen ve çocuk terbiyesinde muktedirolanların istihdam edilmesi...”.(Kodaman, 1999:48)

Bahsi geçen bu karar sadece İstanbul mahalle mektepleri için, bu mektepler teftiş edilerek verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere başkentteki okulların durumu bu kadar kötü iken Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki okulların durumunun ne olduğu bilinmemektedir. Bu tablo üzerinden birde misyoner okulları göz önünde tutulacak olursa durumun vehameti ortaya çıkmaktadır.

Eğitim ve öğretim alanında yukarıda bahsettiğimiz örgütlenmeye gidiş “*Islahat Fermanı*” ndan sonra, 1866 yılında Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmasıyla bir adım daha ilerlemiş ve eğitim öğretimin devletin görevi ve kontrolü altına girmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır. 1869'da yürürlüğe giren “*Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*” ise batı eğitim sistemleri örnek alınarak hazırlanmıştı. Bu nizamnameye göre eğitim sistemi; ilköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim kurumları olarak kademelendirilmekteydi. 1876'da ilan edilen Kanun-i Esasi ile de bütün Osmanlı vatandaşları için eğitimin birinci kademesi zorunlu hale getirilmişti. Ancak bu yeni kararların ve düzenlemelerin uygulamaya konulması Sultan II. Abdülhamit'in eğitim reformuna karar vermesi ile mümkün olmuştur. Nitekim Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ve Kanun-i Esasi'de belirtilen zorunlu eğitimin

hayata geçirilmesi için Hicaz dışında hemen bütün vilayetlerde maarif müdürlükleri kurulmuş ve hepsi bir maarif müfettişinin altına girmiştir. Maarif teşkilatındaki bu son bürokratik yapılanma modern eğitim alanında önemli bir ilerlemeydi.

Eğitim öğretim kurumlarının yeniden yapılanmasında dönemin önde gelen aydınlarının da önemli rolü olmuştur. 1860'larda ortaya çıkan, Namık Kemal, Ziya Paşa, Mustafa Fazıl Paşa gibi aydınların temsil ettiği "*Yeni Osmanlılar*" hareketi ve daha sonra ortaya çıkan "*İttihat ve Terakki Cemiyeti*" eğitimde; akılcılığın, bilimselliğin, meslek eğitiminin ve halkın ihtiyaçlarının göz önüne alınmasını istiyorlardı. Ancak ayrı iki sistemde okumuş, hayat görüşleri farklı iki nesil arasındaki anlaşmazlık yüzünden eğitim meseleleri de dâhil olmak üzere hiçbir işin üzerinde ciddi olarak durulamıyordu. Çünkü bir heyeti teşkil edenler zihniyet bakımından en azından ikiye ayrılıyordu: Halktan kopmuş mektepliler ve halkın içinde ve halktan kuvvet alan medreseliler. Her meselenin karşısına bu iki zihniyet dikiliyor, her iki taraf onu kendi açısından halletmek istiyor ve ona göre fikir ileri sürüyordu. Onun için hiçbir işte esaslı karara varılamıyordu.(Okur, 2005:199-217)

İkinci Meşrutiyet döneminde medrese ve sıbyan mektepleri vakıflarının Maarife devredilmesi gibi "*Tevhid-i Tedrisat*"ın bazı ön adımları atılmışsa da medrese-mektep ikiliği ve eğitim kurumlarının organizasyon bozukluğu devam etmiştir.

Osmanlı eğitim sistemindeki bu karmaşıklığın bir diğer ucunu da azınlık ve yabancı okullar oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılın ortalarından itibaren ilk yabancı okullar açılmaya başlanmış ve eğitim bu kez çok farklı bir sorunla yüz yüze gelmiştir. Yabancı okulların açılmasını kolaylaştıran en önemli etkenler kapitülasyonlar ve azınlıklara tanınan haklardı. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında I. Dünya Savaşının başladığı dönemde sadece ABD ve Fransa'nın 1000'e yakın okulu faaliyet göstermekteydi. İngiltere, Almanya, İtalya ve Avusturya gibi devletlerin okulları da hesaba katıldığında bu rakam ürkütücü boyutlara ulaşmaktaydı. Bu okullar misyonerlik faaliyetlerinden başka, bağlı oldukları devletler lehine hareket edecek işbirlikçi yetiştiriyorlardı. Azınlık okullarından Rum okulları, çevrelerini Rumlaştırma, Yunan işgalini kolaylaştırma, İstanbul'da Bizans, Trabzon ve çevresinde de bir Pontus Rum Devleti kurulması amacını güdüyorlar ve öğretmenleri bu yolda büyük çaba harcıyorlardı.

Aslında bu okulların Osmanlı Devleti için anlamı Osmanlı toplumunda yaşayan halkın çeşitli unsurlarının kendi dillerini, kültürlerini unutmamak için

oluşturdukları eğitim kurumları demektir. Ancak bu anlam değişip birçoğu siyasi açıdan faaliyet gösteren, Osmanlı aleyhine çalışan kurumlar kavramına dönüşmüştü. Eğitim kurumları olmalarına karşın farklı çabalar içinde olmuşlardı. Osmanlı Devleti açısından Azınlık ve Yabancı Devlet Okulları'nın en önemli faaliyeti tabii ki, Osmanlı aleyhine olan siyasi faaliyetlerdi. Eğitim amaçlı bu kurumların birçoğu oldukça yoğun ve etkin bir biçimde siyasi faaliyetler içerisinde olmuşlardır. Temelinde hıristiyanlığa insan kazandırmak amacı yatan Misyoner faaliyetlerinin siyasi amaçlı desteklenip ele alınması Osmanlı Devleti açısından zararlı sonuçlar doğurmuştur. Bununla doğru orantılı olarak Yabancı Okul sayısı da artmış sayıyla birlikte faaliyette de artış görülmüştür.(Haydaroğlu, 2006:149-160)

Diğer yandan Osmanlı yönetimi XIX. yüzyılın ikinci yarısında misyonerlerin çalışmalarını bir düzene sokma ve belli esaslara bağlama amacına yönelik olarak bazı düzenlemeler getirmiştir. Örneğin 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, yabancı okulların ruhsat alabilmeleri için devlete karşı zararlı ders okutmamaları, ders kitapları ve programlarının tasdiki şartlarını getiriyordu. II. Abdülhamid Dönemi'nde misyonerlik faaliyetlerini durdurmaya yönelik teşebbüsler cümlesinden olarak bazı misyoner okulları kapatılmış, bazılarının okul mülklerinden vergi alınmaya çalışılmıştır. Keza 1886 yılında Maarif Nezareti bünyesinde yabancı okullarla ilgili bir birim kurulmuş, gerekli şartları tamamlayarak izin alamayan bazı okullar 1888 yılında kapatılmıştır.(Turan, 1999:204-211) Dâhiliye Nezaretine gönderilen 18 Ocak 1887 tarihli yazıda; Cizvit papazlarının kötü niyetleri nedeniyle resmi ruhsatı bulunmayan okullarının faaliyet gösteremeyecekleri belirtilmiştir. Yeni açılan ve ruhsat talebinde bulunulan okullara ruhsat verilmemesi gereği üzerinde durulmuştur. Bazı mahallerde ruhsatsız kurulan bu okulların ruhsatsız olanlarının kapatılması gerektiği, fakat şikâyet edilmesi dolayısıyla bu okullarda gerekli denetimin ve gözetimin sağlanması vurgulanmıştır. Bununla beraber Maarif Nizamnamesine uygun eğitimin yapılması gerektiği yapmayan okullar için de Osmanlı Devletinin kapatma hakkının bulunduğu dikkat çekilmiştir.(BOA, DH.MKT 1393/32; bkz. Belge-5)

Misyonerler Osmanlı topraklarına geldikleri ilk günden itibaren eğitim-öğretim faaliyetlerine ayrı bir önem vermişler ve birçok yerde okul açmışlardı. Onlara göre Küçük Asya insanına nüfuz edebilmenin en geçerli yolu okul olacaktır. Bu nedenle öncelikle Osmanlı İmparatorluğundaki insanların ihtiyaç ve yönelişlerinin doğru tespit edilip ona göre okullar açılması gerekliydi. Zira

İmparatorlukta eğitim-öğretim artık gelir seviyesi daha yüksek bir yaşam sürebilmek için atlama taşı olarak görünmeye başlamıştı. Bu durumu farketmekte zorlanmayan misyonerlerden, ileride Robert Koleji'nin ilk başkanı ve müdürü olacak olan Cyrus Hamlin bağlı bulunduğu American Board of Commissioners for Foreign Missions'a bir mektup yazmıştı. Bu mektupta; Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'nın prensiplerine sanat, hükümet ve savaş usüllerine uymaya hazır olduğunu, hatta dini inaçların bile yerlerinden sarsılmakta olduğunu ifade ettikten sonra, gençlerin yeni şartların gerektirdiği eğitimi alabilmek için yurt dışına gittiğini ve yabancı dillerin giderek yaygınlaştığını yazıyordu. (Kocamanoğlu, 1999:359-366)

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerine yalnız ekonomik alanda değil, adalet ve eğitim alanlarında da kapitülasyonlar vermişti. Bu durumdan yararlanan büyük devletler, Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde, kendi dil, din ve kültürlerini yaymak amacıyla okullar açtılar. Bu okullar açılmasında, Osmanlı Devleti'nin yabancılara tanıdığı din, ibadet ve eğitim özgürlüğünün büyük rolü olmuştur. Bu durum, Hristiyan misyonerlerin Osmanlı topraklarına gelmesine yol açtı. Önceleri, kendi mezhepleri adına yalnız dinsel çalışma gösteren bu misyonerler, daha sonra cemaatlerine bağlı kiliseler içinde okullar açmaya başladılar.

XIX. Yüzyılın başlarından itibaren misyonerler, politik güç merkezi olan bazı ülkelerin emperyalist amaçları doğrultusunda az gelişmiş ülkelerde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetler esnasında kendi çıkarlarını koruyacak taraftarlar oluşturmak, kültürel olarak etki yapmak ve ekonomik çıkar elde etmek amacıyla kullanılmışlardır. Bir başka ifadeyle misyonerliğin asıl amacı dini propaganda iken, XIX. Yüzyıldan itibaren kültürel, siyasi ve ekonomik çıkar elde etmeye yönelmişlerdir. Osmanlı devletinde misyonerlik faaliyetlerinin sistemli ve yoğun olarak gerçekleştiği dönem kuşkusuz XIX. Yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. Başta Fransa ve İngiltere olmak üzere daha sonra Amerika, İtalya vs ülkeler Osmanlı topraklarına sistemli ve yoğun bir şekilde "*İleri Karakolları*" gözüyle baktıkları çok sayıda misyoner göndermişlerdir.(Doğan, 2004:272-285) Yabancı okulların varlığı kapitüler ayrıcalıkların tanınmaya başladığı tarihlere kadar geri giderse de, asıl gelişmesi Osmanlı İmparatorluğunun bir yarı sömürge haline geldiği XIX. yüzyılda olmuştur. İmparatorluğa nüfuz eden Avrupa sermayesinin doğrudan aracılık işlevini üstlenecek gurupları yetiştirmek, imparatorluğun giderek karmaşıklaşan ve kurumsallaşan dış ilişkilerini yürütecek kadroları yaratmak amacı güdülmüştü. Bununla beraber Osmanlı liman kentlerinde bulunan çok sayıda yabancının yeniden

katkısını sağlamak amacı güden yabancı okulların asıl gelişmesini XIX. Yüzyılda ve özellikle de bu yüzyılın ikinci yarısında göstermesi raslantı değildir.(Kocabaşoğlu, 1999:340-349)

Misyonerler Müslümanların Hıristiyan yapmada en iyi sonuç alınan yolun, Müslümanların çocuklarını okutmak olduğunu gördüler. Elçilikler de kendi bünyelerinde birer elçilik okulu açtılar. Avrupa devletlerinden her biri, kendi politik çıkarlarına uygun gelen bir Hristiyan Osmanlı azınlığını korumak için okullar açtılar. Bu okullar aracılığıyla çıkarlarını sürdürmeye çalıştılar. Osmanlı topraklarında en çok okul açan devletlerden biri, Katoliklerin koruyuculuğunu yapan Fransa olmuştur. Fransız eğitim örgütü, genellikle Fransa'nın ele geçirmek istediği Doğu Akdeniz bölgesiyle ilgilenmiştir. Fransa bölgedeki eğitim faaliyetleri esnasında çeşitli basılı evrak ve propaganda için broşürler kullanmıştır. Nitekim bu evrakların basımı için baskı makinelerine ihtiyaç duyulmuştur. Dâhiliye Nezaretine gönderilen 28 Ekim 1900 tarihinde Mersin'e bir kopya makinasının gönderildiği tespit edilmiştir. Bahsi geçen bu makine Adana'da bulunan Cizvit papazlarına gönderilmek istenmiştir. Durumun ortaya çıkmasından sonra bu kopya makinasının Adana'dan Kayseri'de bulunan Cizvit mektebine gönderileceği Kayseri'deki okul idaresince bildirilmiştir. Bu makinenin topağrafı yada litografı makinesi değil bir kopya makinesi olduğu yapılan inceleme sonucu ortaya çıkmış dolayısıyla buna müsaade edilmeyerek geldiği yere iadesine karar verilmiştir.(BOA, DH.TMIK 55/8; bknz. Ek-6)

Cizvit okullarının XVI. yüzyıldaki proğramının, zamanın ana görüşünü temsil eden Rönesans okullarıyla oldukça benzer olduğu görölmektedir. Bir müddet sonra kendi geleneğini oluşturan Cizvit okulları, kendi misyonunu zamanın makbul pedagojik metodlar ışığında şekillendirmişlerdir. Eğitim sistemlerinde akademik çalışmalara önem vermişler, bu konuda sadece ferde değil topluma da faydalı olmaya çalışan bir vizyon sağlamışlardır. Cizvit okullarının ve eğitim sisteminin bir diğer özelliği, okullara laik öğrencileri de kabul etmesi veya başka bir ifadeyle herkese açık olmasıdır.(Güngör, 2002:84-85)

1.1. OSMANLI-FRANSIZ ANLAŞMASI (1901)

XX. yüzyılın başı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemine de rastlamaktadır. Bu dönemde siyasi, mali ve iktisadi yönden zayıf düşen imparatorluk zor dönemlerinde Avrupalı güçlü devletlere birtakım imtiyazlar vererek siyasi varlığını devam ettirmiş ve olası sorunların önüne geçmeye çalışmıştır. Nitekim Avrupalı büyük devletlerden alınan borçlar ödenemeyince yine aynı şekilde bir yola başvurulmak zorunda kalınmıştı. Bu borçların ödenmesi sorununun halli içinde Muharrem Kararnamesi ve Duyun-u Umumiye teşkilatının kurulması ile düzenlenmeye çalışılmıştı. Bu idarenin kurulması gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse alacaklılarını önemli ölçüde rahatlatan bir girişim olmuştu. Fakat yabancıların baskı ve ithamlarından az da olsa kurtulan Bab-ı Ali, önemli kaynaklarını Duyun-u Umumiye idaresine terk etmekle, ekonomik açıdan sıkıntılı bir döneme girmiş, zaman zaman siyasi sorunlar yaşamıştır. Bunun sebebi Duyun-u Umumiye meclisinin kendisini batı kapitalizminin önemli bir karakolu gibi görmesi olmuştur.(Önsoy, 1999:165)

1875 yılında Osmanlı Devleti Nafia ve Maliye Nezaretine 85.000 lira borç veren, alacaklarını ise tahsil edemeyen Fransız Banker Lorando, 1901 yılında faizleriyle 504.000 lira alacaklı duruma gelmişti. Diğer taraftan Mösyö Aristidi Tobini'nin Köçeoğlu Agop'tan alacağını tahsil edememesi ve bunun üzerine mahkemeye başvurup bir netice alamaması sonucu Fransız Hükümetine başvurması bir sorun doğurmuştu. Bir başka sorun ise 1887 yılında II. Abdülhamid'in denetimi sağlamak adına çıkardığı bir irade ile gayrimüslim okullarına ferman alma zorunluluğunun getirilmesiydi. Bununla ilintili olarak Dahiliye Nezaretinden Adana'ya gönderilen 17 Temmuz 1886 tarihli yazıda Cizvit papazlarının Maarif Nizamnamesine uygun eğitimde bulunmakla mükellef oldukları buna aykırı hareket etmeleri ve keyfi bir şekilde eğitim öğretime devam etmelerine müsaade edilmemesi Adana vilayet mutasarrıflığına bildirilmiştir.(BOA, DH.MKT 1355/108; bknz. Belge-6)

İçinde bulunduğu bu durum karşısında zorlanan Fransa bir taraftan durumun halli için çare aramaktadır. Yine 28 Kasım 1886 tarihinde Kudüs-ü Şerif Mutasarrıflığına gönderilen yazıda Kudüs'te Cizvitlere ait bir mektebin varlığı tespit edilememiş ise de Katoliklere ait birçok yetimhane ve okulun bulunduğu, talim ve tedrise devam ettiği bilinmektedir. Aynı okulların maarif nizamnamesinin 29'uncu

maddesi kapsamına girdiği anlaşılmakta ve bu okullardan ruhsatsız olanların ruhsat almak üzere üç ay süre verilmiş bu süre zarfında müracaat etmeyenler hakkında kanuni işlemin yapılması bildirilmiştir.(BOA, DH.MKT 1381/32; Belge-7)

Bu iki durumu iyi değerlendirmeye çalışan Fransa, bir nevi ileri karakolu durumunda olan Fransız müesseselerinin mevcudiyetini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek için harekete geçmişti. Bunun üzerine Osmanlı Devletinin taabiyetinde bulunan Lorando'ya ait 344.448 lira ile Tobini'ye ait 160.000 liranın derhal ödenmesini talep etmişti. Bu taleplerin kabulü Fransa'yı yeni taleplerde bulunmaya sevk etmiş ve kilise, manastır, hastahane, yetimhane, vesair hayrî ve dinî müesseselerin tanınması, tamiri, 1894-1896 Ermeni olayları esnasında yıkılanların yenilenmesi ve Keldani Patrikliğinin tanınması ile ilgili bir liste talepte bulunmuştur. Fransa biryandan Osmanlı Devletini bu isteklerle sıkıştırırken diğer yandan Fransız okullarının zararlı faaliyetleri de devam etmiştir. Nitekim 2 Ekim 1895 tarihinde Maarif Nezaretine yazılan yazıda Adana idadi mektebi öğrencilerinin kullandığı coğrafya atlasında Sermed Efendinin ihbarıyla ortaya çıkan durumda Efise Cemiyet-i Ruhaniye'sinin coğrafya atlasıyla Jost Espirtin'in eseri olan umumi atlasla Ermenistan kelimesinin geçtiği ve Fonsan isimli müellifin yazdığı üçüncü sene okutulan coğrafya atlasında da benzer durumun olduğu tespit edilmiştir. Bu durumdan itibaren malum kitapların ilgili kısımları yırtılarak sahiplerine iade edilmiştir. Atlasların nereden alındığı araştırıldığında ise Cizvit mektebinden temin edildiği ortaya çıkmıştır. Bu gibi zararlı yayınların toplatılarak yerlerine uygun olanlarının temininin sağlanması maarif vekaletine yazılmıştır.(BOA, MF.MKT 303/58; bkz. Belge-8)

Diğer taraftan Fransa'nın taleplerinin yapıldığı 7 Kasım⁴ 1901'de Fransız donanmasının Midilli'yi işgal etmesi sonucu Osmanlı Devleti Fransız isteklerini kabul etmek zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır.(Mutlu, 2005:151-154)

⁴ Bknz.Said Pasa'nın Hatıratı, C.2, s.96; "Tubini ve Lorando alacaklarının ber-vech-i eda tediyesi kabul olundugu ve mektepler ve hastahaneler ile muessesat-i diniye ve Musul Patrikliği hakkında Fransa maslahatgüzarının tahririne Hariciye Nezareti'nden muvaffakati havi 12-20 teşrin-i evvel 1901 tarihiyle cevap dahi yazılmış olduğu Tan gazetesinden malum oldu. Fransa tabiyetinde veya himayesinde bulunan müessesatın mevcudiyet-i kanuniyeleri tasdik olunması ve gümrük resminden muafiyetleri için Fransa sefaretinden Hariciye Nezareti'ne dört kit'a takrirle birer defter gönderilmiştir ki, 24 Recep 1319 tarihli mazbata üzerine 25 Recep 1319 tarihinde sadir olan irade-i seniye ile tasdik buyurulmuştur. 1, 2, 3 ve 4 rakamlı defterlerin birincisi Pangalti, Feriköy, Beyoğlu, Galata, Kumkapı, Yedikule, Büyükdere, Bebek, Ortaköy, Makriköyü, Ayastefanos, Kadıkoy, Fenerbahçe, Büyükada, Haydarpaşa, Üsküdar, İzmit, Kandilli, Beykoz, Zonguldak,Sultanşehir, Kal'a-i Sultaniye, Bingazi, Kudüs, Beytullahm, Ramie, Beytihale, Yafa, Kramizan, Elatron, Edirne, Karaağaç, Dedeağaç, Selanik, Kalamari, Zeytinlik, Cevgili, Kavala, Manastır, Bursa, Eskişehir, Uşak, İzmir, Kordelyo, Goztepe, Birunabad,Foça, Aydın, Rodos, Sakız, Midilli, Adana, Akfes, Sekle, Tarsus, Mersin, Ankara, Kayseriye, Sivas, Tokat, Amasya, Merzifon, Trabzon, Samsun,

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında İstanbul Limanının inşası, Lorando ve Tubini alacakları ve Adapazarı bataklıklarının kurutulması gibi meselelerden ötürü Fransa'nın Midillideki Osmanlı gümrüğüne el koyması sonucu 1901 yılında Fransa ile Osmanlı Devleti arasında bir anlaşma yapılmıştır.(Öksüz, 2010:147-187) Fransa 1901 anlaşması ile Osmanlı Devletinde Fransız himayesinde bulunan 260 okul ve 354 kilise, manastır, yetimhane, hastahane vs müessesenin mevcudiyetini kabul ettirmiştir.

1901'de varlığı resmen tanınmış Fransız Misyoner okullarının Halep ve Adana Vilayetindeki dağılımı ise aşağıdaki gibidir:

ADANA VİLAYETİ

Péres Jésuites Koleji

Soeurs de St. Joseph de Lyon Mektebi

AKPES (AKBEZ)

Lazarist Mektebi

ŞEYHLİ

Péres Terapistes Ziraat Mektebi

TARSUS

Péres Capucins Mektebi

Soeurs de la St.Famille Mektebi

MERSİN

Péres Capucins Mektebi

Soeurs de St. Joseph de l'Apparition Mektebi (Mutlu, 2005:160)

HALEP VİLAYETİ

HALEP

Péres Franciscaines Kolej Ve Mektepleri

Soeurs de St. Joseph de l'Apparition Rahibelerine ait 2 Mektep

Soeurs de St. Coeurs de Jésus et Marie Mektebi

AYNTAB

Péres Franciscaines Mektebi

Soeurs Franciscaines Mektebi

Erzurum, Van, Siird, Diyarbakir, Malatya, Mezraa, Harput, Halep, Antep, Kenaye, Kesab, Antakya, Urfa, Kavurbeyi, Maraş, Umurcuk, Döngöle, İskenderun, Şam, Tinsail, Yayrud, Baalbek, Res'i Baalbek, Kana, Aclum, Hum Aclum, Ucara, Sad, Fahr, Tramiten, Kürn, Meba, Beyrud, Sur, Sayda, Lazkiye, Kubayat, Trablussam, Hayfa, Akka, Şifaömr, Nasira, Musul, Nekif, Mariyakub, Cezire, Bagdat, Basra, Cedide, Trablusgarb tamam ikiyüz otuz mektebi havidir. İkinci ve üçüncü defterlerde mahall-i mazkurenin bir takımında mevcud olan kilise ve manastırlar ve hususi mektebler muharrerdir.”

KENAIYE

Pères Franciscaines Mektebi

KESSÂB

Pères Franciscaines Mektebi

ANTAKYA

Pères Capucins Mektebi

KUDURBEY

Pères Capucins Mektebi

MARAŞ

Pères Franciscaines Rahiplerine ait Mektep ve Dersane

YENİCEKALA (BÜYÜKKÖY)

Pères Franciscaines Mektebi

MURÇUKDERESİ

Pères Franciscaines Mektebi

DENGLE

Pères Franciscaines Mektebi

İSKENDERUN

Soeurs de St. Joseph Kilise Kız Mektebi

Soeurs de St. Joseph Kilise Erkek Mektebi (Mutlu, 2005:161)

1.2. 1901 ANLAŞMASINA EK İSTEKLER

Fransız Hükümeti takdim ettiği bu listelerde meydana gelebilecek hertürlü yanlışlığın daha sonra kendisine büyük zorluklar çıkarabileceğini de düşünmüştür. Bu sebepten ötürü anlaşma metninin sonuna: “*el-yevm mevcud olup da isimleri unutulmuş bazı mektepler var ise sefaret iş bu deftere ilave olunmak üzere bunların isimlerini ba'dehu bildirmek hakkını muhafaza eder.*” şeklinde ibareler koyarak işlerini kolaylaştırmayı planlamıştır. Bu hükmün Fransa açısından gayet yerinde olduğu açıktır. Çünkü Fransa, aşağıda isimleri unutulmuş okulların daha sonra asıl listeye ilavesinin istenmesi teklif etmiştir. Bu listeye sonradan eklenen okullardan Halep Vilayeti dahilinde olanlar ise aşağıdaki şekildedir:

HALEP VİLAYETİ**ŞİNARZYEK⁵**

Soeur Franciscain Mektebi

KARADEVRAN⁶

Soeur Franciscain Mektebi

BAĞÇINAZ⁷

Soeur Franciscain Mektebi

YAKUBİYE

Soeur Franciscain Mektebi. (Mutlu, 2005:164-165)

1.3. 1901 ANLAŞMASINDA TAMIRI VE GENİŞLETİLMESİ İSTENEN OKULLAR

1901 Osmanlı-Fransız anlaşmasına dayandırılarak Fransa tarafından tamiri ve genişletilmesi istenen okulların listesi aşağıdadır.

HALEP VİLAYETİ**GODRİK**

Capucinlere ait iki mektep.

Adana Vilayetinde ise herhangi bir tamir yada genişletilmesi istenen mektep bulunmamaktadır.(Mutlu, 2005:166) Fransızlar Adana vilayetinde bu tür isteklerde bulunmazken diğer taraftanda Adana'da faaliyetlerine devam etmişlerdir. 29 Ekim 1902 tarihinde Sivas vilayetinden gelen şifre telgrafnamede Fransa Cizvit Rahipleri reisi Prandre ile rahip Perşar Toron'un Adana'ya hareket ettiklerine dair bir uyarı alınmış. Adana Vilayetine bu iki rahibin hal ve hareketlerinin göz altında bulundurulması lüzumuna dair uyarı verilmiştir.(BOA, DH.TMIK 134/36; bknz. Belge-9)

Osmanlı Devleti'nin birçok noktasında bulunan bu Fransız okulları tek bir merkezden idare edilmedikleri gibi birbirinden çok farklı misyoner cemiyetleri

⁵ Şamil Mutlu'nun "*Şinarziyek*", Adnan Şişman'ın çalışmasında "*Şinarzik*" olarak okudukları bu yerin adı "*Çınarcık*" tır. İsmi geçen köy bir Ermeni köyüdür. Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde bu isim Çınarcık olarak yer alacaktır.

⁶ Şamil Mutlu'nun "*Karaduran*", Adnan Şişman'ın çalışmasında "*Karadaran*" olarak okudukları bu yerin adı "*Karaduran*" dır. İsmi geçen köy bir Ermeni köyüdür. Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde bu isim Karaduran olarak yer alacaktır.

⁷ Şamil Mutlu ve Adnan Şişman'ın çalışmalarında "*Bagçınaz*" olarak okudukları bu yerin adı "*Bahçesaz*" dır. İsmi geçen köy bir Ermeni köyüdür. Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde bu isim Bahçesaz olarak yer alacaktır.

tarafından idare edilmişlerdir. Bu nedenle tek tip bir program takip etmemekle birlikte, programların tek bir gayesi vardır emperyalist emellere uygun öğrenci yetiştirmektir. Fransız dilinin tüm dünyaya yayılmasını teşvik amacıyla kurulmuş olan “*Alliance Française*”in bir üyesi yaptığı bir konuşmada: “*Fransız dili Fransız alışkanlıkları sağlar, Fransız alışkanlıklarıysa Fransız ürünlerinin alınması demektir. Fransızca bilen kişi de Fransa’nın müşterisi haline gelir*” şeklinde yaklaşımını ifade etmektedir. Fransız okullarında bulunan öğrenciler, Fransa’nın tarih ve coğrafyasını, Fransız dağlarını kendi ülkelerinininkinden daha iyi bilirler. Fransız dağlarını ve nehirlerinin kollarını tanırlar. İthal ve ihraç ettiği maddeleri en ince teferruatına kadar bilirler. Öğrenciler kendi ülkelerinin tarihinde okumadıkları şeyleri Fransız tarihinden okurlar.(Mutlu, 2005:149) Öğrenciler bunların haricinde farklı sosyal aktivitelerde de bulunurlar. Fakat bu sosyal aktiviteler dönem dönem Osmanlı Devletinin aleyhine kullanılmıştır. 5 Nisan 1903 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda Bafra’da bulunan Fransız Ferar Mektebinde icra olunan bir komedy oyununun içerik bakımından oldukça çirkin olduğu Kudüs mutasarrıflığından bildirilmiştir. Benzer piyesin Adana’da bulunan Cizvit Kız ve Erkek okullarında da oynatılacağı istihbaratı alınmıştır. Malum piyesin içerisinde Osmanlı Devleti ve hükümetine karşı herhangi bir zararlı durumun olup olmadığını, Adana Vilayet tercümanı vasıtasıyla incelenmesi istenmiştir.(BOA, DH.MKT 701/53; bknz. Belge-10)

Fransız okullarının bir diğer politikası da, yerli insanı kendi kültürel değerlerinden kopartmak ve onu yabancı kültür dünyasında asimile etmektir. Onlar ayrıca, İslam dünyası arasındaki kültür birliğini parçalamanın da peşindedirler. Arabistan Yarımadası’nda, Mısır’da ve bütün Müslüman ülkelerde açılan okullarında koyu bir Arap ırkçılığının tohumlarını eker ve temellerini oluştururlar. Bu anlamda ilk yetiştirilen Arap fikir ve düşünce adamları Arap Milliyetçiliğinin öncüleri olmuşlardır. Bunlar anlaşıldığı üzere misyonerlerin Rahle-i tedrisinden geçmiş bu anlayış üzere yetiştirilmişlerdir. Misyonerler bir yandan da aynı anlayışı İmparatorlukla ve Türkiye Cumhuriyeti’nde ısrarla takip ederler. Hâtta bu temel felsefe doğrultusunda yapılan eğitimle de yetinmezler. Fransız okulları müfettişlerinden Bazanti raporunda Çerkezler’in dahi kendi dillerinde eğitim görmeleri gereğine işaret eder. Aslında Suriye’de Kunaytara Bölgesi’nde mevcut olan böyle bir okul eğimini sürdürmektedir. Dolayısıyla yabancı okullar iktisaden,

kültürel ve diplomatik yönden dışa bağlı oldukları kadar zihnen ve ruhen de aynı merkezlerin sadık birer kölesidirler.

1.4. OSMANLI-FRANSIZ ANLAŞMASI (1913)

Fransız Hükümeti 1901 tarihinde meydana getirdiği oldu bitti ile kabul ettirdiği anlaşmanın sağladığı avantajlar ile mevcut müesseselerinin sayısını 1913 tarihine kadar ikiye katlamıştır. Bu arada İtalyanlar, Fransız himayesinde bulunan kendilerine ait bir kısım müesseseyi kendi himayelerine nakl etmişlerdir. Osmanlı Hükümeti Fransız okulları ile ilgili herhangi bir problem halinde hemen 1901 listesine müracaatla bu listeye göre hareket etmekte iken Fransız Hükümeti bu durumdan oldukça rahatsız olmuştur. Fransız Hükümeti 1913 tarihinde 1901'de Osmanlı Devletine kabul ettirdiği listesini adeta güncelleştirmek için harekete geçmiştir. Bu doğrultuda Fransa'nın İstanbul Sefiri Maurice Bompard ile Osmanlı Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa arasında 18 Aralık 1913 tarihinde 4 maddelik anlaşma imzalanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Alman politikasına mütemayil olduğu bir sırada, Fransızlara kültürel alanda oldukça geniş haklar tanıyan böyle bir anlaşmaya, imza atmaya neyin zorladığı konusunda elimizde kesin bir kanıt olmamakla birlikte, herhalde Trablusgarb ve Balkan Savaşları bunun en önemli zorlayıcısı olmuştur.(Mutlu, 2005: 167)

1913 Osmanlı-Fransız Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nde 500'ün üzerinde Fransız Okulu resmen tanınırken aynı anlaşma ile birlikte bu sayının çok daha üzerinde kilise, manastır, hastahane ve sair müessesenin mevcudiyeti de tanınmıştır. Bu anlaşma 1901 Anlaşması'ndan, 1913 yılına kadar vücuda getirilen okulların mevcudiyetlerini kabul ettirmenin yanında, kabul edilen anlaşma metni Fransızlar açısından oldukça geniş haklar içermektedir. Adeta bir kapitülasyon şeklinde tanzim edilen bu anlaşma, imzalandıktan sonra I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Kapitülasyonların ilgası ile geçerliliğini yitirmiştir. Osmanlı Devleti'ne tasdik ettirilen bu anlaşmaya ekli listede çok sayıda kolejin yanında 8 ziraat ve sanayi okulu, 11 laik okulun bulunduğu görülmektedir. Bu laik okulların sayılarının altısında Fransa'da hızlanan laik, anti-laik çatışmasının büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Fransa'da 1 Temmuz 1901 tarihinde ruhban cemiyetleri lağv edilmiş ve bu doğrultuda bir nizamname neşredilmiştir. Bu nizamnamenin neşrinden sonra, çok sayıda tarikat ve cemiyet bulunmasından dolayı hayır cemiyetlerinin gayri resmî olarak müsamahasına karar verilmiştir. Dini cemiyetlerin Fransa'da eğitim-öğretim işiyle uğraşmaları men edilmiş sadece öğretime münhasır izin almış olan cemiyetlerin on sene içinde ilgası ve yeni üye almaması kararlaştırılmıştır. Fransa bu kanuna rağmen ülkesi dışındaki Fransız mekteplerine paralar ödemeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti bir ara tarikatların bu durumunu göz önüne alarak aynı muameleyi yapma düşüncesinde iken kapitülasyonların lağvı ile buna gerek kalmamıştır. Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde bulunan tarikat ve cemiyetlere ülkesinde bulunan tarikat ve cemiyetlerden farklı bir muamelede bulunduğu anlaşılmaktadır. Laik okulları savunanlara göre, Katolik tarikatlar kendi mezheplerini yaymaya çalışmasalar bile halk arasındaki kötü şöhretleri nedeniyle şüpheye sebep olmakta ve Müslüman öğrencilerin bu okullara gitmelerine bir nevi engel olmaktadır. XX. Yüzyıl başında başlayan bu mücadelenin etkisiyle Fransa'da teşekkül etmiş olan tarikat okullarının yanında Mission Laique'te faaliyete başlamıştır.(Mutlu, 2005: 169-170)

Fransa'daki bu durumdan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na dönecek olursak bu okulların yanı sıra 1901-1913 anlaşmalarında bahsi geçmeyen bazı okullar olup, bunun başlıca nedeni, okul açmak isteyen şahısların her zaman Fransız konsolosları vasıtasıyla hareket etmemeleri ve bazı bölgelerin Osmanlı Devleti hâkimiyeti dışına çıkmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu okullardan Adana Vilayetinde bulunmamasına rağmen, Halep Vilayetinde iki tane mevcuttur. Bunlar:

HALEP VİLAYETİ

Fransız Okulu

Latin Rahipleri Mektebi'dir.(Mutlu, 2005: 193-194)

1913 Osmanlı-Fransız Anlaşmasından sonra Osmanlı Devleti bünyesinde mevcut tarikat ve cemiyet okullarının Halep ve Adana vilayetlerinde dağıldığı bölgelerin manidar olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Bununla beraber hangi cemiyetin nerede, hangi okullara sahip olduğu 1913 yılında hazırlanmış bir raporla tespit edilmiştir. Okulların vilayetlere göre listelerini vermeden önce şunu söylemek gerekir ki, bu okulların bir miktarı Osmanlı Devleti yetkililerince gözden kaçırılmış

olabilir. Başka bir perspektiften bakınca, listede isminden bahsedilen fakat gerçekte var olmayan okullar olabilmesi ihtimal dâhilindedir. Bazı küçük yerleşim yerlerinde nüfusa oranla çok fazla okulun isminin zikredilmesi bu duruma haklılık kazandırmaktadır. Konu ile ilgili araştırmalar esnasında tespit edilen yerli kaynakların verdiği rakamlar ile Fransızların verdiği kaynaklarda okul adetleri ve bilgileri tam olarak örtüşmemektedir.

1.5. ADANA VİLAYETİNDEKİ MİSYONER EĞİTİM KURUMLARI

Misyoner örgütler XIX. Yüzyıl boyunca Adana Vilayetinde çalışmalarına aralıksız devam etmişlerdir. Bu doğrultuda Adana Vilayetinden 23 Şubat 1886 tarihinde Dâhiliye Nezaretine bildirilen raporda; Tarsus'ta inşa edilen külliye ve okulların çoğunun ruhsatsız olduğu, Hassa ve İslâhiye kazalarında bulunan Cizvit Papazlarının da yalnız kendi ikametgâhlarında birer ibadethaneleri bulunduğu rapor edilmiştir. Cizvit papazlarının faaliyetlerine engel olmak için ruhsatı olmayan mekteblerin çalışmasına müsaade edilmemesi gerektiği gibi bunlar tarafından inşa edilmek istenen okullara da ruhsat verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.(BOA, DH.MKT 1355/108; bknz.Ek-11)

Yine Dâhiliye Nezaretinden 17 Temmuz 1886 tarihinde 22 vilayet mutasarrıfına gönderilen yazıda; Adana ve Cebelibereket sancaklarına gelen birtakım Cizvit papazlarının mektepler kurdukları ve bu okulların mevcudiyeti bilgisi iletilmiştir. Adı geçen okulların Osmanlı Devleti bünyesinde birleşmeleri ard niyet beslediklerinden ötürü Osmanlı Sadareti tarafından sakıncalı görülmüştür. Halen eğitime devam eden okulların Maarif Nizamnamesine uymakla yükümlü oldukları ve bunun dikkate alınması gerekmektedir. Bununla beraber yeni inşa edilmek istenen okulların Osmanlı Devleti tarafından ruhsat alınması zorunluluğu vardır. Daha önce Adana'ya gelip ruhsatsız külliye ve mekteb kuranların sadece buralarda değil kendilerine ait evlerde de faaliyette buldukları tespit edilmiştir. Ruhsatsız olarak inşa edilen bu kurumlar hakkında ilgili tedbirlerin alınması herhangi bir sorun çıkarsa da Dâhiliye Nezaretine bildirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bahsi geçen 23 Şubat 1886 ve 17 Temmuz 1886 tarihli raporlarda alınması gereken tedbirler ve bu

okulların faaliyet göstermemesi için verilen talimatlara rağmen Fransız eğitim kurumları Adana Vilayetinde faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Cuinet'e göre 1890'lı yılların başında Adana'da 18 cami, 37 medrese, 8 tekke, 2 Ermeni kilisesi, 1 Latin kilisesi, 1 Rum kilisesi, 1 Protestan kilisesi, 28 Türk ilkokulu, 1 Rüşdiye (école de 2° degré), 30 kadar kız öğrencinin bulunduğu 2 Rum erkek ve kız okulu, 45 öğrencili 1 Erkek Gregoryen Ermeni Okulu vardı.

1914'te Adana Vilâyeti'nin toplam nüfusu 411.023'tü. Bunun 341.903'ü Müslüman, 8.537'si Rum, 50.139'u Ermeni, 66'sı Yahudi, 437'si Katolik, 2.511'i Ermeni Katolik, 5.036'sı Protestan ve diğer unsurlar idi.

Fransızların Adana merkezde 18, Akbes⁸'te 5, Banya'da 3, Tayak⁹'ta 4, Dört Yol'da 4, Şeyhli'de 7, Mersin'de 11, Kars-Pazar¹⁰'da 5, Tarsus'ta 7, Hasanbeyli'de 5 müessesesi vardı. Adana Vilayetinde kolej ve okulu birlikte değerlendirdiğimizde ise 31 Eğitim Kurumu, Çocuk Bakımevi ve Hayrathâneyi birleştirdiğimizde sosyal kurum olarak 3, Manastır, Kilise, Mabet, Misyon evi ve Latin mezarlığını bütün olarak ele aldığımızda 27 Dini kurum, Hastane ve Dispanser olarak 6 Sağlık kurumu, 1 Yetimhane, 1 Ziraat müessesesi olmak üzere toplam 69 Fransız müessesesi bulunmaktaydı.(Şişman, 2006: 167)

Adana Vilayet merkezi XX. Yüzyıl başlarında 71.617'si Müslüman olmak üzere toplam 93.217 nüfusa sahipti. Adana'da Jésuites Rahipleri'ne Ait olarak 1 Kolej, 1 Okul, 1 Manastır, 1 Kilise ile Lyon Saint-Joseph Rahibeleri'ne ait olarak 1 Okul, 1 Yatılı Okul, 1 Anaokulu, 1 Yetimhane, 1 Dispanser, 1 Hastane, 2 Manastır, 1 Mabet, 1 Katolik Mezarlığı ve Fransızların kurdukları 4 Katolik-Ermeni Okulu olmak üzere toplam 18 Fransız müessesesi bulunuyordu.

ADANA

Jésuites Rahiplerine Ait Müesseseler

1881'de Jésuites cemaati rahipleri yeni Anadolu misyonunu kurduktan sonra 1890'da o sıralarda yaklaşık 13.000'i Müslüman olmak üzere şehir nüfusu toplam

⁸ Adnan Şişman tarafından "Akbes" olarak okunan bu yer günümüzde Hatay iline bağlı Akbez Kasabasıdır. Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde bu isim Akbez olarak yer alacaktır.

⁹ Adnan Şişman tarafından Tayak olarak okunan bu yer günümüzde Hatay ili Hassa ilçesine bağlı Tiyek Köyüdür. Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde bu isim Tiyek olarak yer alacaktır.1882 tarihli Salname-i Devlet-i Osmaniye'de Maraş'a bağlı 25 Nahiyeden bir tanesi olarak bahsedilir. Bknz. Mehmet Yetişgin (2005), Maraşta Ermeni Nüfusu: Osmanlı Son Dönemi, Mütareke ve Milli Mücadele Yılları", OTAM, S.17, Ankara: s.1-17

¹⁰ Kayıtlarda Kars-Pazar olarak adı geçen bu yer günümüzde Osmaniye iline bağlı Kadirli ilçesidir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde bu isim Kadirli olarak yer alacaktır.

30.000 olan Adana'ya yerleşmişlerdir. Burada adı geçen cemaat rahipleri 2 okul açmıştı. Mutlu'nun kitabında da biri 1881-82/1299'da Sisli Mahallesi'nde, diğeri 1891-92/1309'da Tüccarân Mahallesi Keçeciler Sokağı'nda iki okulun tesis edildiği kayıtlıdır. Arşiv belgemizde ise Adana'da J suites Rahiplerine ait olarak 1 Manastır, 1 Kilise, 1 Kolej, 1 Okul olmak üzere 4 Fransız müessesesinin varlığına işaret olunmaktadır.

J suites Rahiplerine Ait Kolej

Ruşd -İdad  seviyesinde idi. Öğrenciler Fransızcadan başka Türkçe, Ermenice, Yunanca veya Arapça gibi kendi anadillerini öğrenmek zorunda idi. 1911-1912'de Kolej'de 18  ğretmen, 67'si Katolik 328  ğrenci vardı. I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ise Kolej'de 371  ğrenci bulunuyordu. Bunun da 24'  Müslümandı.(Şişman, 2006: 168)

J suites Rahiplerine Ait Okul

Fransızca, Ermenice veya Türkçe dillerinde eğitim veren ilköğretim seviyesinde parasız eğitim veren bir okul idi. 1911-1912'de 80'i Gregoryen Ermeni olan 105  ğrencisi vardı. 1914'te ise okulda ise 162  ğrenci bulunuyordu, bu da okulun maksimum alabileceği  ğrenci sayısıydı.

Lyon Saint-Joseph Rahibelerine Ait Müesseseler

1900'lere doğru misyonlarını Adana'da kurmuş olan Lyon Saint-Joseph Rahibeleri cemiyetine ait olarak faaliyet gösteren müesseseler şunlardı; Adana'da 1 Okul, 1 Yatılı okul, 1 Anaokulu, 1 Yetimhane, 1 Dispanser, 1 Hastane, 1 Manastır, 1 Mabet, 1 Katolik mezarlığı bulunuyordu.

Paralı Yatılı Okul

M kemmел derecede eğitim veren kızlara mahsus olan ve Osmanlı memur çocuklarının rağbet gösterdikleri bir okuldu. Müfredatında Fransızca, Arapça, Ermenice, İtalyanca, Almanca, İngilizce ve Yunanca dersleri vardı. 1912'de kayıtlı  ğrenci sayısı 248'di.

Parasız G nd zli Okul ( cole gratuite des S eurs de Saint-Joseph de Lyon)

M kemmел derecede eğitim veren kızlara mahsus olan ve Osmanlı memur çocuklarının rağbet gösterdikleri bir okuldu. İlkeğitim sertifika programları uygulanmaktaydı. 1912'de 149 kız  ğrencisi bulunuyordu. Müfredatında Fransızca, Arapça, Ermenice, İtalyanca, Almanca, İngilizce ve Yunanca dersleri vardı. 1912'de kayıtlı  ğrenci sayısı 248'di.(Şişman, 2006: 169)

Ana Okulu (Ecole maternelle des S eurs de Saint-Joseph de Lyon)

 ğrencilerinin tamamı Katolik-Ermeniydi. Okulda 1912'de 118 çocuk vardı.

Yetimhane (Orphelinat des Sœurs de Saint-Joseph de Lyon)

Öğrencilerin kitap, elbise, çamaşır, ayakkabı masrafları karşılıksız sağlanmaktaydı. 1912’de 118 kız öğrenci yetimhanede bu imkânlardan yararlanmıştı.

Katolik-Ermeni Okulları (Ecoles arméniennes-catholiques)

Katolik Ermeni öğrencilerine yönelik Fransızlar tarafından Adana’da 2’si Erkek, 2’si de Kız olmak üzere 4 okul açılmış idi.1911-1912’de erkek okullarında 150, kız okullarında da toplam 200 öğrenci bulunuyordu. Bu okullarda Fransızca eğitim yapmaktaydı.(Adana Ermeni okulu için bkz. Resim 1; Adana Kız Koleji için bkz. Resim 2; Adana Terzian Katolik Okulu için bkz. Resim 3)

AKBEZ

1913 tarihli listeye göre Akbes’te Lazaristes cemiyetine ait erkek ve kız okulları bulunmaktadır.(Şişman, 2006: 170)

BANYA

1913 tarihli listeye göre Lazaristes cemiyetine ait erkek ve kızlara mahsus okullar mevcuttu.

TİYEK

1913 tarihli listede Lazaristes cemiyetine ait erkek ve kızlara mahsus okulların olduğu kayıtlıdır.

DÖRTYOL

1913 tarihli listede Lazaristes cemiyetine ait erkek ve kızlara mahsus okulların olduğu görülmektedir.

ŞEYHLİ

1913 tarihli listede 1913 yılında Trappistes Rahipleri’ne ait olarak İslâhiye Şeyhli köyünde Ziraat Müessesesi ve 1886’da inşa edilen Ziraat Okulu (*Etablissement et Ecole Agricole*), erkek ve kız okulları (*Ecoles de Garçons et de Filles des P.P. Trappistes*)’nın bulunduğu kayıtlıdır.

MERSİN

1890’lı yılların başlarında Cuinet’e göre şehirde 1 Cami, 2 Rum kilisesi, 1 Latin Katolik kilisesi ve 1 Marunî kilisesi bulunuyordu. Eğitim alanında 2 medrese, 1 Rüşdiye, Müslümanlara mahsus 2 İlkokul faaliyetliydi. 1914’te ise 34.628’i Müslüman olmak üzere Mersin’in nüfusu 36.172 idi. 1913 tarihli listeye göre ise Mersin’de Capucins Rahipleri’ne ait olarak 1 Manastır, 1 Kilise, 1 Eğitim külliyesi, Katolik mezarlığı ve St. Joseph de l’Apparition Rahibeleri cemiyetine ait olarak 1 Manastır, 1 Mabet, 1 Eğitim külliyesi, 1 Dispanser vardı.(Şişman, 2006: 171; Eğitim külliyesine dâhil olan Yetimhane ve ayakkabı atölyesi için bkz. Resim 5)

Capucins Rahipleri'ne Ait Müesseseler

Capucins Cemiyeti Müesseseleri (Établissement des Capucins); Kolej ve Parasız Okul

Capucins Rahipleri cemiyetine ait olarak 1886'da kurulmuştur. Bu müessese içinde orta eğitim veren ve öğrencileri bakolorya sınavlarına hazırlayan bir Kolej ile bir de parasız eğitim veren okul bulunmaktaydı. Bu okullarda Arapça, Fransızca ve biraz Türkçe ve biraz İngilizce öğretiliyordu. Eğitim, seviyesi memnuniyet verici idi. 1890'da 45 Katolik öğrencisi bulunan okulu Capucins Cemiyeti'ne bağlı bir Papaz yönetmekteydi. 1911-1912'de ise bu eğitim müessesesinde 8'i Müslüman toplam 170 öğrencisinden 90'ı ücretsiz olarak okumaktaydı.

Marseille Saint-Joseph de l'Apparition Rahibeleri (Sœurs de Saint-Joseph de l'Apparition de Marseille) Cemiyetine Ait Müesseseler

Okullar; Paralı Gündüzlü Okulu (Externat payant), Parasız Gündüzlü Okulu, Yatılı Okul

Marseille Saint-Joseph de l'Apparition Rahibeleri cemiyetine ait 4 rahibe 17 Eylül 1887'de Mersin'e gelerek hemen biri paralı, diğeri parasız olmak üzere iki okul açmışlardı. Paralı okulda 30, Parasız Okul'da 50 öğrenci ile eğitim yapılmaktaydı ve başlangıçta öğrencilerin sayısı azdı. Cuinet 1890'da Paralı Okulda 25, Parasız Okul'da 45 genç kızın eğitim gördüğünü kaydetmektedir. Sonradan bu müesseselere bir yatılı okul ilâve edilmişti. Bu okulların hepsinde 1912'de 6'sı Müslüman toplam 210 kız öğrenci vardı. İlk ve orta derecedeki eğitim mükemmel metotlarla yapılmaktaydı.(Şişman, 2006: 172; Ermeni yetim kız okulu için bkz. Resim 6)

KADIRLI

1913 tarihli listede Kars-Pazar'da Franciscains Rahipleri cemiyetine ait olarak erkek ve kız okullarının bulunduğu değinilmektedir.

TARSUS

Tarsus halkı tarım ve ticaretle geçinmekteydi. 1890'larda şehirde 31 Cami, 19 Medrese, 2 Tekke, 24 Okul, 1 Bezestan¹¹, 10 Han, 2 Hamam ve çeşitli mezheplere ait 5 Hıristiyan kilisesi vardı. XX. Yüzyıl başlarında Fransızlara ait müesseseler ise şunlardı:

Capucins Cemiyetine Ait Müesseseler

Capucins Cemiyetine Ait Okul

Küçükminare Mahallesi'nde H.1317 1899-1900'de tesis edilen okulun paralı ve parasız bölümleri bulunmakta idi. Paralı Okul (*Ecole payante*)'da. Fransızca, Türkçe, Arapça ve Farsça'dan başka Şark genel tarihi ve coğrafyası, dilbilgisi ile fen

¹¹ Bezestân içinde değerli eşya ve mücevherlerin alınıp satıldığı kapalı çarşı yani Bedesten'dir. Bknz. Ferit Devellioğlu (2005), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi

bilimleri dersleri okutulmaktaydı. 1912’de 60 öğrencisi vardı. Bunun da 24’ü Müslümandı. Parasız Okul (*Ecole gratuite*)’da ise Türkçe ve Ermenice ders yapılmakta ve Fransızca kurs verilmekteydi. 1912’de kayıtlı 57 öğrencisi vardı. (Şişman, 2006: 173)

**Sainte-Famille Rahibeleri (Sœurs de Sainte-Famille) Cemiyetine Ait Müesseseler
Sainte-Famille Rahibeleri Okulu ve Çocuk Bakımevi**

Bu cemaatin Tarsus’ta 1899-1900/1317’de Kralmurad Mahallesi’nde tesis edilen hanede küçük bir Yatılı Okulu, Parasız Gündüzlü Okulu ve bir Çocuk Bakımevi vardı. Çocuklara Fransızca öğretilmekteydi. 1912’de buralarda 10’u Müslüman toplam 200 kız çocuğu bulunuyordu. Bunlar arasında yatılı okuldaki öğrenci sayısı ise 6 idi.

HASANBEYLİ

1913 tarihli listeden, Franciscains Rahipleri cemiyetine ait olarak erkek ve kız okullarının bulunduğu anlaşılmaktadır.(Şişman, 2006: 174)

1913 tarihinde Adana Vilayetinde Fransız himayesinde faaliyet gösteren misyoner eğitim kurumlarının genel durumu yukarıda açıklandığı gibidir.

1.6. HALEP VİLÂYETİNDEKİ MİSYONER EĞİTİM KURUMLARI

Halep Vilâyeti’nin 1890’daki nüfusu 925.758 idi. Bunun 792.449’u Müslüman, 183.309’u Hıristiyan, 20.000’i Yahudi’ydi. 70.000 göçmen de ilâve edilince bu rakam 995.758’e çıkmaktaydı. Vilâyette 966 okul vardı. Okul başına 28 öğrenci düşmekteydi. Halep’in Merkez sancak nüfusu ise 602.420’dir. Bunun 465.346’sı Müslüman, 117.809’u Hıristiyan, 19.265’i Yahudi’ydi. Sancakta toplam 709 okulda 17.320 öğrenci okumaktaydı. 1914’te ise Halep Vilâyeti’nin toplam nüfusu 667.790’dı.(Şişman, 2006:199)

Halep Vilâyeti’nde kolej ve okulu birlikte değerlendirdiğimizde 75 Eğitim Kurumu, Çocuk Bakımevi, Destgâh ve Hayrathaneyi birleştirdiğimizde sosyal kurum olarak 8, Manastır, Kilise, Mabet, Mağara evi ve Latin mezarlığına bütün olarak ele aldığımızda 77 Dini kurum, Hastane ve Dispanser olarak 9 Sağlık kurumu, 4 Yetimhane, 2 İkametgâh olmak üzere toplam 175 Fransız müessesesi bulunmakta idi.

HALEP**Franciscains de Terre Sainte Rahiplerine Ait Müesseseler****Kolej (Collège de garçons des Pères Franciscains de Terre Sainte)**

Franciscains de Terre Sainte Rahiplerine ait orta dereceli klasik eğitim veren bir okuldu. 1912'de 12'si Müslüman 229 öğrencisi bulunuyordu. 1913 tarihli listede de bu okulun adı geçmektedir.

Okullar

1913 tarihli listede Franciscains de Terre Sainte Rahiplerine ait okullardan bahsedilmekle birlikte isimleri ve ne kadar oldukları hakkında başka bilgi mevcut değildir.(Şişman, 2006:200)

Jésuites Rahiplerine Ait Müesseseler

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.

Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine Ait Müesseseler**Saint-Joseph Yatılı Okulu (Pensionnat Saint-Joseph et Orphelinat)**

Halep'in önde gelen aileleri çocuklarını buralara göndermekteydiler. 1912'de 104 öğrencisi vardı. Bunun 46'sı yetimdi.

Cemiliye Okulu (Ecole de Djemilié)

1912'de 89 öğrencisinden 20'si Müslüman, 17'si Yahudiydi.

Aziziye Okulu (Ecole d'Azizié)

1912'de 162 mevcuda sahipti.

Skak-el-Arbain Okulu (École de Skak-el-Arbain)

1912'de 151 öğrenci kayıtlıydı.

Süleymaniye Okulu (Ecole de Slemanié)

Parasız eğitim vermekteydi. 1912'de 140 öğrencisi vardı.

Sts. Cœurs de Jésus (Hz.İsa) et de Marie (Hz.Meryem) Cemiyetine Ait Müesseseler

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır. Listede okul isminden ve adedinden bahsedilmeden cemiyete ait olan okullar denmektedir. (Şişman, 2006:201)

Fransız Lâik Koleji (Collège Laique Français)

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.

Maristes Rahiplerine Ait Okul

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.

Ermenilere Yönelik Açılan Okullar**Ermeni Erkek Okulu**

Fransızların açtıkları bu Ermeni-Katoliklere mahsus olan ilköğretim okulu Maristes Rahipleri cemiyeti tarafından idare edilmekteydi. 1912’de 228 öğrencisi vardı.

Parasız Erkek Ermeni İlkokulu (École primaire gratuite)

Fransızların açtıkları bu okulda 1912’de hepsi Ermeni-Katolik olan 250 öğrencisi bulunmakta idi.

Ermeni Kız Okulu

Fransızların açtıkları bu okulda eğitim Ermeni rahibeler tarafından verilmekteydi. 1912’de 138 Ermeni-Katolik öğrenci okula devam etmiştir.

Katolik Yunanlılara Yönelik Açılan Okullar

Melkit (Yunan-Katolik) Erkek İlkokulu (École melchite de garçons)

Katolik Yunan papazları tarafından yönetilen okulda kaliteli eğitim verilmekteydi. Öğrencilerin Fransızcaları iyi derecede idi.

Melkit Kız Okulu (École melchite de filles)

Saint-Joseph Fransız Rahibeleri tarafından yönetilen bir okuldu. Öğrencilere Fransızca ve Arapça dillerinde temel eğitim verilmekteydi. 1912’de 71 öğrencisi vardı.(Şişman, 2006:202)

Süryani-Katolik Okulları

Süryani-Katolik Erkek Okulu

Vasat bir eğitim seviyesinde idi. 1912’de okula 184 öğrenci kayıtlıydı.

Süryani-Katolik Kız Okulu

Eğitimin kalitesi biraz daha iyi idi. Saint-Joseph Rahibeleri burada öğrencilere Fransızca öğretmekteydiler. 1912’de 162 öğrencisi vardı.

Alliance Israélite’e Ait Okullar

XX. Yüzyıl başlarında Halep’te 15.000 civarında Yahudi nüfusu vardı. Alliance Israélite cemiyetine ait aşağıda tek tek bahsedilen ve Fransız etkisini yayan okullarda 1912’de toplam 1.160 öğrenci bulunmakta idi. Bunun 965’i erkek, 195’i kız öğrenci idi.

Erkek Okulu

Bütün dersler Fransızca verilmekte idi. Özellikle ticaret eğitimi oldukça iyi verilmekteydi. Öğretim metotları mükemmeldi. 1912’de 310 öğrencisi vardı.

Erkek Halk Okulu (École populaire de garçons)

İyi bir ilkokuldu. 1912’de 200 öğrencisi bulunuyordu.

Kız Halk Okulu (École populaire de filles)

1912’de 270 öğrencisi vardı.

Kız Okulu ve Ana Okulu

Halep'in Cemiliye mahallesinde açılmışlardı. 1912'de 195 öğrenci bu okullarda okumuştur.

Çıraklık Okulu (Œuvre d'apprentissage)

Şam'da bulunan okulun bir benzeriydi. Akşam kurslarına da gelenler olurdu.(Şişman, 2006:203)

ANTEP

1914 yılında ise Antep'in toplam nüfusu 110.810 olup bunların topluluklara göre dağılımı Müslüman: 89.769, Rum Ortodoks: 67, Ermeni Ortodoks: 14.446, Yahudi: 860, Diğer: 5.668'di. Burada Fransızlara ait 3 okul bulunmaktaydı.(Antepteki Ermeni Okulu için bkz. **Resim 7**; Antepteki Misyon Okulu için bkz. **Resim 8**)

Marseille Saint-Joseph de l'Apparition Rahibeleri'ne Ait Müesseseler

Cemaatin Antep'te 300 öğrencili 1 okulu bulunuyordu.

Franciscaines de Lons-Le-Saunier Rahibelerine Ait Okul

1911-1912'li yıllara ait bilgilere göre bu ilkokulda Fransızca öğretilmekteydi.

Franciscains Rahiplerine Ait Müesseseler

1913 tarihindeki Fransız müesseselerini havi belgede Antep'te okul bulunduğu anlaşılmaktadır.

ÇINARCIK

1913 tarihli listeden Franciscains Rahiplerine ait olarak okulların bulunduğu anlaşılmaktadır.

KARADURAN

1913 tarihli listede Karadaran'da Franciscains Rahiplerine ait olarak okulların bulunduğu belirtilmektedir.

BAHÇESAZ

1913 tarihli listede burada Franciscains Rahiplerine ait olarak okulların bulunduğu zikredilmektedir.

YAKUBİYE

1913 tarihli listede Yakubiye'de Franciscains Rahiplerine ait olarak okulların bulunduğu kayıtlıdır.(Şişman, 2006:204)

KANAYE

1913 tarihli listede burada Franciscains Rahiplerine ait olarak okulların bulunduğu belirtilmektedir.

KESSÂB¹²

1913 tarihli listeden burada Franciscains Rahiplerine ait olarak okulların bulunduğu anlaşılmaktadır.

ANTAKYA

1914 Halep Sancağına bağlı Antakya Kazası nüfusu 91.537 idi. Nüfusun topluluklara göre dağılımı Müslüman: 78.054, Rum Ortodoks: 7.352, Ermeni Gregoryen: 4773, Yahudi: 357, Diğer: 1.001 şeklindeydi. Antakya'da Fransız müesseseleri olarak 4 okul vardı.

Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler**Erkek Okulu**

Bu cemaat mensupları 1625'ten itibaren Antakya'da bulunuyorlardı. Bu okulda onlar tarafından 1846'da kurulmuştur. Fransızca ve Arapça eğitim veren bir ilkokuldu. Okulda İngiliz okulları ile rekabet edebilmek için İngilizce kurslar da açılmıştı. Ancak coğrafi harita ve okuma levhaları gibi eğitim araçları bakımından fakir idi. 1912'de 60 erkek öğrencisi bulunuyordu. 1913 tarihli listede de Fransız müesseseleri arasında belirtilmektedir.(Şişman, 2006:205)

Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine Ait Müesseseler**Paralı Okul, Parasız Okul, Anasınıfı (classe enfantine)**

Saint-Joseph Rahibeleri Antakya'da 1 Paralı Okul, 1 Parasız Okul, 1 Anasınıfı açmıştı. Buralarda 1912'de yaklaşık 100 kız öğrenci eğitim-öğretim görmekteydi.

HIZIRBEY (KADERBEG)

Burada Fransızlara ait olarak 6 okul vardı.

Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler**Okullar (Ecoles des Capucins)**

Hızırbey Antakya'ya 30 km. uzaklıkta kurulmuş önemli bir köydü. Capucins cemaati mensupları 1892'de İngiliz misyonunun etkisini kırabilmek bakımından buraya gelmişlerdi ve erkeklere mahsus olarak üç parasız okul açmışlardı. 1912'de 140 öğrenci bulunuyordu. Bunun yanında açılmış olan Kız Okulu'nda ise 1912'de 30 öğrenci vardı. Bu cemaatin Abey ve Saima'da açtıkları iki de küçük okulu bulunuyordu.(Şişman, 2006:206)

¹² Kayıtlarda "Kessâb" olarak adı geçen bu bölge Günümüzde Kesep olarak bilinmekte ve Hatay ili, Yayladağı ilçesine sınırında olan bir köydür. Bahsi geçen bu topraklar günümüzde Suriye Devleti sınırlarındadır

YOĞUNOLUK¹³

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Yoğunluk'ta 1 okul bulunmakta idi.

SAMANDAĞ

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Süveydiye'de 1 okul bulunmakta idi.

KAPUSUYU

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Kapusiye'de 1 okul bulunmakta idi.

KARA-PAZAR

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Kara-Pazar'da okul bulunmakta idi.

NİZİP

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Nizip'te 1 okul bulunmakta idi.

CİSR-İ ŞUGUR¹⁴

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahipleri'ne ait olarak Cisir Şugur'da 1 okul bulunmakta idi.

URFA

Cuinet'e göre 1890'da Urfa şehri ve merkez kazada 2.464 öğrencinin bulunduğu 81 okul vardı. Bunlardan Müslümanlara ait olarak 18 Medresede 500, 1 Rüşdiyede 74, 44 Sibyan Okulunda 756 öğrenci, Hıristiyanlara ait olarak 2 Latin ilkokulunda 90, 6 Katolik Ermeni ilkokulunda 344, 8 Gregoryen Ermeni ilkokulunda 460, 1 Protestan Ermeni ilkokulunda 190 ve 1 Jacobin cemiyetine mensup Süryani ilkokulunda 50 öğrenci okumaktaydı. Fransızlar Urfa'da Amerikalılar ve Almanlar ile sosyal ve kültürel alanda rekabet halindeydiler.(Şişman, 2006:207)

1914'te ise Urfa Sancağının toplam nüfusu 165.412'dir. Bunun din ve milliyete göre dağılımı: Müslüman: 149.384, Rum Ortodoks: 2, Ermeni Gregoryen: 15.161, Yahudi: 865'di. Urfa'da Fransızlara ait olarak 4 okul mevcuttur.

Franciscaines De Lons-Le-Saunier Rahibelerine Ait Müesseseler**Kız Okulları**

Franciscaines Rahibeleri Urfa'da 3 Okul ve 3 Çocuk Bakımevi ile ilgilenmekteydiler. Eski bir binada 2 Okul ve 2 Çocuk bakımevi faaliyette idi.

¹³ Yoğunluk günümüz Hatay İli, Samandağ ilçesine bağlı bir köydür.

¹⁴ Cisir-i Şugur Hatay iline bağlı bir nahiyedir.

Buralarda Süryani-Katolik öğrenciler bulunuyordu. Ayrıca Ermeni mahallesinde 1 Okul ve 1 Çocuk Bakımevi daha açılmıştı. Buralardaki eğitimin seviyesi oldukça iyiydi. Öğrenciler çok iyi derecede Fransızca konuşabilmekte ve yazabilmekteydiler. Ayrıca dilbilgisi, aritmetik, tarih, coğrafya dersleri de Fransızca veriliyordu. 1912’de toplam 300 kız öğrencisi olan okul 1914’te kapanmıştır. Mütarekeden sonra Franciscaines Rahibeleri tekrar Urfa’ya gelmişlerse aradaki soğukluk nedeniyle burada kalamayarak Ocak 1921’de şehri terk etmişlerdir.

Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler

Capucins cemiyeti mensupları ilk önce İspanyolların yanında Urfa’da faaliyette bulunmuşlardır. Capucinsler 1890’ların başlarına kadar ise İtalyanlar ile çalışmışlardır. Urfa’da bu yıllarda yabancı dil olarak öğretilen tek lisan İtalyanca’dı. Sonradan Fransızca her tarafta İtalyancanın yerini almıştır.

Erkek Okulu

Capucins cemaatinin Urfa’da kurduğu erkeklere mahsus okul 3 sınıf olarak Ermeni ve Keldanî çocuklarına orta eğitim vermekteydi.(Şişman, 2006:208) Capucins rahipleri, derslerini Fransızca yapmaktaydılar. Yerli öğretmenler ise öğrencilere Türkçe, Arapça ve Ermenice öğretmekteydiler. 1890’da 50, 1912’de 150 öğrencisi bulunuyordu.

KİLİS

1914 yılında Kilis’te 78.905 Müslüman, 434 Rum Ortodoks, 3934 Ermeni Ortodoks ve 775 Yahudi yaşamaktaydı. 1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Kilis’te 1 Okul bulunmaktaydı.

MARAŞ

Cuinet’e göre Maraş’ta Hıristiyanların 33 okulda 1.862 öğrencisi bulunuyordu.(Cuinet II, s.237-238) Vital Cuinet Maraş’taki öğrenci rakamlarını bu şekilde verirken 1892’de Maraş’ta meskûn ecnebilerin sayısı toplamda 15 iken 1896-1897 yıllarında bu rakam 981, 1908 yılında ise 1441 olarak görülmektedir. (Doğan,2004:271-285) Maraş’ta bulunan gayrimüslim nüfusun 1892’de 15 iken 1908’de 1441’e ulaşması kanımızca bölgedeki misyoner faaliyetleri gerçeğini ortaya koymaktadır. Bununla beraber 1317 (1901) tarihli Maarif Salnamesine göre; Fransa’nın Maraş’ta, biri Fransız, diğerleri Fransız Katolik isimlerinde altı tane okul açtığı görülmektedir. Bu okullarda kız ve erkek olmak üzere toplam 350 öğrenci öğrenim görüyordu.

1319 (1903-1904) ve 1321 (1905-1906) tarihli Maarif Salnamelerinde ise, Fransa'nın Terasanta isimli bir okula daha sahip olduğu görülmektedir. İdadi dereceli olan bu okulda, 1903-1904 yılında 60 erkek, 50 kız olmak üzere 110 öğrenci vardı. 1905-1906 yılında da 55 erkek, 47 kız öğrenci olduğu kaydedilmektedir. Fransa'nın Maraş'ta kurduğu bu okullar ruhsatsız olup, ne zaman açıldığı hususunda her hangi bir bilgiye rastlamadık. Ancak, bu okulların, Cizvit, Kapusen ve Lazarist vs. denen dinî örgütler, misyonerler ve kişiler tarafından açıldığı anlaşılmaktadır. Hepsine birden Latin Okulları da denen sözde bu eğitim kurumlarından, 1324 (1908) tarihi itibarıyla Maraş'ta üç tane bulunuyordu. İkisi iptidai biri de rüşdi olan bu okullarda kız-erkek olmak üzere toplam 200 öğrenci eğitiliyordu. (Doğan,2004:271-285)

1914'te toplam 192.555 nüfusa sahip Maraş Sancağı nüfusunun din ve milliyete göre dağılımı: Müslüman: 152.645, Rum Ortodoks: 11, Ermeni Gregoryen: 27.842, Yahudi: 251, Diğer: 11.806 şeklindedir. 1913 tarihli listede Maraş'ta Fransızlara ait olarak 2 okul bulunmaktadır.(Şişman, 2006:209)

Franciscains Rahiplerine Ait Okul

Çukuroba mahallesinde Franciscains Rahipleri reisi Père Marcellino tarafından burada okulların yapılmayacağına dair mahalli yöneticilere 1892'de taahhüd senedi verilmesine rağmen okulların inşa edildiğine dair bilgiler mevcuttur.

BUNDUK

1913 tarihli listeye göre Bunduk'ta Franciscains Rahiplerine ait olarak açılan okullar ile 1 İkametgâh bulunmakta idi.

MURÇUK DERESİ

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Murçuk Deresi'nde 1 Okul bulunmaktaydı.

BÜYÜK KÖY

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Büyükköy'de 1 Okul bulunmaktaydı.

DENGELE

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Dengele'de 1 Okul bulunmaktaydı.

İSKENDERUN

1914'te 18.875 nüfusa sahip Halep Sancağı'na bağlı İskenderun kazasının nüfus verileri: Müslüman: 14.140, Rum Ortodoks: 2.373, Ermeni Gregoryen: 1.519, Yahudi: 129, Diğer: 714 şeklindedir. İskenderun'da Fransızların 1 Koleji, 2 Okulu mevcuttur.(Şişman, 2006:210)

Marseille Saint-Joseph De L'apparition Rahibeleri'ne Ait Müesseseler

Erkek Okulu

Marseille'deki Saint-Joseph Rahibeleri cemiyeti kurucusu Bayan Emilie de Vialar tarafından 1 cemaat evi İskenderun'da 1886'da teşekkül ettirilmiştir. Bundan sonra rahibeler kendi müesseselerini kurmak için çalışmaya başlamışlardır. 1 Ekim 1887'de ilk olarak 1 Erkek Okulu kurmuşlardır. Bu Fransız okulundaki Türk, Latin, Ermeni, Marûni, Süryâni, Keldani gibi çeşitli millet, din ve mezhepten oluşan öğrencilerin sayısı kısa zamanda 100'e ulaşmıştır.

Kız Okulu

1887'de kurulan Kız Okulu'nun ise 1912'de 122'si ücretsiz olmak üzere 15'i Müslüman toplam 206 öğrencisi vardı.

Écoles Chretiennes Rahiplerine Ait Müesseseler

1913 tarihli listeye göre bu cemaat İskenderun'da 1 Koleje sahipti.

BEYLAN¹⁵

Beylan 1890'da 4.000'i Müslüman, 200'i Hıristiyan olmak üzere toplam 4.200 nüfusa sahipti.

Écoles Chretiennes Rahipleri Cemiyetine Ait Müesseseler

1913 tarihli listeye göre Beylan'da Ecoles Chrétiennes Rahipleri Cemiyetine ait 1 Okul bulunmaktaydı.

Saint-Joseph De L'apparition Rahibelerine Ait Müesseseler

1913 tarihli listeye göre Beylan'da Saint-Joseph De L'apparition Rahibelerine ait olarak 1 Okul bulunmaktaydı.(Şişman, 2006:211)

Ermeni - Katolik Okulu (École Arménienne - Catholique)

Pernot'a göre Beylan'da Katolik Ermeni öğrencilere mahsus olarak açılan Ermeni-Katolik Okulu (École arménienne-catholique)'unda da öğrencilere Fransızca öğretilmekteydi. 1912'de 60 Erkek 50 kız öğrencisi vardı.(Şişman, 2006:212)

Özellikle Manda idaresi sırasında, Fransızlar Hatay'da bütün okullarda Fransızca'yı mecbur tutmuşlardı. Esas itibariyle imtihanı da bu dilden yapmışlardı. Dili başaran bütün imtihanları başarmış demektir. Bu durum köy okullarına kadar yaygınlaştırılmış, bütün ilkokullar Fransız Koleji'ne öğrenci yetiştirecek şekilde

¹⁵ Kayıtlarda "Beylan" olarak adı geçen bu yer günümüz Hatay iline bağlı Belen ilçesidir.1865 tarihinde ismi Beylan olarak geçerken, 1908 Halep Vilayet salnamesinde adı Belen olarak kaydedilmiştir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde bu isim Belen olarak yer alacaktır. Bknz. Mustafa Öztürk (2005), "İzkiye Kazasının Kuruluşu ve Milli Mücadeledeki Yeri", *AÜDTCTB Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.37, Ankara: s.29-45; EROĞLU, Cengiz, BABUÇOĞLU, Murat ve KÖÇER, Mehmet (2007), *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep H. 1284-1326 (M. 1866-1908)*, Ankara: Global Strateji Enstitüsü

organize edilmiştir. Tek bir öğretmenle idare edilen köy okullarında yegane amaç, köy çocuklarına Fransızca öğretmektir. Bir öğretmen bunu başardığı ölçüde mükâfatlandırılıyordu. Bu dönemde eğitim öğretim faaliyetleri Fransız misyonierlerince yürütüldüğü gibi, kültürel çalışmalarda da yine manda idaresi danışman olarak bunları kullanıyordu.

Manda idaresi Hatay'da maarif hayatını milletimizin-değerleri ve varlığı aleyhine geliştirir ırki temeli, yenilikçi - tutucu temayülleri körükleyip, millet hayatını felce uğratmaya çalışır. Böylece tam bir koloni eğitimi uygulayarak, bundan asla taviz vermez.(Tozlu, 1991:293)

Prof. Dr. Mustafa Halidî ve Dr. Phil. Ömer Ferruh "*Misyonerlik ve Emperyalizm*" isimli eserde, Suriye ve Lübnan'ı işgal eden Fransızların, daha önce açtıkları okullar sayesinde hiç yabancılık çekmediklerini yazmakta ve Beyrut'taki Fakültenin dekanlığını yapmış olan Papaz Şantur hakkında şunları belirtmektedirler:

"Papaz Şantur emperyalistlerin himmetleriyle o kadar büyük bir nüfuza sahip olmuştur ki, hükümeti yönetenler onun önünde bükülüp, küçülüyorlardı. Manda siyasetinin tatbiki için Şantur'un elverişli bulmadığı bir kimse hiç bir zaman yöneticilik mevkiine oturamazdı." (Sevinç, 1993:58)

Mandacılar yerel hükümetlere ve memurlarına bazı yetkiler vermeyi zorunlu görünce, şu aşağıda gelecek olan iki amacı gerçekleştirecek özel bir yönetim düzeni meydana getirmek istediler. Yerli memurları, karışık ve uzun uzadıya kırtasiyecilik içinde boğup, bir taraftan asıl işlere yönelmesine güç bırakmamak ve sonra başka yöndeki gerçek işlerin dizginini onların bakışlarından uzak tutmak. Mandacıların dairelerde yaptıkları, açık ya da gizli olarak çevirdikleri dolapları bilmemeleri için yerli memurları "*Aşırı bir merkezîyetçilik*" sistemine göre idarî işlemlere bağlı tutup kanalize etmek ve onlarda güç bırakmamak olmuştur.(Halidi, 2006:159)

1.7.MİSYONER EĞİTİM KURUMLARININ İKTİSADİ KAYNAKLARI

Misyoner okullarının açılması faaliyeti ya teşkilatlarca veya özel şahıslar tarafından sağlanmaktaydı. Okulun açılış izninin verilmesi veya okulun açılması sürecinde çıkabilecek herhangi bir aksiliğe engel olmak için genelde Fransız elçilerin devreye girdiklerine görmekteyiz. Bununla beraber 1869 Maarif Umumiye

Nizamnamesinin 1. maddesi dolayısıyla bu okulların mali sorumlulukları kurucu şahıs yada teşkilatlara bırakılmıştır. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu da bu okullara talepleri doğrultusunda mali kaynak aktarmış veya okulların bakım onarımını yapmıştır.

1.7.1. HAMİ DEVLETLERİN DESTEĞİ

Okulların kurulmasında birinci derecede rol oynamış Fransa, İngiltere ve Almanya gibi devletler ya da okullarını kendileri kurmuş olan devletler, okulların giderlerinin karşılanmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Beyrut'ta bulunan yabancı okulları için Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Rusya gibi devletlerin toplam yardımı 700 bin frank civarındadır. Yahudilerin yaptıkları yardım meçhul olmakla birlikte en fazla yardımı sırasıyla Fransızlar, İngilizler ve Amerikalılar yapmıştır.

1.7.2. MİSYONER TEŞKİLATLARININ DESTEĞİ

Misyoner teşkilatları, kurdukları okulların maddi ihtiyaçlarını da büyük oranda üstlenmişlerdi. Kiliseler de büyük ölçüde yardım ve destek aldıkları yerlerdi. Amerikan Board Teşkilatı, Amerikalıların kurmuş olduğu okulların hemen hemen hepsinin maddi ve manevi destekçisiydi. Yabancı okulların bağlı buldukları şirketler ve vakıflar da birer gelir kaynağıydı. Şirketlerin kurdukları ya da destekledikleri okullara özel bütçeler ayırarak para yardımında buldukları, vakıfların ise destekledikleri ve bünyelerinde barındırdıkları okullara, ayırdıkları fonlardan gelir sağladıkları bilinmektedir. Yahudilerin, Alliance İsrailit Cemiyetinin de şirket olarak okulları desteklediği görülmektedir.(Esenkal, 2007:79-80)

1.7.3. YAPILAN BAĞIŞLAR

Yabancı okullara yapılan bağışlar daha kurulmadan önce, inşaat aşamasındayken yapılan ve kurulduktan sonra günlük ihtiyaçları karşılamak için

yapılan bağışlardır. Bu bağışların kaynağını okulun bağlı bulunduğu devletin vatandaşları veya Osmanlı Devletinde yaşayan halktan alınan bağışlar oluşturmuştur.(Esenkal, 2007:80) Fransız tebaasında bulunan Aristidi Tobini okullara yapılan bağışlar konusunda kuşkuşuz en belirgin örneklerden birisidir. Osmanlı İmparatorluğunun başına büyük bela açan Tobini'nin Osmanlı topraklarının hemen her köşesinde bir gayr-i menkulü bulunuyordu. Bu gayr-i menküllerin çoğunluğu da okullar tarafından kullanılıyordu. Tobini'nin sahip olduğu gayr-imenküllerin okullar tarafından kullanılanları aşağıdaki gibiydi:

- İzmit, Tepecik'te: Augustin de l'Assomption Rahipleri Mektebi.
- İstanbul, Beyoğlu'nda: Ste. Elisabeth Mektebi
- Eskişehir, Çarşiyolu'nda: Rumca-Fransızca eğitim veren bir okul binası.
- İstanbul, Kumkapı, Çadırcı Ahmet Çelebi Mahallesi: Fransız Okulu.
- İstanbul, Pangaltı, Kamer Hatun Mahallesi: St. Espiri Kilisesi ve Okul arsası.
- İstanbul, Kadıköy, Moda'da: Dame de Sion Mektebi binası.
(Mutlu,2005:151)

Misyonerler Avrupa ve Amerika'ya yaptıkları gezilerde kiliselerdeki ayinlere katılmaktaydılar. Misyonerler bu ayinlerde misyonerlik çalışmaları için para toplamaktaydılar. Antep ve Maraş'taki Amerikan Kolejleri için Amerika'da "*Türkiye'deki Eğitim İçin Yardım Heyeti*" kurulmuştu ve 200 bin dolar para toplanmıştı.(Çabuk, 2008:27)

Bu durumun yanında en dikkat çekici olanı da Osmanlı Devlet adamlarının yaptığı bağışlardı. Tabi burada Osmanlı Devlet adamlarının yaptığı bağışları diğer bağışlardan ayrı tutmak gerekir. Çünkü padişahlar ve devlet adamları okul, hastane, yetimhane gibi halk için çalışan kurumlara yaptıkları bağışlar nitelik bakımından ayrıydı. Halkın yaptığı bağışlar ise gönüllülük adı altında bir yerde zorunluluktan doğmaktaydı. Halk bu bağışları karşısında kalite ve hizmet beklerken, devlet adamlarının yaptıkları bağışlar karşılıksızdı. Ancak Osmanlı idarecilerinin bu kadar iyi niyetle hareket etmelerine rağmen bu okullar daha sonra Osmanlı Devletinin başına problemler çıkarmaya başlamıştır. Osmanlı Devletinin hoşgörülü hatta fazlasıyla müsamahakâr davranışı, kanuni yaptırımlar için fazla zorlayıcı olmayan tutumu, devlet büyüklerinin cömertliği, yabancı okulları başıboşluğa, rahatlık ve

özgürlüğe itmiştir. Din ve mezhep farkı gözetilmeksizin, Osmanlı tebaasını birbirine yakınlaştırmak için yapılan bu durum maalesef iyi niyet sömürüsü olmuştur. (Esenkal, 2007:80)

1.7.4. ÖĞRENCİLERDEN ALINAN HARÇLAR

Özellikle yabancı devletlerin himayesindeki okullardan belirli hizmetler karşılığı olarak belirlenmiş olan öğrenci harçları, belirlenen miktarı aşmamak kaydıyla uygulamada devamlılık göstermiştir. Fakat bunun dışında ekstra bir para talebi yasa dışı bir işlem olarak kabul edilmiş ve Osmanlı Hükümeti tarafından da olabildiğince engellenmeye çalışılmıştır. Okulların, öğrenciden aldıkları bu paralar okulun öğrenciye verdiği hizmet karşılığı olarak kabul edilmiş ve hizmetin kalite ile derecesi göz önünde tutularak belirlenmiştir. Okul tarafından verilen ve öğrenci ücreti dışında karşılığı ayrıca ebeveyninden istenen yasal hizmet ödemeleri vardır. Bunlar; kitap, araç gereç, elbise onarımı, mektup pulu, seyahat masrafı, öğrencinin okula vereceği zarar, ilaç, doktor muayenesi, özel yemek, özel geziler ve özel eğlenceler için yapılan tüm harcamaları ebeveyn ekstrapandan karşılamaktadır. Öğrenciden alınan harç dışında, hükümetten de ödenek alan bu okulların, ayrıca öğrenciden tekrar ücret istemesi yasal olarak Osmanlı Devleti tarafından uygun bulunmamış ve müfettişler yoluyla bu gibi olaylarda rapor tutulmuştur.

1.7.5. OSMANLI DEVLETİ'NDEN ALINAN ÖDENEKLER

Osmanlı Devleti resmi ödenekle yabancı okullara yardım etmiştir. Ancak bu ödeneğin başlarda iyi niyetle, daha sonra ise içinde bulunduğu siyasi, iktisadi buhranında etkisiyle kullanıldığı, baskı sonucu verildiği kanaatindeyiz. Çıkarılan Maarif Nizamnameleriyle bile okullara verilen ödeneklerin denetimi güç olmuştur. Merzifon'daki Anadolu Koleji'nin bitişiğinde olan yanmış binanın tekrar inşası için 500 lira ödenmesi Osmanlı Devleti'nden talep edilmiştir. Yine aynı şekilde Harput'taki Amerikalıların kurmuş olduğu misyoner mektebinde de, sonradan

eklenen binanın vergiden muaf tutulması istenmiştir. Ayrıca balo, tiyatro ve piyano gibi faaliyetlerle de gelir sağlamaya çalışmışlardır.(Esenkal, 2007:81)

2. SAĞLIK ALANINDAKİ FAALİYETLER

Kuruluşundan XIX. yüzyıla gelene kadar geçen süreç incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin sağlık alanına yöneliminde dikkat çeker tarihsel bir nokta veya döneme rastlayamayız. Diğer yandan da yaklaşık 700 yıl gibi bir süreye ait tarihsel bilgilerimizin kapsamlı ve sonuçlanmış bilgiler olduğunu söylemekte fazla doğru olmaz. Şu anda sayıları çok fazla olmayan yazma eserler, bazı hekimlere ait kısa bilgiler; hekimbaşılığa, hastanelere ait tıpla ilgili bilgiler gibi sınırlı tıbbi bilgiler mevcuttur. Bunun dışında, Osmanlı'nın halkın sağlık sorunlarına ne türde bir yaklaşım gösterdiğini ayrıntılı biçimde açıklayabilecek çalışmalar ile verilere sahip olduğumuz söylenemez. Osmanlı tıbbının klasik İslam tıbbi niteliğinde olduğu söylenir. XII. yüzyıldan sonra İslam tıbbındaki duraklamanın ardından, Batı dünyasında yüzyıllar içerisinde adım adım gelişen "*bilimsel tıp*" anlayışının Osmanlı toplumuna yansması çok yavaş ve geç olmuştur. XVII. ve XVIII. yüzyıla ait yazma eserlerden yavaş biçimde de olsa, Batı tıbbının farkına varıldığı izlenmektedir. Bununla birlikte Osmanlı tıbbının modern tıp anlayışına yönelmesinin ardında 1827'de açılan ve 1839'da tam anlamıyla modern niteliğe bürünen Askeri Tıp Okulu'nun varlığı yadsınamaz. Yine 1866'de açılan Sivil Tıp Okulu'nun da aynı şekilde tıbbın modernleşmesinde çok önemli katkıları olmuştur. Aşağıda da göreceğimiz gibi Osmanlı'nın sağlık hizmetine yönelik girişimleri dünyada XIX. yüzyılda gelişen bireylerin sağlık sorunları konusunda devlet yönetimlerinin sorumluluk almaları ve sağlık hizmeti üretmeleri olgusuna tarihsel yönden paralellik arz etmektedir. Ülke genelinde sağlık teşkilatlanması konusuna, belki de, Osmanlı'da 1840'larda kurulan Karantina Örgütü ile başlamamız gerekebilir.(Aydın, 2004:185-207)

XIX. yüzyıla kadar devlet yönetiminin sorumluluk almaması ve planlı bir sağlık hizmeti politikaları üretmemesi sonucu Osmanlı topraklarında tıp konusunda da bazı boşluklar oluşmuştur. Oluşan bu boşluğun farkında olan misyoner Fransızlar açtıkları misyoner okullarının yanı sıra, kurulan tıp merkezlerindende

faydalanmışlardır. Misyonerliğin temel müesseselerin ikincisi olan hastaneler kanalıyla, Hıristiyanlık esaslarına dayanan Batı kültürünü Türkiye'ye yerleştirmek, hasta ve yetim psikolojisinden yararlanarak, Hıristiyanlaştırma faaliyetini geliştirmek istemişlerdir.

Bu sıralarda, Türkiye'de yetimhaneler açarak kimsesiz ve fakir çocukları Hıristiyanlığa kazandırmak için dört büyük örgüt kurulmuştur. Bu örgüt aşağıda isimlerini verdiğimiz bölgelerde, yetim çocuklar arasında Fransızlaştırma ve Hıristiyanlaştırma eylemlerini yürütmüşlerdir. Sadece bu dört teşkilât bir yılda 2.500 çocukla meşgul olmuştur.(Sevinç. 1993:79)

- Soeur Saint Joseph de l'Apparition örgütü, genellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa tarafından işgal edilen Beyrut, Salda, Nazaret, Yafa ve Kudüs'de,
- Soeur Saint- Vincent de Paul örgütü İzmir, Bursa, Kudüs, Tripoli, Beyrut ve Suriye'de,
- Dame de Nazareth, Hayfa ve Nazaret'de,
- Dame de Sion örgütü ise bugünkü Suriye, İsrail ve Ürdün

Misyon teşkilatları Osmanlı topraklarında faaliyetlerine başladıkları ilk zamanlar, sağlık alanında görevlendirdikleri misyonerlerine gezici hekimlik yaptırmışlardı. Gezici hekimlik kırsal kesimlerde devam etmekle birlikte, zamanla istasyon merkezleri, klinik, hastane, dispanser vb hizmetlerle donatılmıştır. Tıbbi tedavi ve bakım konusundaki çalışmalar, 1880'lerden itibaren daha fazla ivme kazanmıştır. Misyonerlerin sağlık kurumları Müslümanlar tarafından da rağbet görmüştür. XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun içinde olduğu Doğu ve Ortadoğu ülkelerinde önemli sağlık problemlerinin yaşanması, misyonerlerin sağlık alanında faaliyetlerine daha fazla imkân sağlamış ve onların halkla sıcak ilişkiler kurmalarını kolaylaştırmıştır. Hatta sağlık alanındaki yetersizlik nedeniyle Osmanlı yönetimi genelde misyonerlerin tıbbi faaliyetlerine hoşgörü ile bakmışlardır. (Satılmış, 2006:31-32) Misyonerler, insana acı veren hastalıkların durumunu bildiklerinden, insan yapısındaki bütün erdemleri bir tarafa bırakmışlar ve doktorluğu amaçları emrine vermişlerdir. Onların *"İnsanın olduğu yerde, acılarda vardır. Acıların olduğu yerde doktorluğa gereksinim vardır. Doktorluğa gereksinim olan yerde de misyonerlik için uygun bir fırsat vardır."* sözleri kanıt olarak yeterlidir.

Böylece misyonerler doktorluğu bir perde yapıp, onun arkasından hastaya yaklaştırmaya çalıştılar. Misyoner doktorlar, hastane ve kliniklerde çalıştıkları zaman birinci görevleri şudur:

“Misyoner doktor muayenehanede ya da dışarıda, hastaların kalplerine propagandanın tohumlarını saçmak için uygun fırsatlar bulma olanaklarını daha kolay kazanır.”

Bu durumda hastanede yatan ya da kliniğe tedavi için gelen herkese, oranın misyoner doktoru hastayı İsa'ya yöneltecek vaazı vermeye başlar. Doktorluk amaç için bir araç olduğundan, misyonerler birinci derecede buna çok önem verirler. Örneğin Suriye'de Cizvitler, misyonerlik çalışmalarının çoğunu sağlık merkezi çevresinde yapmışlardır. Bu merkezler çalışmalarını en başta ileri gelen memurlara ve belli başlı topluluklara yönelterek, bu yolla onları yalnız misyonerlik yararına istismar etmeye başlamışlardır.(Halidi, 2006:130) Fransızların, Birinci Dünya Savaşı öncesi, Doğu Akdenizde: Yafa Saint Louis Hastanesi, Kudüs Soeurs Saint Joseph Hastanesi, Beyrut Fransız Hastanesi ve Şam Soeur Saint Vincent Hastanesi bulunmaktadır.(Sevinç. 1993:81)

Misyonerler hipokrat'ın vasiyetini, ilk defa Amerikalılar 1859 yılında Sivas'ta kurdukları bir revirle bozdular. Bugünden sonra Amerikalılar doktorluğa bir Hristiyanlık projesi olarak itibar ettiler ve doktorluğa o günden beri Hristiyanlaştırmaya yardımcı bir faktör olarak baktılar. Bu hususta Doktor Paul W. Harrison *“Arabistanda Doktorluk”* adlı eserinde şöyle diyor:

“Kurduğu hastanenin faydaları bütün Umman bölgesini içine alsada dahi, misyoner yalnız hastane yapmayı yeterli bulmaz. Biz Arabistan erkeklerini ve kadınlarını Hristiyan yapmak için buralarda bulunuyoruz”

Şüphesiz doktor insanların bütün sınıflarıyla temas etme imkânına sahiptir. Bunun için misyonerler diyorlar ki:

“Misyoner doktor tedavi ettiği hasta vasıtasıyla bütün Müslüman grupları arasına girip propaganda imkânına haizdir.”

Onlar misyoner doktorun *“İncil'den canlı bir nüsha”* olmasını gerekli buluyorlar. Misyoner doktor sahip olduğu imkânla etrafındaki kitleyi değiştirip gerçek Hristiyan yapmalı yahut onların içine en azından derin bir iz bırakmalıdır. Misyonerler bunu açıktan açığa söylüyorlar. S. A. Morrison *“İslâm Dünyasında Misyonerlik”* adlı mecmuada şöyle yazıyor:

“Hastanelerde, ayakta tedavi olanlar arasında Hristiyanlaştırma hususunda yapacağımız şey; onlara terbiyecimiz İsa'nın prensiplerini ve onları kurtaracak marifeti verip yaşayan İsa kilisesinde faal üyeler haline gelmelerini hazırlamalıyız. Biz esas bu gayeler üzerinde ittifak halindeyiz.”

Yine bu yazar, hastalar arasında misyonerlik için iki yol olduğunu kaydediyor:

“Misyoner Doktor Müslüman hastayı evinde ziyaret etmelidir. Bu hareket hastanın yanında doktorun ziyaretini bekleyen birçok Müslümanın toplanmasına vasıta olur. Böylece bu doktor, Mısır'ın her tarafında bulunan bir çok köylerde ve büyük bir Müslüman kitlesi arasında propaganda fırsatını elde etmiş olur.”

Misyonerlerin hepsi bütün yolların amaçları uğruna istismar edilmesinin gerekli olduğuna ittifak etmişlerdir. Yardım fonunun bile sadece istismar edilmesini gerekli bulmuşlardır. Bu yaklaşımı şu noktadan da anlayabiliriz:

“Öğretim ve doktorluk misyonerliğin vasıtalarındandır. Böyle kalmaları da gereklidir. Fakat yardım işine gelince misyonerlik gayesinin dışına sarf edilmemesi için akıllıca kullanılmalıdır. Önce kilise cemaatinden uzak kimselere yardım etmek, sonra kiliseye girmeye (kilise inancını kabul etmeye) yanaşanlara tedrici bir surette yardımcı kısmak ve kiliseye dâhil olunca birden yardımı kesmek gereklidir.”(Halidi-Ferruh:1968, s.69)

Misyoner Ritcher: *“Tedavi münasebetiyle bir doktor Müslümanlara çok şey söyleme imkanına sahip olur. Şayet Hristiyanlığa hizmet eden sözleri hastane dışında veya doktor olmayan birinden duysalar onların içi hiddet ve gafletle dolardı.”* şeklinde fikirlerini beyan ederken bir diğer misyoner doktor sağlık alanındaki işlerin misyonerlik açısından değerlendirmesini şu şekilde yapmaktadır: *“Eğer bir Hristiyan gitse'de Müslümanlara İncil'den bahsetse mutlaka taşlanır. Fakat kıymet itibarıyla bir peniden daha az olan bir ilaç, yirmi cahil Arap Müslümanın gerçeği işitmesinde daha basit ve müessir olur.”*

Tıbbi misyonun öneminden dolayı, Cizvitler, misyonerlik faaliyetlerin çoğunu sağlık merkezleri kanalıyla yapmışlardır.(Halidi-Ferruh, 1991:137-141) Bu konuda Türk Misyonlarına Yardım Cemiyeti'nin yayınladığı bir kitapta hastahanelerin rolü şu şekilde belirtilmektedir:

“Tıbbi misyonlar İncil öğretiminin öncüleridir. Bunlar, başka bir evanjelizmin ağacı dikilmesi imkansız olan yerlerde fidan yetiştirebilirler. Doktor, diğer misyonerlerle ne bir münasebeti olan ne de bir münasebeti isteyen birçok insanı doğrudan doğruya kabul edebilir. Bir hekim nerede olursa olsun bir dispanser açtığı zaman şifa verici mahareti yüzünden kendisine başvuranlarla kuşatılır. Bu yobaz bir İslam mollası veya bir fakir onun elini öpecek; kör, topal, mefluç insanların, can çekişen ana babaların İsa'ya hazin yakarışlarını andıran bir sesle ona yalvaracaklardır.”(Sezer, 1999:181-191)

Bu bağlamda Hıristiyan misyonerler, 4 Nisan 1906'da Kahire'de bir kongre toplamışlardı. Toplanan bu kongrenin esas amacı faaliyetlerin gidişatı ve nasıl yürütülmesi üzerine olmuştu. Kongrede ele alınan tıbbi misyonerlik faaliyetleri hususunda Mister Harbır söz almış ve tıbbi misyonerlik faaliyetlerinin çoğalmasa gereği üzerinde durmuştu. Bu meslekteki misyonerlerin sürekli olarak halkla ilişkide oldukları ve bunların müslümanlar üzerinde diğer misyonerlere nazaran daha etkili olduklarını belirtmiştir. Mister Harbır konuşması esnasında Müstefşa Mısri'l Kadime hastanesinde misyonerlerin tedavi ettikleri bir müslüman kız çocuğunun Babu'l Luk'taki protestan kız okuluna kaydının yaptırıldığını ve daha sonar bu çocuğun hıristiyan olduğunu beyan etmiştir. Aynı zamanda ilk günlerde ancak gürültü patırtı yapmak için konferanslara gelen bir müslümanın durumunu da açıklamıştır. Bu müslüman hastalanınca misyoner hastanesine girmiş ve orada iyileşmiş, oradan çıktıktan sonra konferanslara bu defa büyük huşu içinde devam etmeye başlamıştır. Aradan fazla zaman geçmeden de vaftiz olup, hıristiyan itikadına geçmiştir. (Uralgiray, 1977:34)

Misyonerlerin kurduğu azınlık hastanelerinin ne derecede etkili ve yaygın olduğunu göstermesi açısından Mustafa Kemal'in de bu hastanelerden birinde tedavi gördüğünü belirtmek sanırım yerindedir. Hastaneler vasıtasıyla halka ulaşım onları ayrılıkçı fikirleriyle aldatan misyonerler, hastanelerinde bırakın sıradan bir halk mensubunu, Mustafa Kemal'i dahi tedavi etmişlerdir. Bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı esnasında Halep'te bulunan Mustafa Kemal Paşa, 7.Ordu Komutanı olarak Suriye-Filistin cephesinde görev yapmaktaydı. Nablus Meydan Muharebesi sonrasında birliklerini geriye çeken Mustafa Kemal Paşa bu geri çekiliş esnasında böbrek sancıları çekmişti. Halep'e gelişinden hemen sonra Mustafa Kemal Paşa, kendisini yatağa düşüren bu ağrılar nedeniyle Ermeni Hastanesinde tedavi olmak gibi bir zorunlulukla başbaşa kalmıştı.(Hatipoğlu, 2009:41)

2.1. 1901 OSMANLI-FRANSIZ ANLAŞMASI İLE MEŞRUIYET KAZANAN KURUMLAR

HALEP VİLAYETİ

Soeur Saint-Joseph de l'Apparition Cemiyetine ait Fukaraya Mahsus Muayenehaneler.

Soeur Saint-Joseph de l'Apparition Cemiyetine ait Yetimhaneler.

AYNTAB KAZASI

Peres Franciscainslere ait Fukaraya Mahsus Muayenehane.

Bu anlaşma ile Adana Vilayetine dahil herhangi bir sağlık kuruluşunun meşruiyetini kazandığına dair bir bulguya rastlanılmamıştır.

2.2. ADANA VİLAYETİNDEKİ MİSYONER SAĞLIK KURUMLARI

Adana Vilâyeti'nde Fransızlara ait, vilayet merkezinde Lyon Saint-Joseph Rahibeleri'ne ait 1 Hastane ve 1 Dispanser, Akbez'de Lazaristes cemiyetine ait olarak 1 Dispanser, Trappistes Rahipleri'ne ait olarak İslâhiye Şeyhli Köyünde 1 Dispanser, Mersinde Marseille Saint-Joseph de l'Apparition Rahibeleri (Sœurs de Saint-Joseph de l'Apparition de Marseille) Cemiyetine Ait olarak 1 Dispanser ve Tarsusta Capucins Cemiyetine ait olarak 1 Dispanser olmak üzere 6 sağlık kurumu bulunmaktadır.

ADANA

Lyon Saint-Joseph Rahibelerine Ait Müesseseler

1900'lere doğru misyonlarını Adana'da kurmuş olan Lyon Saint-Joseph Rahibeleri cemiyetine ait olarak faaliyet gösteren sağlık müesseseleri 1 Dispanser, 1 Hastane olarak belirlenmiştir.(Şişman, 2006:169)

Hastane

17 Nisan 1909'da 14 yataklı olarak açılmıştır. Açılışından 1912'ye kadar 1.033 hasta kabul edilmiştir. 1911'de 2.700 hastanın pansumanı yapılmıştır.

Dispanser

Hıristiyan veya Müslüman olsun günde yaklaşık 50 hastaya hizmet veriliyordu. 1911-1912'de 18.000 hastaya bakılmıştı.(Şişman, 2006:170)

AKBEZ

1913 tarihli listeye göre Akbez'de Lazaristes cemiyetine ait olarak 1 Dispanser bulunuyordu.

ŞEYHLİ

1913 tarihli listede 1913 yılında Trappistes Rahiplerine ait olarak İslâhiye Şeyhli köyünde 1 Dispanser bulunuyordu.(Şişman, 2006:171)

MERSİN

Marseille Saint-Joseph de l'Apparition Rahibeleri (Sœurs de Saint-Joseph de l'Apparition de Marseille) Cemiyetine Ait Müesseseler

Dispanser

1913 tarihli listede adı geçen cemaate ait Fransız müesseseleri arasında yer almaktadırlar. Dispanserde ücretsiz olarak yılda yaklaşık 4.000 hastaya bakılmaktaydı.(Şişman,2006:173)

TARSUS**Capucins Cemiyetine Ait Müesseseler****Dispanser**

Cemaatin Tarsus'ta bir dispanseri bulunuyordu.

1913 tarihinde Adana vilayetinde Fransız himayesinde faaliyet gösteren misyoner sağlık kurumlarının genel durumu yukarıda açıklandığı gibidir. Bununla beraber Halep Vilayeti'nde bulunan misyoner sağlık kurumlarının durumu ise aşağıda açıklanmıştır.

2.3. HALEP VİLAYETİNDEKİ MİSYONER SAĞLIK KURUMLARI

Halep Vilayetinde sağlık hizmetlerinde bulunan Fransız misyoner cemiyetlerinin açtığı kurumların listesi aşağıdadır:

HALEP**Franciscains de Terre Sainte Rahiplerine Ait Müesseseler****Dispanser**

Franciscains de Terre Sainte Rahiplerine ait bu dispanser 1913 tarihli listede yer almaktadır.(Şişman, 2006:200)

Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine Ait Müesseseler

1913 tarihli listeye göre Halep'te Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine ait adedinden bahsedilmemiş olarak dispanserler yer almaktadır.

Fransız Hastanesi (Hôpital Français)

Hastaneden ziyade bir kliniğe benzemekte ve bölgesel sağlık ihtiyaçlarına cevap vermekteydi.(Şişman, 2006:201)

ANTEP

1913 tarihli listeye göre Antep'te Fransızlara ait 2 Dispanser vardı.

Marseille Saint-Joseph de l'Apparition Rahibeleri'ne Ait Müesseseler

1913 tarihli listeye göre Cemaatin Antep'te her yıl 20.000 hastaya bakılan 1 Dispanseri vardı.

Franciscains Rahiplerine Ait Müesseseler

1913 tarihindeki Fransız müesseselerini havi belgede Antep'te 1 Dispanserinin bulunduğu anlaşılmaktadır.(Şişman, 2006:204)

KESEP

1913 tarihli listeden burada Franciscains Rahiplerine ait olarak 1 Hayrathânenin bulunduğu anlaşılmaktadır.

HIZIRBEY (KADERBEG)

Burada Fransızlara ait olarak 1 Dispanser vardı.

Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler**Dispanser**

Capucins Rahipleri cemaatinin Hızırbey'de küçükte olsa 1 Dispanseri vardı. 1912'de burada 10.000 hastaya bakılmıştı.

İSKENDERUN**Marseille Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine Ait Müesseseler**

Marseille Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine ait müesseseler içerisinde 1887'de kurulan Kız Okulu'nun bünyesinde 1 Dispanser bulunuyordu. (Şişman, 2006:211)

3. DİN ALANINDAKİ FAALİYETLER

Haçlı savaşlarından itibaren askeri yenilgiyi kabullenemeyen Avrupa (hıristiyanlar) bu yenilginin öcünü almak için, içerden yapılacak propogandalarla iç kısımlarda müttefikler oluşturmaya çalışmışlardır. Müslümanları hıristiyan yapmak, ayrıca müslümanlarla beraber yaşayan hıristiyanların müslüman olmalarını engellemek için birçok teşkilat kurarak, maddi yönden de desteklemiştir.

Katolikliğin liderliğini üstlenmiş olan Fransa, bu işte öncülük etmiş ve yoğun bir şekilde yıllarca çalışarak bir alt yapı oluşturmuştur. Avrupalı Devletlerin nüfuzlarını yaymak için bir araç olarak görülmeye başlayan misyonerler, ayrı ayrı her devlet tarafından desteklenmeye başlanınca aralarında bir mücadele de başlamıştır. Bu mücadelede Fransızlar erken başlamanın verdiği avantajları kaybetmek istememiştir. Bu sebeple Protestanlarla olduğu kadar kendileri gibi Katolik propogandası yapan diğer devletlerin misyonerleriyle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Şarkta görevli bir Fransız müfettiş bu durumu şu şekilde izah etmiştir:

“Birçok asırlardan beri, birkaç büyük teşkilatımız rakipsiz olarak faaliyet göstermiş ise de sahneye faal, müstevli, sokulgan ve yapışkan Avusturya ve İngiliz katolikleri ile Alman, İngiliz ve Amerika protestanlarının da dahil olmasıyla durum değişmiştir”. (Açıkses, 1999:192-203)

Fransa'nın Türkiye'deki Katolikler üzerinde koruma hakkı kapitülasyonlara kadar çıkar. Aslında, her devlet gibi Fransa da devletler hukuku gereğince bir yabancı ülkedeki tebaasını koruyabilirdi. Fakat Kapitülasyonlar Fransa'ya, tabiiyetine bakmaksızın *“Lâtin İbadet Usulü”* ne mensup tüm Doğu Katoliklerini Osmanlı hükümeti nezdinde koruma hakkını tanıyordu. Aynı konuda bir papalık kanunu da vardı. Öte yandan hukukî gelenek ve içtihatlar sayesinde Fransa *“Doğu İbadet Usulü”* ne mensup Katolikleri de korumasına almıştı.

Fransa, *“haklarına”* dayanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bazen iç işlerine karışmış, hatta askerî müdahalelerde bile bulunmuştu. Oysa Anadolu'da istiklâl için direnen Türkler ne Fransa'ya ne başka bir ülkeye bu çeşit haklar tanımayacaklarını, azınlıklara Türkiye'nin bağımsızlığı ile çelişmeyecek bir hukukî statü vereceklerini söylüyorlardı. Böylece, Fransa'nın Doğudaki nüfuzu tehlikede görünüyordu.(Akyüz, 1988:64)

Cizvit rahiplerin genelde Suriye'de Katolik misyonu yayma konusunda özel de ise yerel eğitim sistemi üzerinde kayda değer bir iz bıraktıkları görülmektedir. Fransız Katolik misyonerleri Suriye'ye 1831'de geldiler. Katolik Fransız misyonerler bölgede sadece Hıristiyan eğitim sistemini yerleştirmeye çalışmıyorlar, aynı zamanda genelde toplum özelde ise elit tabaka üzerinde çok derin bir tesir bırakmaya gayret sarf ediyorlardı. Bu amaca ulaşmak için, bölgede pek çok okul açtılar ve kendi eğitim sistemlerine uygun şekilde çok genç yaştaki çocukları eğittiler. Nitekim *“Yedi yaşında bir çocuğu bize verin ve biz, ebedi olarak ona sahip olalım”*, sözlerinin bu Cizvit rahipler tarafından söylendiği bilinmektedir. Bu misyonun bir parçası olarak

1875 yılında Beyrut'ta St. Joseph Üniversitesi kuruldu. XIX. yüzyılın sonlarında laik eğilimlerine rağmen, Fransa misyonerlik faaliyetleri vasıtasıyla Fransa dışında geleneksel Fransız dini eğitim sisteminin yayılmasını desteklemeye devam etti. Fransa ve onun kültürü ile güçlü bir bağ kuran üniversite, Suriye ve Lübnan için kültürel bir merkez haline geldi. Saygın ailelerin birçoğu, çocuklarını okutmak için bu üniversiteye gönderdi.(Işık, 2005:413-432)

Osmanlı tebaasının dini hislerini tahrikle, onları kendisine çekip, emelleri doğrultusunda kullanmak isteyen Fransa, bu uğurda kendileride Katolik olmalarından ötürü Katolik mezhebinin iki tarikatı olan Cizvitler ve Fransiskanlar'ı etkin bir şekilde kullanmıştır.(Kocabaş, 1992:51) Osmanlı İmparatorluğu'nda sürdürülen misyoner faaliyetleri iki ana grupta toplanmaktadır. Bunlar, Katolik misyonerler ve Protestan misyonerler tarafından yürütülenler şeklindedir. Doğu Akdeniz'de Fransızların koruması altında faaliyet gösteren Katolik misyonerlerdir. Protestan misyonerler genellikle İngiltere'nin himayesi altında faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Konumuz gereği biz burada Katolik misyonerlerin faaliyetleri üzerinde duracağız.

Katolik Misyoner Faaliyetleri

Katolik mezhebi, Protestanlığın hızla yayılması karşısında kendini yeniden organize ederek, planlı bir misyonerlik faaliyetine başlamıştır. Fransa'nın desteği ile kurulup çalışmalar yapan Cizvitler ve Fransiskanlar Osmanlı İmparatorluğunda yaptıkları propagandalarla özellikle XVII. yüzyılda etkili olmuşlardır.(Uzunçarşılı, 1983:117) Osmanlı Devletinde misyonerlerinin en yoğun faaliyet gösterdikleri yerler İstanbul, İzmir, Halep, Suriye, Filistin, Mısır, Irak, Kıbrıs ve Orta Yunanistan olmuştur. Bu eyaletlerdeki Misyoner teşkilatları Paris, Tourraine (Fransa) ve İngiltere'den idare edilmekteydi. Katolik misyoner ve rahipleri Osmanlı ülkesinde hür oldukları ve himaye edildikleri kadar dünyanın hiçbir yerinde hür değillerdi ve himaye görmüyorlardı. Bu durum onların çalışmaları açısından çok iyi bir imkân ve zemin oluştururken, Osmanlı Devleti, misyonerlerce Hıristiyan devletlere de örnek gösteriliyordu. Osmanlı Devleti, bir Müslüman devlet olarak tanınmasına rağmen yabancılara dolayısıyla misyonerlere sağladığı imkânlar çok geniştir. Nitekim bu imkânlardan yararlanan Cizvit misyoner Emile Lagrand, Osmanlı ülkesindeki durumu Hıristiyan devletlere sitem şeklinde şöyle izah etmektedir:

“Gönül isterdi ki Katolikler Osmanlı padişahının ülkesinde olduğu gibi İngiltere ve Hollanda'da da rahat ve serbest olsunlar.”

Katolik misyonerlerin ana gayeleri Roma ile Bizans kiliselerini birleştirmektir. Bunun için öncelikle hedefleri arasında Müslümanların da bulunduğu geniş bir kitleye karşı propaganda çalışmasına girişmişlerdir. Müslümanlar üzerinde etkili olamayacaklarını anladıklarında bütün çabalarını Ermeni ve Rum topluluğu üzerine yöneltmişlerdir. Bu faaliyetlerden sonuç almışlar ve büyük bir kitlenin Katolik mezhebine girmesini sağlamışlardır.(Vahapoğlu, 1997:36-37)

Diğer taraftan Protestanlığın meydana çıkışı Katolik mezhebinde yenileşmeye gidişi zorlamış ve Protestanlarla daha etkili mücadele edebilmek için daha teşkilâtlı ve destekli tarikatlar meydana getirilmiştir. Katolik misyonerlerinin faaliyetleri, adı geçen mezhebin tarikatları olan Cizvit, Dominiken, Fransiskan, Kapusen ve Lazarist tarikatları tarafından yürütülmüştür. Bu tarikatlar, Hıristiyanlık'daki Reform hareketinden sonra Katolik Kilisesi'nin kendisine yeniden çekidüzen vermek ve varlığını kuvvetlendirmek tedbirleri düşünülürken ortaya çıkmışlardır.(Kocabaş, 2002:77)

Cizvitler; Aziz Ignacio de Loyola'nın önderliğinde kurulan tarikatın Katolik kilisesine bağlı üyeleridir. Eğitim, misyonerlik ve yardım çalışmalarıyla tanınan tarikat karşı-reform hareketinin başlıca yürütücüsü sayılmış, sonraları da kilisenin modernleştirilmesinde öncülük etmiştir. Bazılarınca korkuyla lanetlenmiş, buna karşılık, bazılarınca Katolik Kilisesinin en saygın ve övülmeye değer tarikatı sayılmıştır.

Bir İspanyol subayı olan Ignacio savaşta yaralanmış, iyileşme döneminde dine dönmüştü. Yoğun bir dua döneminden sonra, insanların yürekleri ve akıl yoluyla İsa'ya bağlanabilmelerini sağlamak amacıyla Exercitia Spiritualia (Manevî Deneyler) adlı elkitabını yazdı. Paris Üniversitesinde tanıştığı altı genç, kitabın öngördüğü deneyden geçtikten sonra 15 Ağustos 1534'te Paris'te bir araya gelerek yoksulluk, bekâret ve Kudüs'e hac yeminleriyle ona katıldılar. Hac yeminini yerine getirememesi durumunda (ki getiremediler), papanın vereceği her görevi üstleneceklerine ant içtiler. Ignacio 1539'da tarikatın örgütlenmesiyle ilgili ilk taslağı hazırladı; Papa III. Paulus 27 Eylül 1540'ta bu metni onayladı.(Halidi, 2006:21)

Cizvitler ilk defa 1583 tarihinde İstanbul'a geldiler ve Latinleri eğitmek için Galata'da Cizvit okulları açmaya başladılar. Çok doğaldır ki bu durum Latinlerin Osmanlı etkisinden çıkarak, Papalığın ajanları olan Cizvit Misyonerlerinin etkisine girmelerine yol açmıştır. 1583'te İstanbul'a gelen Cizvit misyonerleri İmparatorluk

topraklarına sistemli ve planlı giren ve papalık tarafından görevlendirilen ilk hıristiyan misyonerleridir.(Günay, 2002:152)

Fransiskaner; XIII. yüzyıl başlarında Aziz Francesco'nun kurduğu Hristiyan tarikatıdır. Tarikatın isimleri Fratres Minores, Fratres Minores Conventuales ve Fratres Minores Capuci-Dorum olmak üzere üç bağımsız kolu vardır. Francesco (Assili Aziz), Fransiskan tarikatının kurucusu (1181-1228), XIII. yüzyıl başlarındaki kilise reformunun öncüsüdür. Tarihin en saygın dinsel önderleri arasında yer alan Aziz Francesco, Sienalı Azize Caterina'yla birlikte İtalya'nın başlıca koruyucu azizidir. Fransiskanların üç kolu da Fransız İhtilali sırasında zayıfladı, ama XIX. yüzyılda yeniden güç kazandı.

Fransiskaner Katolik Kilisesindeki birçok ibadet kuralına halkın benimseyeceği yeni bir biçim verdiler. Geleneksel vaaz çalışmalarının yanı sıra misyonerlik etkinliklerinde bulundular, öğrenim ve araştırma alanlarında önemli gelişmeler sağladılar.(Halidi, 2006:10)

Dominikenler; Dominiken tarikatı Aziz Dominicius "*Vaiz Papazlar*" adıyla resmi olarak 1215 yılında kurulmuştur. Bu sırada kriz içinde olan Katolik öğretilerinin güçlendirilmesi için mücadele etmiştir. Dominik Aziz Eugustine'nin kurallarını tercih etmiştir. Dominik bu kurallara bağlı kalarak ve resmi bir papaz olarak yaşamıştır. O daha sonra bu kurallara "*Promonstratensian*" denilen cemaatten aldığı bazı kuralları ilave etmiş ve kendi durumlarına uygun tarzda bir sistem geliştirmiştir. Bu sırada III. Innocent'in yerine III. Honorius (1216-1227) papa olmuştur ve yeni papa Dominik'in hazırlamış ve geliştirmiş olduğu evrensel vaaz tarikatı planını 17 Şubat 1217'de onaylamış, üyelerine "*Vaizler Tarikatı*" diye hitap etmiştir.

Dominiken tarikatı kısaca söylemek gerekirse üyeleri bir manastıra bağlı olmayan fakat kilise doktrinini gezerek vazededen, toplum içinde fakir hayatı yaşayan ve okur-yazar şehrili halkın manevi ihtiyaçları için eğitilmiş kimselerden oluşan bir tarikat olarak göze çarpmaktadır.(Güngör, 2004:34)

Osmanlı Devletinde Fransa'nın himayesinde faaliyete başlayan bu üç önemli tarikatların amaçları şunlardı:

- Roma ve Bizans kiliselerini (Katoliklik ve Ortodoksluğu) birleştirmek ve Papa'nın otoritesini yükseltmek,
- Müslümanlar'ı Hristiyan yapmak,

- Rum, Ermeni ve Katolik olmayan diğer Hristiyanları Katolikleştirmek,
- Fransa'nın nüfuzunu kuvvetlendirmek.

Osmanlı Devleti'nde Katolik misyonerlerinin erkenden faaliyete başlamalarının sebebi, Fransa'ya verilen Kapitülasyon imtiyazları olmuştur. Bu imtiyazlarla, Katolik papazların korunacağı, ayinlerini istedikleri gibi yapacakları ve Kudüs'teki Mukaddes Yerler'e hizmet verecekleri vs. vaat edilmiştir. Fransa, Katolik misyonerleri Doğu'da Fransız nüfuzunu kuvvetlendirecek elemanlar olarak gördüğü için onları daima teşvik etmiş ve korumuştur.(Kocabaş, 2002:78)

Osmanlı Devleti'nde Katolik Cizvit ve Fransisken misyonerlerinin en yoğun faaliyet gösterdikleri yerlerdeki misyoner teşkilâtlar (misyonlar) Paris, Tourraine ve İngiltere'den idare edilmekteydiler.(Vahapoğlu, 1992:28) Osmanlı İmparatorluğunda faaliyet gösteren Katolik misyonerler ve bağlı buldukları kuruluş, rahip ya da rahibeleri, faaliyetleri son olarak imparatorluğa geldikleri yıllar aşağıda açıklanmıştır.(Ertuğrul, 2005:63)

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA FAALİYET GÖSTEREN KATOLİK MİSYONERLER

KURULUŞ	BAĞLI RAHİP VEYA RAHİBELER	BAZI FAALİYETLER	GELDİKLERİ YILLAR
FRANSİSCAIN RAHİPLERİ	Conventuel Rahipleri	Kilise ve Okul (St. Antoine de Padoue Kilisesi)	1620-1653
	Observant Rahipleri	Kilise ve Okul (St. Antoine Okulu)	1584
DOMINICAIN RAHİPLERİ	Dominicain Rahip ve Rahibeleri	Kilise ve Okul (St.Paul, St. Pierre Kiliseleri)	1400-1860
JESUİTE (Cizvit) RAHİPLERİ	Capucin Rahipleri	Yunanistan, Suriye ve Filistin'de Ruhani Dairelerini kurdular. Dil okulu ve kolejleri açtılar.	1551-1587
LAZERİST RAHİPLERİ	Lazerist Rahipleri	Sosyal ve hayır kurumları, okullar	1783
	Filles de ia charité Rahipleri	Kız okulları, hayır kurumları	1838
	Frères des écoles chrétien Rahipleri	St. Joseph Kölesi	1842
	Notre Dame de Sion Rahibeleri	Nötre Dame de Sion Kız Okulu	1857

GÜRCÜ KATOLİK RAHİP VE RAHİBELERİ	G. Katolik Rahip ve Rahibeleri	Okul	1861
CONGREAGETION	Ivrea Rahibeleri	İtalyan Okulları	1869
ASSOMPTION RAHİPLERİ	Assomption Rahip ve Rahibeleri	Özellikle Bulgarlarla ilgilenmişlerdir.	1862
	Freres Maristes Rahipleri	Fransızca Öğretmenliği Okul kuruculuğu	1892
	Petites Soeurs de Pauvres Rahibeleri	Fakir ve kimsesizlerle ilgilenmişlerdir.	1892
	Selesien Rahipleri	Okul	1896
	Selesien Rahipleri	İlkokul-Sanat okulu	1903

İngiliz gizli belgelerinde Türkiyedeki eğitim sisteminden bahsederken “Hıristiyan çocukları için ise Fransız, İngiliz, Amerikan ve İtalyan okulları vardır. Bulgaristan bugünkü mevcudiyetini bu okullara borçludur.” şeklinde ifade edilmektedir. Listede adı geçen Assomption Rahipleri faaliyetlerinin etkisinin ne derece etkili olduğu bu ifade ile ortaya çıkmıştır.(Ulubelen, 1982:32)

3.1. 1901 ÖNCESİNDE MEŞRUIYET KAZANAN DİNİ KURUMLAR

Osmanlı Devleti’nde XX. yüzyıla gelene kadar süregelen misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde kurulan birçok dini kurum bulunmaktaydı. Şüphesiz bu dini kurumların bir miktarı tebaa içerisindeki gayr-i müslimlerin kullanımındaydı. Bu çerçevede 1901 tarihine kadar varlığı resmen tanınan Fransız dini kurumların listesi aşağıdaki gibidir:

HALEP VİLAYETİ

HALEP

Franciscainslere ait manastır ve kilise.

AYNTAB

Franciscainslere ait manastır ve kilise.

İSKENDERUN

Carmes’lara ait eski ve yeni kilise

ANTAKYA

Capucinslere ait Kilise.

ŞEKERE

Peres Terapist Misyonerler Heyeti

URFA

Peres Capucinslere ait manastır.

MARAŞ

Franciscainslere ait Manastır

ADANA VİLAYETİ**MERSİN**

Peres Capucins Misyonerler Heyeti ile Mektebi

3.2. OSMANLI-FRANSIZ ANLAŞMASI (1901) İLE MEŞRUIYET KAZANAN DİNİ KURUMLAR

Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasında yapılan 1901 tarihli anlaşma ile Fransa'ya ait birtakım dini kurumlar meşruiyet kazanmıştır. Bu dini kurumların listesi aşağıdaki gibidir:

HALEP VİLAYETİ**HALEP**

Kilise ve Mabed. Peres Franciscains Manastırıyla müştemilatı.

Lazarist Manastır ile Kiliseleri.

Peres Jésuites Manastırıyla Kilisesi.

Soeur Saint-Joseph de l'Apparition Manastırları.

Peres Franciscains Manastır ile Kilisesi

Soeurs Franciscainnes Manastır.

KAYNABIK

Peres Franciscains Manastır.

KESEP

Peres Franciscains Manastır.

ANTAKYA

Peres Capucins Manastır ve Kilisesi.

KUDERBEG

Peres Capucins Manastır ve Kilisesi.

URFA

Peres Franciscains Manastır ve Kilisesi.

Soeurs Franciscainnes Manastırı.

MARAŞ

Franciscains Manastırı ve Kilisesi.

MUCUK DERESİ¹⁶

Franciscains Manastırı.(Yorulmaz, 2010:760-761)

ADANA VİLAYETİ

ADANA

Peres Jesuites Manastırı.

Soeurs de Saint-Joseph de Lyon Manastırı.

AKBEZ

Lazaristes Manastırı.

ŞEKLE¹⁷

Terapist Manastırı.

MERSİN

Peres Capucins Manastırı.

Soeur Saint-Joseph de l'Apparition Manastırı.

TARSUS

Peres Capucins Manastırı.

Soeurs de la Sainte-Famille Manastırı. (Yorulmaz, 2010:761)

3.3. YENİDEN İNŞASI VE TAMİRİ İSTENEN DİNİ KURUMLAR

Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasında yapılan 1901 tarihli anlaşma dolayısıyla Fransaya ait birtakım dini kurumların yeniden inşası ve tamiri istenmişti. Bu dini kurumların listesi aşağıdaki gibidir:

HALEP VİLAYETİ

KUDERBEG (GAVURBEY)

Capucin Kilisesi

¹⁶ Şerife Yorulmaz'ın çalışmasında "Mucuk Deresi" olarak okunan bu yerin adı "Murçuk Deresi" olmalıdır.

¹⁷ Şerife Yorulmaz'ın çalışmasında "Şekle" olarak okunan bu yerin adı "Şekere" olmalıdır.

KAYNABIK

Franciscains Kilisesi

YENİCEKALE

Franciscains Kilisesi

MUCUK DERESİ¹⁸

Franciscains Kilisesi

DÖNGELE

Franciscains Kilisesi

MARAŞ

Franciscains Manastırı.(Yorulmaz, 2010:766)

GODRİK

Capucin Kilisesi.(Mutlu, 2005:166)

İsimleri verilen ve yeniden inşası yada tamiri istenen dini kurumların içerisinde Adana Vilayet sınırları dahilinde olan yoktur.

Fransız misyonerler tarafından 1906 yılının Nisan ayına kadar, insanlar tek tek misyonerliğe kazandırılmaya çalışılıyordu. 1906 yılının Nisan ayında Misyonerler Kongresinde bunun zorluğu ortaya kondu ve bundan sonra propagandanın toplumu kapsamı, dolaylı bir şekilde kitlelerin kazanılması düşüncesi anlatıldı. 1911 yılından önce, gayr-i resmî olarak yapılan Beyrut Kongresinde misyonerler, doğrudan doğruya Müslümanlar arasında Hristiyanlaştırma hareketlerinin başlamasını, özellikle Suriye ve Filistin’de yavaş yavaş ve çeşitli yöntemlerle yürütülmesini kararlaştırdılar.

3.4. ADANA VİLAYETİNDEKİ MİSYONER DİNİ KURUMLAR

Adana Vilayeti merkezinde, Manastır, Kilise, Mabet gibi kurumlara, Katolik mezarlığını da dahil edersek toplam 32 dini kurumun varlığı tespit edilmiştir. Bu kurumlar ve yerleri hakkındaki bilgiler aşağıdaki gibidir:

ADANA**Jésuites Rahiplerine Ait Dini Kurumlar****Manastır**

1913 tarihli listeden bu manastırın mevcudiyeti anlaşılmaktadır.

¹⁸ Şerife Yorulmaz’ın çalışmasında “Mucukderesi” olarak okunan bu yerin adı “Murçukderesi” olmalıdır.

Kilise

1913 tarihli listede bulunmaktadır.(Adana Ermeni-Katolik Kilisesi için bkz. Resim 4)

Lyon Saint-Joseph Rahibelerine Ait Dini Kurumlar

1913 tarihli listede 1 Manastır, 1 Mabet, 1 Katolik Mezarlığı'nın bulunduğu yer almaktadırlar.(Şişman, 2006:169)

AKBEZ

1913 tarihli listeye göre Akbes'te Lazaristes cemiyyetine ait olarak 1 Manastır (Couvent), 1 Kilise (Église) bulunuyordu. (Şişman, 2006:170)

BANYA

1913 tarihli listeye göre Lazarist Cemiyetine ait 1 Manastır mevcuttu.

TİYEK

1913 tarihli listeye göre Lazarist Cemiyetine ait 1 Manastır ve 1 Mabet bulunuyordu.

DÖRTYOL

1913 tarihli listeye göre Lazarist Cemiyetine ait 1 Manastır ve 1 Mabet bulunuyordu.

ŞEYHLİ

1913 tarihli listede 1913 yılında Trappistes Rahiplerine ait olarak İslâhiye Şeyhli köyünde 1 Manastır, 1 Mabet bulunuyordu.

MERSİN

1913 tarihli listeye göre Mersinde Capucins rahiplerine ait olarak 1 Manastır, 1 Kilise 1 Katolik Mezarlığı bulunmaktadır.

St. Joseph de l'Apparition Rahibelerine Ait Müesseseler

St. Joseph de l'Apparition Rahibeleri cemiyetine ait olarak 1 Manastır, 1 Mabet vardı. (Şişman, 2006:171)

Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler**Manastır**

1913 tarihli listeden Capucins Rahipleri cemiyetine ait olarak 1 Manastırın olduğu anlaşılmaktadır.

Kilise

1913 tarihli listeden Capucins Rahipleri cemiyetine ait olarak 1 Kilisenin varlığı anlaşılmaktadır.

Katolik Mezarlığı

1913 tarihli listeden Katolik Mezarlığının mevcudiyeti anlaşılmaktadır. (Şişman, 2006:172)

Marseille Saint-Joseph de l'Apparition Rahibeleri (Sœurs de Saint-Joseph de l'Apparition de Marseille) Cemiyetine Ait Müesseseler

Manastır, Mabet

1913 tarihli listede adı geçen cemaate ait Fransız müesseseleri arasında yer almaktadırlar.

KADİRLİ

1913 tarihli listede Kars-Pazar'da Franciscains Rahipleri cemiyetine ait olarak 1 Manastır, 1 Kilise, bulunduğu değinilmektedir.

TARSUS

Capucins Cemiyetine Ait Müesseseler

Manastır ve Kilise

1916 yılına ait belgede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadırlar. (Şişman, 2006:173)

Sainte-Famille Rahibeleri (Sœurs de Sainte-Famille) Cemiyetine Ait Müesseseler

Manastır ve Mabet

Bu dini müesseseler 1913 tarihli listede yer almaktadırlar.

HASANBEYLİ

1913 tarihli listeden Franciscains Rahipleri cemiyetine ait olarak 1 Manastır, 1 Mabet, bulunduğu anlaşılmaktadır. (Şişman, 2006:174)

1913 tarihinde Adana Vilayeti'nde Fransız himayesinde faaliyet gösteren misyoner dini kurumların genel durumu yukarıda açıklandığı gibidir.

3.5. HALEP VİLAYETİNDEKİ MİSYONER DİNİ KURUMLAR

Halep Vilayeti'nde manastır, kilise, mabet, Mağara evi ve Latin mezarlığını bütün olarak ele aldığımızda 77 dini kurumun varlığından söz etmek mümkündür. Bu kurumlar hakkında detaylı bilgi aşağıdaki gibidir:

HALEP

1914 yılında 93.976'sı Müslüman olan 126.676 nüfusa sahip Halep'te Fransız müessesesi olarak 10 manastır, 1 kilise, 8 mabet ve 1 ikametgâh bulunuyordu.

Latin Kilisesi ile Latin Rahiplerinin İkametgâhi

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.

Franciscains de Terre Sainte Rahiplerine Ait Müesseseler

Manastır

Bu manastır 1913 tarihli listede yer almaktadır.

Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler**Manastır**

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.

Mabet

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadırlar.(Şişman, 2006:200)

Lazaristes Cemiyetine Ait Müesseseler**Manastırlar**

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadırlar.

Mabetler

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadırlar.

Jésuites Rahiplerine Ait Müesseseler**Manastır**

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.

Mabet

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.

Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine Ait Müesseseler**Manastırlar**

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.

Mabetler

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.(Şişman, 2006:201)

Sts. Cœurs de Jésus (Hz.İsa) et de Marie (Hz.Meryem) Cemiyetine Ait Müesseseler**Manastırlar**

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.

Mabetler

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.

Maristes Rahiplerine Ait Manastır

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır.(Şişman, 2006:202)

ANTEP

1914 yılında ise Antep'in toplam nüfusu 110.810 olup bunların topluluklara göre dağılımı: Müslüman: 89.769, Rum Ortodoks: 67, Ermeni Ortodoks: 14.446, Yahudi: 860, Diğer:5.668 şeklindedir. Fransızlara ait olarak burada 2 manastır ve 2 kilise bulunmaktadır.

Marseille Saint-Joseph de l'Apparition Rahibeleri'ne Ait Müesseseler

Manastır

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında cemaate ait 1 Manastır yer almaktadır.

Kilise

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında cemaate ait 1 Kilise yer almaktadır.

Franciscains Rahiplerine Ait Müesseseler

1913 tarihindeki Fransız müesseselerini havi belgede Antep'te kilise bulunduğu anlaşılmaktadır.

ÇINARCIK

1913 tarihli listeden Franciscains Rahiplerine ait olarak 1 manastırın bulunduğu anlaşılmaktadır.

KARADURAN

1913 tarihli listede Karadaran'da Franciscains Rahiplerine ait olarak 1 Manastırın bulunduğu belirtilmektedir.

BAHÇESAZ

1913 tarihli listede burada Franciscains Rahiplerine ait olarak 1 manastırın, 1 Kilisenin bulunduğu zikredilmektedir.

YAKUBİYE

1913 tarihli listede Yakubiye'de Franciscains Rahiplerine ait olarak 1 Manastırın, 1 Kilisenin bulunduğu kayıtlıdır.(Şişman, 2006:204)

KANAYE

1913 tarihli listede burada Franciscains Rahiplerine ait olarak 1 Manastırın, 1 Kilisenin bulunduğu belirtilmektedir.

KESEP

1913 tarihli listeden burada Franciscains Rahiplerine ait olarak 1 Manastırın, 1 Kilisenin, bulunduğu anlaşılmaktadır.

ANTAKYA

Antakya'da Fransız müesseseleri olarak 2 Manastır, 1 Kilise, 1 Mabet, 1 Mağara Evi, 1 Latin Mezarlığı vardı.

Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler

Manastır

1913 tarihli listede Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler arasında adları geçmektedir.

Kilise

1913 tarihli listede Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler arasında adları geçmektedir.(Şişman, 2006:205)

Mabet

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında verilmektedir.

Mağara Evi

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında verilmektedir.

St. Pierre Mezarlığı

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında verilmektedir.

Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine Ait Müesseseler**Manastır**

1913 tarihli listede Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine ait manastır belirtilmektedirler.

HIZIRBEY (KADERBEG)**Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler****Manastır**

1913 tarihli listede burada Fransızlara ait olarak 1 Manastır vardı.

Kilise

1913 tarihli listede burada Fransızlara ait olarak 1 Kilise vardı

Latin Mezarlığı

Yine aynı cemaatin 1913 tarihli listede bundan başka Fransız müesseseleri arasında Latin mezarlığının olduğu anlaşılmaktadır.(Şişman, 2006:206)

YOĞUNOLUK

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Yoğunlukta 1 Manastır, 1 Mabet ve bulunmakta idi.

SAMANDAĞ

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Süveydiye'de 1 Manastır, 1 Mabet ve bulunmakta idi.

KAPUSİYE

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Kapusiye'de 1 Manastır, 1 Mabet ve bulunmakta idi.

KARA-PAZAR

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Kara-Pazar'da 1 Manastır, 1 Kilise ve bulunmakta idi.

NİZİP

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Nizip'te 1 Manastır, 1 Kilise bulunmakta idi.

CİSR-i ŞUGUR

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Cisri Şugur'da 1 Manastır, 1 Kilise ve bulunmakta idi.(Şişman, 2006:207)

URFA

1914'te Urfa'da Fransızlara ait olarak 2 Manastır ve 1 Kilise olmak üzere üç dini müessesese mevcuttu.

Franciscaines de Lons-Le-Saunier Rahibelerine Ait Müesseseler**Manastır**

1916 tarihli belgede Fransız müesseseleri arasında Franciscaines de Lons-Le-Saunier Rahibelerine ait Müesseseler arasında 1 Manastır gösterilmektedir.(Şişman, 2006:208)

Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler**Manastır**

1916 tarihli belgede Urfa'da Fransız müesseseleri arasında, Capucins Rahiplerine ait Manastır yer almaktadır.

Kilise

1916 tarihli belgede Urfa'da Fransız müesseseleri arasında, Capucins Rahiplerine ait Kilise yer almaktadır.

KİLİS

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Kilis'te 1 Manastır, 1 Kilise bulunmaktaydı.

MARAŞ

Maraş'ta Fransızlara ait olarak 1 Manastır ve 1 Kilise bulunuyordu.(Şişman, 2006:209)

Franciscains Rahiplerine Ait Müesseseler**Manastır**

Cemaate ait olarak Maraş'ta 1 Manastır mevcuttu.

Kilise

Cemaate ait olarak Maraş'ta Kilise mevcuttu.

BUNDUK

1913 tarihli listeye göre Bunduk'ta Franciscains Rahiplerine ait olarak açılan okullar 1 İkametgâh bulunmakta idi.

MURÇUK DERESİ

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Murçuk Deresi'nde 1 manastır bulunmakta idi.

BÜYÜK KÖY

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Büyükköy'de 1 Manastır bulunmakta idi.

DÖNGELE

1913 tarihli listeye göre Franciscains Rahiplerine ait olarak Dengele'de 1 Manastır, 1 Kilise bulunmaktaydı.(Şişman, 2006:210)

İSKENDERUN

İskenderun'da Fransızların 3 Manastır, 3 Kilisesi, 2 Mabeti vardı.

Marseille Saint-Joseph De l'Apparition Rahibeleri'ne Ait Müesseseler

İskenderun'da Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine ait olarak 1 Manastır ve 1 Mabetin de olduğu anlaşılmaktadır.

Franciscains Rahiplerine Ait Müesseseler

1913 tarihli listeye göre bu cemaatin İskenderun'da 1 Manastır, 1 Kilise bulunmaktaydı..

Écoles Chrétiennes Rahiplerine Ait Müesseseler

1913 tarihli listeye göre bu cemaat İskenderun'da 1 Manastır, 1 Mabede sahipti.

Carmes Cemiyetine Ait Kiliseler

Eski ve yeni olmak üzere cemaatin hukuki varlığı daha önceleri tanınmış 2 Kilisesi bulunduğu dair bilgi mevcuttur.

BELEN**Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine Ait Müesseseler**

1913 tarihli listeye göre Beylan'da Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine ait olarak da 1 Manastır, 1 Mabet bulunuyordu.

Écoles Chrétiennes Rahipleri Cemiyetine Ait Müesseseler

1913 tarihli listeye göre Beylan'da Écoles Chrétiennes Rahipleri cemiyetine ait olarak 1 Manastır, 1 Mabet, bulunuyordu.(Şişman, 2006:211)

Misyonerler kendi çalışma alanlarını genişletmek için ikinci bir ilişkiyi de istismar ettiler. Kuvvete dayanarak kurulan Arap devletleri üzerindeki manda yönetimini çıkarlarına kullandılar.

Cizvitler Fransa koruması altında bulunan bölgelere baktılar. Nüseyrîler arasında inanç olarak zayıf olanları Katolik mezhebine sokabileceklerini sanarak misyonerin çalışmalarını genişletmeyi uygun buldular. Bir kaç kişinin Safiyyeta'da bulunan Cizvit rahibelere gelerek onlardan Latinî mezhebine kabul edilmelerini istediklerini iddia ettiler. Adı geçen rahibeler hemen Beyrut'la bağlantıya geçtiler. Cizvit rahipler acele olarak Beyrut'tan Aleviler bölgesine geldiler. Muhammed Tamir isimli birinden mektup yazmasını isteyip, bu kişinin de Nusayri olduğunu iddia ettiler. Daha sonra Tamir'in yazdığı bu mektubu Papa'ya gönderdiler. İddialarına göre Muhammed Tamir mektubunda şu ifadelere yer vermiştir:

“Nusayriler Haçlıların torunlarıdır. Rahiplerin dinsel öğretileri, Hıristiyanlığın dinlerin en hayırlısı olduğunu göstermiştir.”

Muhammed Tamir örneğinde olduğu gibi Cizvitlerin çalışmaları ve Fransızların yoğun destekleri sonucu 12 aile (80 kişi dolaylarında) Hıristiyan Latini mezhebine geçmiştir. Sonunda, 15 Ağustos 1930 tarihinde onları Cenine-i Rıslan'da topladılar. Yapılan bu faaliyeti ise kendi anlayışları çerçevesinde şu şekilde ifade ettiler:

“Le premier pas etait fait, il etait decisif”, (Biz ilk adımı attık. Attığımız bu adım kesin bir adımdır.)

Bu olaydan sonra, Ekim 1930 gibi yakın bir tarihte dahi misyonerler yüzlerindeki maskeyi tamamen kaldırmışlardır. Dönemin Cizvit Üniversitesi Rektörü Papaz Şantur, yanına misyonerlerden 5 kişiyi de alarak iki misyon merkezi kurmak amacıyla Aleviler bölgesi ve Kırıkhan'a gitmiştir.

Misyonerler bu ruh ve anlayışla ülkemizde faaliyet göstermişlerdir. faaliyetleri esnasında Fransızların da rızasıyla her zaman üzerlerinde bulundurdıkları bilinmektedir. Bunun en önemli gerekçesi de ; Versailles Anlaşması'nın 438. Maddesinin Suriye'de misyonerliğin yasallaşmasına zemin hazırlaması olmuştur.(Halidi, 2006:120)

4. SOSYAL AMAÇLI KURUMLAR VE FAALİYETLERİ

Sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya büyük önem veren Osmanlı Devleti'nde vakıflar; dinî, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve askerî alanlarda hizmetler veriyordu.(Sarıçam ve Erşahin, 2007:223) Vakıf kelime anlamı itibariyle *“bir şeyi daimi olarak durdurmak”* demektir. Terim anlamıyla; *“bir malı mülkiyetten çıkarıp çıkarlarını müebbeden bir hayır işine tahsis ederek saklamak”* şeklinde ifade edilmektedir. Ancak vakfın kelime anlamındaki *“durdurmak”* fiilini şu manada anlamak gerekir: Bir malı alım-satımdan alıkoyup (durdurup) menfaatini devamlı olarak fakirlere tayin etmek. Bir başka deyişle, bir malın-mülkün alım-satımından doğan faydasını, ona sahip olan açısından durdurmak ve ona ihtiyacı olan başkalarına devamlı olarak tahsis etmek.(Armağan, 2007:269-270) Bu anlamıyla vakıflar özellikle toplumda yardıma muhtaç durumda olan kadın, çocuk, yaşlı ve özürllülere yönelik önemli hizmetler ifa etmekteydi.

XVIII. yüzyıl sonlarında yalnızca İstanbul'daki vakıf imarethanelerinde her gün 30.000 fakire yemek ikram ediliyordu.(Sarıçam ve Erşahin, 2007:229) XIX. yüzyılın başına kadar merkezi idarenin sistemli bir müdahalesine maruz kalmayan vakıflar, sistemin yozlaşması gerekçesiyle, özellikle II. Mahmut döneminde müdahalelere maruz kalmış ve 1826 yılında kurulan Evkâf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlanmaya ve idareleri de memurlara bırakılmaya başlanmıştır. Fransa'nın Doğu Akdeniz Havzasındaki faaliyetleri şüphesiz ki sadece eğitim, din ve sağlık alanında değildi. Ele geçirmeyi düşündüğü toprakları her yönüyle Fransızlaştırmayı planlayan Fransa, diğer faaliyetlerin yanında sosyal alanda da birtakım faaliyetlere girişmişti. Bu çerçevede Doğu Akdeniz Havzasında yetimhane, hayrathâne ve destgâh gibi sosyal amaçlı müesseselerin kurulduğu anlaşılmaktadır. Açılan bu müesseselerin sadece hayır amaçlı olduğunu düşünmek sanırım halisane bir niyetten öteye geçemez.

4.1. ADANA VİLAYETİNDEKİ SOSYAL KURUMLAR

ADANA

Adana Vilayetinde, Kadirli'de Franciscains Rahipleri cemiyetine ait olarak 1 Hayrathane, Hasanbeyli'de Franciscains Rahipleri cemiyetine ait olarak 1 Hayrathane olmak üzere toplam 2 Hayrathane bulunmaktadır.

KARS-PAZAR

1913 tarihli listede Kars-Pazar'da Franciscains Rahipleri cemiyetine ait olarak 1 Hayrathâne bulunduğu anlaşılmaktadır.(Şişman, 2006:173)

HASANBEYLİ

1913 tarihli listede Hasanbeyli'de Franciscains Rahipleri cemiyetine ait olarak 1 Hayrathâne bulunduğu değinilmektedir.(Şişman, 2006:174)

1913 tarihinde Adana Vilayetinde Fransız himayesinde faaliyet gösteren diğer misyoner sosyal kurumların genel durumu yukarıda açıklandığı gibidir. Bununla beraber Halep Vilayetinde bulunan misyoner diğer sosyal kurumların kurumlarının durumu ise aşağıda açıklanmıştır.

4.2. HALEP VİLAYETİNDEKİ SOSYAL KURUMLAR**HALEP****Saint-Joseph Yetimhanesi (Pensionnat Saint-Joseph et Orphelinat)**

Halep'in önde gelen aileleri çocuklarını buralara göndermekteydiler. 1912'de 104 öğrencisi vardı. Bunun 46'sı yetim idi.

Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine Ait Müesseseler**Yetimhaneler**

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında yer almaktadır. Listedeki adedi verilmemiş olup cemiyete ait yetimhanelerden bahsedilmiştir.(Şişman, 2006:201)

ANTAKYA**Saint-Joseph de l'Apparition Rahibelerine Ait Müesseseler****Yetimhane**

Saint-Joseph Rahibeleri Antakya'da Yetimhane açmıştı.

Capucins Rahiplerine Ait Müesseseler**Hayrathâne**

Antakya'da Capucins Rahiplerine ait olarak 1 Hayrathâne vardı.

Yetimhane

Antakya'da Capucins Rahiplerine ait olarak 1 Yetimhane vardı.(Şişman, 2006:204-205)

ANTEP**Marseille Saint-Joseph de l'Apparition Rahibeleri'ne Ait Müesseseler**

1913 tarihli listede Fransız müesseseleri arasında cemaate ait 50 kadar kız öğrencinin devam ettiği 1 adet Destgâhı bulunmaktaydı.(Şişman, 2006:204)

KESEP**Franciscains Rahiplerine Ait Müesseseler**

1913 tarihli listeden burada Franciscains Rahiplerine ait olarak 1 Hayrathânenin bulunduğu anlaşılmaktaydı.(Şişman, 2006:205)

İSKENDERUN**Marseille Saint-Joseph De l'apparition Rahibeleri'ne Ait Müesseseler**

1887'de kurulan Marseille Saint-Joseph de l'apparition Rahibeleri'ne ait kız okulunda 1 Destgâh bulunuyordu.

1887'de kurulan Marseille Saint-Joseph de l'apparition Rahibeleri'ne ait kız okulunda 1 Hayrathâne bulunuyordu.

Franciscains Rahiplerine Ait Müesseseler

1913 tarihli listeye göre bu cemaatin İskenderun'da 1 Hayrathânesi bulunmaktaydı.(Şişman, 2006:211)

URFA

Urfa'da Fransızlara ait olarak 3 Çocuk bakımevi mevcuttu.

Franciscaines de Lons-Le-Saunier Rahibelerine Ait Müesseseler

Franciscaines Rahibeleri Urfa'da 3 Çocuk bakımevi ile ilgilenmekteydiler. Eski bir binada 2 Çocuk Bakımevi faaliyetliydi. Buralarda Süryani-Katolik öğrenciler bulunuyordu. Ayrıca Ermeni mahallesinde 1 Çocuk Bakımevi daha açılmıştı.(Şişman, 2006:208)

5. LOZAN ANLAŞMASI VE SORUNUN ÇÖZÜME BAĞLANMASI

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması üzerine toplanan Lozan Konferansı görüşmeleri esnasında tartışılan konulardan biri de Türkiye'deki yabancı okullar meselesi idi. 20 Kasım 1922 tarihinde başlayan Konferansın 4 Şubat 1923 tarihine kadar süren birinci bölümünde bu konuda anlaşmaya varılamadı. Zira İtilâf Devletleri Türkiye'de bulunan yabancı okul ve kurumları ile ilgili olarak bazı isteklerde bulundular. Bunlar, Mütareke döneminde açılmış olanlar da dâhil olmak üzere, mevcut bütün kurumlarının tasdik edilmesi, eski imtiyaz ve muafiyetlerin tanınması ve diğer devletlere de aynı imtiyazların verilmesi idi.

Türkiye, bu kurumların ülke ilerlemesindeki manevî katkısını kabul etmekle beraber, ülke aleyhine zararlı fikirler telkin etmelerini veya dinî propaganda

yapmalarını istememekteydi. 23 Nisan’da başlayan ikinci görüşmelerde konu tekrar tartışmaya açıldı. Türk murahhas heyeti yabancı okullar konusundaki hassasiyetini ve kararlı tutumunu sürdürdü; ilgili devletlerin gümrük muafiyeti istekleri de kapitülasyonların kaldırılmasından dolayı kabul edilmedi. Görüşmeler sırasında Fransızlar eskiden elde ettikleri imkânları kaybetmemek ve okullarının sayılarını arttırmak için uğraşılsa da, bu istekleri reddedildi.(Sezer, 1999:15)

Uzun görüşmeler sonunda yabancılara ait Türkiye’deki kurumların varlığı ancak dinî telkinlerde bulunmamaları ve devletin genel kanunlarına uymaları şartlarıyla, Andlaşmanın imzalanmasından sonra İsmet (İnönü) Paşa tarafından Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilcilerine ayrı ayrı gönderilen mektuplarla tanındı. 24 Temmuz 1923 tarihli bu mektuplarda şöyle deniliyordu:

“Ekselans,

Lozan’da bugünkü tarihle imza olunan İkamet Mukavelesine atfen ve mezkûr Mukaveleye raptedilecek olan Beyannamenin mektuplarla tebdili hakkında Birinci Komitenin 19 Mayıs 1923 tarihli celsesinde müttehaz kararına tevfikân Türkiye’de 30 teşrinievvel 1914 tarihinden mukaddem mevcudiyeti musaddak ve Fransa’ya (İngiltereye, İtalyaya) mensup müessesatı mezhebiye tedrisiye, sıhhiye ve hayriyenin mevcudiyetini tanıyacağını ve bugün imza edilen Muahedeyi Sulhiye tarihinde Türkiye’de fiilen mevcut sair Fransız (İngiliz, İtalyan) müessesatı mümasilesinin vaziyetlerini nizama tevfik etmek üzere hayırhahane tetkik edeceğini Hükümetin namına beyan ile kesbi şeref eylerim.

Her nevi mükellefiyatı maliye noktai nazarından balâdaki müessesat, Türk müessesatı mümasilesiyle müsavi muameleye mazhar edilecek ve işbu müessesat hakkında cari olan nizamı âmme ahkâmıyla kavanin ve nizamata tabi olacaktır...”

Bu mektuplara göre Türk Hükümeti İngiliz, Fransız ve İtalyan kurumlarının 30 Ekim 1914’ten evvelki Türkiye’deki varlıklarını tanıyordu. Ancak bu mektupların geçerlilik süresi “İkamet ve Adlî Salâhiyet Mukavelenamesinin” 20’inci maddesine göre yedi yıldır ve 13 Ağustos 1931 tarihinde sona ermektedir. Fakat, bu tarihten sonra da Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı okullara dokunulmamış ve kanuna aykırı, kapatılmalarını gerektirecek herhangi bir durumları görülmedikçe çalışmalarına izin verilmiştir. Bir başka deyişle, söz konusu kurumların müktesep haklarına dokunulmamış, ancak Türk İç Hukukuna tâbi bir mesele halini almıştır. (Sezer, 1999:16)

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu büyük devlet olma özelliğinden dolayı bünyesinde birçok dine mensup insan barındırmıştır. Bu farklı dinlere iman eden insanlar aynı zamanda farklı etnik gurupları da oluşturmuşlardır. XVIII. yüzyılda gerçekleşen Fransız İhtilalinin getirdiği yeni bir terim olan milliyetçilik akımı tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Dolayısıyla İmparatorluk özelliğine istinaen bünyesinde birden fazla etnik yapıyı barındıran Osmanlı Devleti de bu akımdan olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu farklı dini ve etnik aidiyet Avrupalı emperyalist devletler tarafından istismar kapısı olarak görülmüştür. Bu bağlamda Fransa Katolikliğin, Rusya Ortodoksluğun, Amerika Birleşik Devletleri ve İngilizler ise Protestanlığın hamiliğine soyunmuşlardır. Böylece Osmanlı Devleti bünyesinde etnik unsurlar siyasi ve ekonomik amaçlar için birer araç olarak kullanılmıştır.

Sanayi İnkılabını gerçekleştiren devletler bu doğrultuda birliklerini tamamlayıp milli devletleri meydana getirmiştir. Kurulan bu milli devletlerin öncelikli kaygısı ise ekonomik ve siyasi güç olduğu için derhal sömürgecilik faaliyetlerine dâhil olmuşlardır. Osmanlı Devletinin XIX. yüzyıl sınırları göz önüne getirildiğinde hem yer altı ve yerüstü kaynakları ile hem de pazar olma potansiyeli ile hedef tahtasına yerleştirilmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti siyasi, askeri ve ekonomik olarak zayıflamıştı. Emperyalist devletler bu zayıflıktan ötürü oluşan boşlukları doldurup menfaatlerine kullanmaktan geri durmamışlardır. Bu manada öncelikle Fransa tarafından misyoner teşkilatları ve misyonerler desteklenmiştir. Bu misyoner teşkilatlar vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin dört bir yanına yayılan misyonerler kurulan yabancı okul, hastahane, yetimhane, bakımevi vs gibi müesseselerle Fransız amaçlarına hizmet etmişlerdir.

Öncelikli olarak misyonerler tarafından kurulan okullar vasıtasıyla Müslüman-Türk olan çocukları eğitim kisvesi altında hıristiyanlaştırma çabalarına girişilmiştir. Bu çaba sonuç vermeyince çalışmalar Osmanlı Devleti bünyesindeki diğer etnik ve dini unsurlar üzerine yönlendirilmiştir. Nitekim Ermeniler, Araplar, Yahudiler ve Kürtler üzerinde yapılan çalışmalar bir miktar sonuçta vermiştir. Fransa'nın emperyalist amaçlarını gerçekleştirmek için yaptığı etkin propaganda dönem dönem bu gurupları etkisi altına almış ve çeşitli ayaklanmalar veya devlete karşı isyanlarla yankılarını göstermiştir. Yapılan bu propaganda esnasında "*hedef*"e

ulaşmak için her yol mubahtır” felsefesinden hareket edilmiştir. Misyonerler tarafından Osmanlı Devleti’nin dört bir yanında kurulan okullardan sonra hastahane, bakımevi, hayrathane, düşkünevi vs gibi sağlık ve hayır kurumları insanların aczinde faydalanmak amacıyla kullanılmıştır. Bu vesile ile hastalıklar, eğitimsizlik, ekonomik zayıflık vs gibi insana dair her türlü eksiklik yada zayıflık olabilecek durumlar sömürülmüştür.

Asırlar boyunca devam eden bu faaliyetlerin Osmanlı topraklarında başarılı olduğunu söylemek mümkün iken; günümüzde devam etmediğini söylemek doğru olmaz. 1914-1918 yılları arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı’nın Osmanlı Devleti üzerinde yarattığı etki bu başarının en büyük nedenidir. Fakat takip eden yıllarda ortaya çıkan Milli Mücadele hareketi ve bu hareketin önderi Mustafa Kemal Paşa ile silah arkadaşlarının bağımsızlık savaşında başarılı olmaları tüm bu hayallerin sona ermesi yolunda Misyonerliğe vurulan en büyük darbe olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının dolayısıyla Milli Mücadele hareketinin elde ettiği başarının doğal sonucu olan Lozan Barış Anlaşmasıyla bu sorun fiili olarak sona ermiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

MAARİF NEZARETİ EVRAKI

MF.MKT 303/58

DAHİLİYE NEZARETİ MEKTUBİ KALEMİ

DH.MKT 701/53

DH.MKT 1355/108

DH.MKT 1381/32

DH.MKT 1393/32

DAHİLİYE NEZARETİ TESİR-İ MUAMELAT VE ISLAHAT
KOMİSYONU

DH.TMIK 55/8

DH.TMIK 134/36

YILDIZ TASNİFİ PERAKENDE EVRAK-I UMUM VİLAYETLER
TAHRİRATI

Y.PRK.UM 15/86

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

DAHİLİYE VEKALETİ UMUM JANDARMA KOMUTANLIĞI

030.10.115/796/20

BASILI EVRAK

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (1997), Ankara: ATAM Yayınları

Nutuk (1997), Ankara: Atam Yayınları

Tbmm Zabıt Ceridesi (1942), Devre 1, İçtima 1, C.4, Ankara

Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi (1966), C.IV, Ankara: Genelkurmay

Basımevi

KİTAPLAR

Ada, Serhan (2005), *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

- Akyüz, Oğuz (2007), *Misyonerlerin Faaliyetleri ve Propaganda Teknikleri*, İstanbul: Neden Kitap
- Akyüz, Yahya (1988), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara: TTK Basımevi
- Akyüz, Yahya (2005), *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: PEGEM Yayıncılık
- Anderson, M.S (1966), *The Eastern Question 1774-1923*, Newyork: St. Martin's Press
- Armağan, Mustafa (2007), *Geri Gel Ey Osmanlı*, İstanbul: Ufuk Kitap
- Armaoğlu, Fahir (1984), *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Bayzan, Ali Rıza (2006), *Misyonerin Soykırım Oyunu*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Cilacı, Osman (1982), *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Cuinet, Vital (1892-1895), *La Turquie d'Asie Géographique Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Cahque Province de l'Asie-Mineure*, I-IV, Paris 1892-1895
- Çabuk, Mustafa (2008), *Maraş'ta Misyoner Faaliyetleri ve Misyoner Okulları*, Kahramanmaraş: Lazer Ofset
- Çaycı, Abdurrahman (1995), *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti*, Ankara: TTK Basımevi
- Devellioğlu, Ferit (2005), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi
- Dilan, Hasan Berke (2001), *Türk-Fransız İlişkilerinde Saint-Benoit Lisesi'nin Misyonu*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları
- Eroğlu, Cengiz, BABUÇOĞLU, Murat ve KÖÇER, Mehmet (2007), *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep H. 1284-1326 (M. 1866-1908)*, Ankara: Global Strateji Enstitüsü
- Ertuğrul, Halit (2005), *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, İstanbul: Nesil Yayınları
- Günay, Tuncer (2002), *Misyonerler ve Fener Rum Patrikhanesi*, Ankara: Berikan Yayıncılık
- Gündüz, Şinasi (2005), *Misyonerlik*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

Güngör, Ali İsra (2002), *Cizvitler ve Katolik Kilisesindeki Yeri*, Ankara: ASAM Yayınları

Güngör, Ali İsra (2004), *Tanrının Şövalyeleri Cizvitler*, Ankara: Çağlar Yayınları

Halidi, Mustafa ve Ferruh, Ömer (1968), *İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, Çev. Osman Şekerci, Çanakkale: Bilmen Basımevi

Halidi, Mustafa ve Ferruh, Ömer (1991), *Misyonerler ve Tarihçeleri*, İstanbul: Araştırma Yayınları

Halidi, Mustafa (2006), *Tarihte ve Günümüzde Misyonerlik*, İstanbul: Örgün Yayınevi

Hatipoğlu, Süleyman (2001), *Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)*, Ankara: ATAM Yayınları

Hatipoğlu, Süleyman (2006), *Çukurova'da Ermeni Mezalimi*, İskenderun: HAFAD Yayınları

Hatipoğlu, Süleyman (2009), *Filistin Cephesinden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*, İstanbul: Yeditepe Yayınları

Hopkins, E.W (2006), *Tarihte ve Günümüzde Misyonerlik*, İstanbul: Örgün Yayınları

Imbert, Paul (1981), *Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri*, İstanbul: Havass Yayınları

İlter, Erdal (1996), *Ermeni Kilisesi ve Terör*, Ankara: OTAM Yayınları

Karal, Enver Ziya (1970), *Osmanlı Tarihi*, C.5, Ankara, TTK Yayınları

Keser, Ulvi (2007), *Ermeni Doğu Lejyonu*, Ankara: KTKD Yayınları

Kılınçkaya, M.Derviş (2008), *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Ankara: Atam Yayınları

Kırk, George E (1964), *A Short History of the Middle East*, New York: Frederich A. Praeger Publishers

Kocabaş, Süleyman (1990), *Türkler ve Fransızlar*, İstanbul: Vatan Yayınları

Kocabaş, Süleyman (1992), *Osmanlı İsyânlarında Yabancı Parmağı*, İstanbul: Vatan Yayınları

Kocabaş, Süleyman (2002), *Misyonerlik ve Misyonerler*, İstanbul: Vatan Yayınları

Kocabaş, Süleyman (2006), *Misyonerlik ve Misyonerler*, İstanbul: Vatan Yayınları

- Kocabaşoğlu, Uygur (2000), *Anadolu'daki Amerika*, Ankara: İmge Kitabevi
- Kodaman, Bayram (1999), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: TTK Basımevi
- Melek, Abdurrahman (1991), *Hatay Nasıl Kurtuldu?*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Mutlu, Şamil (2005) *Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları*, İstanbul: Gökkubbe Yayınları
- Olçay, Osman (1981), *Sevres Andlaşmasına Doğru*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
- Önsoy, Rıfat (1999), *Tutsaklığa Giden Yol: Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Ankara: Turhan Kitabevi
- Özkan, Salih (2008), *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Öztürk, Saygı (2005), *Kasadaki Dosyalar*, Ankara: Ümit Yayıncılık
- Rışvanoğlu, Mahmut (1994), *Saklanan Gerçek*, Ankara: Tanmak Yayınları
- Said Paşa'nın Hatıratı (H.1328 M.1912), Sabah Matbaası: Dersaadet (İstanbul)
- Sarıçam, İbrahim ve ERŞAHİN, Seyfettin (2007), *İslam Medeniyet Tarihi*, Ankara: T.D.V. Yayınları
- Sert, Selehattin (2005), *Fransızların Ermenileri Yok Etme Planı Kilikya 1918-1922 Haçin Ölüm Kampı*, İstanbul: Kumsaati Yayınları
- Sevinç, Necdet (1993), *Ajan Okulları*, İstanbul: Oymak Yayınları
- Sezer, Ayten (1999), *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1918-1938)*, Ankara: TTK Basımevi
- Siliöz, Remzi (1937), *Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları*, Bursa: Emek Kitabevi
- Sonyel, R.Salahi (2010), *Kıskaç Altında (Dış Güçlerin Türkiyeyi Bölme ve Yıpratma Çabaları 1923-2000)*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Süslü, Azmi (1993), *Mesut Fani (Bilgili)'ye göre Kürtler ve Sosyal Gelişmeleri*, Ankara: Tanmak Yayınları
- Tansel, Selahattin (1973), *Mondrostan Mudanya'ya Kadar*, C.II, Ankara: Başbakanlık Basımevi
- Taşkın, Hasan (2006), *Vatikan'ın Türkiye Senaryosu*, İstanbul: Neden Kitap
- Tozlu, Necmettin (1991), *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Ankara: Akçağ Yayınları

Turan, Süleyman (2006), *Misyonerliğin Kurucusu Pavlus*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Ulubelen, Erol (1982), *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul: Çağdaş Yayınları

Umar, Ömer Osman (2003), *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Elazığ: Tarih Şubesi Yayınları

Uralgiray, Yusuf (1977), *İslam Âleminde Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara

Uzel, Sahir (1952), *Gaziantep Savaşının İçyüzü*, Ankara: Doğu Matbaası

Uzunçarşılı, İ.Hakkı (1983), *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara: TTK Basımevi

Vahapoğlu, Hidayet (1992), *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları

Vahapoğlu, Hidayet (1997), *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, İstanbul: MEB Basımevi

Şişman, Adnan (2006), *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Ankara: ATAM Yayınları

Yavuz, Bige (1994), *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından)*, Ankara: TTK Basımevi

MAKALELER

Açıkses, Erdal (1999), “Osmanlı Devletindeki Misyonerlik Faaliyetleri İle İlgili Bir Değerlendirme (İki Merkezden Örnekler)”, *Osmanlı*, C.2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.192-203

Adıbelli, Ramazan (2009), “XIX. Yüzyılda Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşunda Misyonerlik Faaliyetlerinin Rolü Kayseri Örneği”, *EÜSBD*, S.26, Kayseri: s.313-332

Akgün, Seçil (1992), “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu’ya Bakışları”, *OTAM*, S.3, Ankara, s.1-16

Aydın, Erdem (2004), “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, *OTAM*, S.15, Ankara: 185-207

Aydın, Mehmet (2002), “Misyonerlik”, *Misyonerlik ve Pontusçuluk*, Türk Ocakları Samsun Şubesi Yayınları, Samsun: s.21-56

Çavdar, Ayşe (2006), “Başka Dillere ve Kültürlere Açık Bir Tarikat Cizvitler”, *Toplumsal Tarih*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s.34-41

Çelik, Hülya (2008), “Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Eğitiminde Önemli adımlar”, *SÜ Fen-Edebiyat Dergisi*, S.1, s.359-369

Doğu Araştırma Merkezi Tehdit Araştırma Gurubu, “Taşnak-Hoybun” (Mayıs 1986), *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Sayı.15, Ankara:

Doğan, Ayhan (2004), “Maraşta Misyonerlik Faaliyetleri (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XX. Yüzyılın Başlarında)”, *SÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Konya: s.271-285

Doğan, Recai (1997), “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.37, Ankara: s.407-442)

Günay, Selçuk (1996), “II.Abdülhamit Döneminde Suriye ve Lübnana’da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri”, *AÜDTCTB Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.17, S.28, Ankara: s.86-108

Gündüz, Şinasi (2002), “Misyonerlik”, *Misyonerlik ve Pontusçuluk*, Samsun: Türk Ocakları Samsun Şubesi Yayınları, s.7-20

Hatipoğlu, Süleyman (1994), “Birinci Dünya Savaşının Sonunda Ortadoğu’da İngiliz-Fransız Rekabeti”, III. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumunda sunulan bildiri.(1-3 Haziran 1994)

Haydaroğlu, İlknur (2006), “Osmanlı Devletinde Yabancı Okullarda Denetim ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları”, *AÜDTCTB Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.25, S.39, Ankara: 149-160

Işık, Ramazan (2005), “Osmanlının Son Dönemlerinde Marunîlerin Lübnan’da Bağımsız Bir Hıristiyan Devleti Kurma Girişimlerinin Fikri Temelleri”, *FÜSBD*, C.15, S.2, Elazığ: 413-432

İlter, Erdal (1989), “Milli Mücadele’de Doğu Lejyonu (Legion d’Orient)’nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu”, *AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S.3, Ankara: s.420-436

Kılıç, Davut (2001), “Osmanlı Ermenileri arasında Katolik Kilisesinin Kuruluş Faaliyetleri”, *Yeni Türkiye (Ermeni Sorunu Özel Sayısı II)*, S.38. İstanbul: Simurg Kitabevi, s.726-734

Kocabaşoğlu, Uygur (1999), “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları”, *Osmanlı*, C.2, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s.340-349

Kocamanoğlu, Emine (1999), “Osmanlı Döneminde Robert Kolej’de Din Eğitimi”, *Osmanlı*, C.5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.359-366

Küçük, Abdurrahman (1996), “Misyonerlik ve Türkiye”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Okur, Mehmet (2005), “Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları”, *AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.5, S.1,

Öksüz, Melek (2010), “Osmanlı Topraklarında Hukuki Statü Arayışı ve Varlık Mücadelesinde Amerikan Kurumları”, *History Studies*, S.2, 2010: Samsun

Öztürk, Ayhan (2007), “Amerikan Board’un Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti’nde Kurduğu Misyonlar”, *EÜSBED*, S.23, Kayseri: s.63-74

Öztürk, Mustafa (2005), “İzziye Kazasının Kuruluşu ve Milli Mücadeledeki Yeri”, *AÜDTCFTB Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.37, Ankara: s.29-45

Sezer, Ayten (1999), “Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri”, *Osmanlı*, C.2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.181-191

Somel, Selçuk Akşin (2007), “Osmanlı Ermenilerinde Kültür Modernleşmesi, Cemaat Okulları ve Abdülhamit Rejimi”, *Tarih ve Toplum*, S.5, İletişim Yayınevi, İstanbul: s.71-92

Soy, Bayram (2004), Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar”, *BİLİG*, S.30, Ankara: s.173-202

Soysal, İsmail (1996), “Türk-Fransız İlişkileri”, *İslam Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul, s.181-184

Tozlu, Necmettin (1999) “Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları”, *Osmanlı*, C.6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.329-339

Turan, Ömer (1999), “Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiyede Protestan Misyonerlik Faaliyetleri”, *Osmanlı*, C.2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.204-211

Yavuz, Bige (2003), Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu’da Fransız-Ermeni İşbirliği, Elazığ: Tarih Şubesi Yayınları, s.135-150

Yetişgin, Mehmet (2005), “Maraş’ta Ermeni Nüfusu: Osmanlı Son Dönemi, Mütareke ve Milli Mücadele Yılları”, *OTAM*, S.17, Ankara: s.1-17

Yorulmaz, Şerife (2000), “Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19.Yüzyıl ve 20.Yüzyıl Başları)”, *OTAM*, S.11, s.697-768

TEZLER

Akyul, Mustafa (2007), *Osmanlı Devletinin Yıkılmasında Misyonerlik Faaliyetlerinin Etkileri (1839-1923)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

Esenkal, Ebru (2007), *Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne

Satılmış, Selahattin (2006), *I. Dünya Savaşı Öncesinde Nesturiler ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir

Tarım, Mustafa (2011), *Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay

Çabuk, Mustafa (2008), *Kahramanmaraş'ta Faaliyet Göstermiş Olan Misyoner Okulları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş

EKLER (Belgeler-Haritalar-Resimler)

Belge-2

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Umum Jandarma
KUMANDANLIĞI
Ş.3 Ks.1
№ 4026

ANKARA
21-4-1929

IV-16-h
65
F 2-4

Riyaseti cumhur kâtibi umumiliğine

Ermeni, Taşnak fırkası ile Kürtlerin Suriyedeki faaliyetlerine dair Beyrut'tan alınan malûmet sureti leffen takdim kılınıldı efendim.

A. R. Dahiliye vekili

E.
24-IV-1929
M.

Ş. Kaya

Ş. Kaya

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİ
Tic. No. :
Dış. No. :
Vaskı No. :

A
Cevaplarda Şube ve Kısm numrularının dereci mercüdür

Belge:2-a

20 Nisan 1929 tarihinde Riyaset-i Cumhur Kâtib-i Umumiliği'ne Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya imzasıyla gönderilen belgede, Beyrut'tan alınan istihbarata göre, eski Osmanlı Van Meb'ûsu Vahan Papasyan'ın Taşnak faaliyetlerini destekleyen Fransa tarafından Suriye'nin kuzeyinde Ermenilerle Kürtleri yerleştirmek ve teşkilatlandırmakla görevlendirildiği, yine İngiltere'nin de Taşnakları destekleyip bu faaliyetleri organize etmek için bölgeye askeri görevli gönderdikleri, teşekkül ettirilecek Kürt-Ermeni çeteleriyle Irak ve Suriye hududundan Türkiye'ye karşı faaliyete geçecekleri ve Suriye'deki Kürtlere komiteler kurdurulduğu" ifade edilmiştir (Süslü, 1993:243).

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Umum Jandarma
KUMANDANLIĞI
Ş. Ks.
E

S U R E T

ANKARA
- - 929

IV-16-b
65
F 2-5

1) Serkis Kadriyanın (Hiçek fırkası erkânından) katli üzerine derdest edilen Taşnaklar kâmilen tahliye edilmişlerdir . Sabık Van meb'usu Vahan Papasyanın evrakı meyanında ,Amerikadaki Taşnak merkezi umumiyesiyle taati edilen gayanı dikkat evrak mevcuttur . Bu muhaberatın anlaşılacağı veçhile Taşnaklar şimali Suryede yani Türk hududu mntakasında külliyetli miktarda Ermeni muhacirleri yerleştirmek ve bu suretle şimali Surye de bir nevi (Ermeni ocağı) tesis ederek , Kürtlerle daimi surette teğriki mesai etmek maksadını takip etmektedirler . Hatta bu hususta kürtlerle Taşnaklar arasında bir de fitilaf aktedilmiştir .

2) Vahan Papasyanın üzerinde 5000 dolâr zuhur etmiştir . Bundan mâda Suryeye muvazaletinden sonra bir ay zarfında 4000 Dolâr sarfettiği de bankadan tahkik edilmiştir . Papasyan vilâyatı şarkıye işlerinde mutahassıs addedildiği için Suryede teşkilât vücude getirmek üzere buraya gönderilmiştir . Esasen kendisi de ilk ifadesinde aynen demiştir ki : (Kadriyanın katlinden katiyen malûmatım yoktur . Ben Taşnak fırkası tarafından Suryede teşkilât yapmak ve Türk hududunda Ermeni muhacirleri yerleştirmek için buraya gönderildim . Fransa hükûmeti faaliyetinden ve bana tevdi edilen va'adeden haberdardır . Fazla bir şey söyleyemem . Arzu ederseniz Hariciye nezaretinden sorabilirsiniz .)
Bu beyanattan anlaşılacağına göre , Fransız hükûmeti Taşnak faaliyetine muvafakat etmiştir .

3) Diğer taraftan İngilizlerin de Taşnaklara muzaheret ettiği aşikârdır . Bir kaç gün evvel Beruta Peterson namında bir İngiliz yüzbâğsı muvasalat etti . Mümâileyh , Beruta gelir gelmez Vahan Papasyanı , Hadisyanı diğer Taşnak rüesasını aramış ve saatlarca bunlarla görüşmüştür . Yüzbâğı Peterson Fransız fevkalâde komiserliği erkânından binbaşısı Burniyenin refakatında olarak şimali Suryeye hareket etmiştir . Bunlara Antâkya meb'sus Derkalosetyan dahi iştirak ve refakat eylemiştir .
Elyevm Antâkya ve İskenderun havalisinde tetkikatta bulunmaktadır Mahalli gazeteler bu seyahatın Ermeni muhacirlerinin iskân meselesiyle alakadar olduğunu yazmaktadırlar .

4) Devran eden bir rivayete göre Suryeye iltica eden Kürtlerden , Ermenilerden ve sair firarilerden mürekkep çeteler teşkil edilecek ve bu çeteler Surye ile Irak hududu mntakalarında Türkiyeye karşı faaliyete geçecektir .

MÜBESHARLIĞI ANKARA

Tarih :

Vezir :

Cevaplar da Şube ve Kısm numrularının dereci mevcuttur

Belge:2-b

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Ümum Jandarma
KUMANDANLIĞI
Ş. Ks.

ANKARA
- - 929

A	TR-K-6
D	65
F	2-6

Ş. Ks.

Kürtler : Suryenin muhtelif şehirlerinde komita teşkilâtı vücade getirmekle meşguldürlar . Taşnaklar her tarafta Kürtlere azamî muzaheret ve muavenet göstermektedirler .
Yakında Kürt komitası tarafından Halepte bir gazete neşredilecektir . Kürtler bu hüsusta hükûmete muracaat eylemişlerdir .

Aslına ayındır . 20/4/929

ANKARA
KUMANDANLIĞI
Ş. Ks.

Cevaplarda Şube ve Kısım numaralarının derol mercurdur

Belge:2-c

Belge-3

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
UMUM
JANDARMA KUMANDANLIĞI

Ankara
12 - 4 - 1931

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

74

S. 7 Sayı 32921

Ş. III 261 Ks. I.

Başvekaleti Celileye

Cevap

- 1930

No.....

1 - Birinci Umûî Mûfettişlikten alınan ve müderecatı şayanı dikkat görülen 9/4/31 tarihli şifrenin bir sureti ilişik olarak arz ve takdim kılınmıştır ef.

2 - Başvekalete , Hariciye V. B.E.Rs. ve Riyaseticumhur umûî kâtipliğine arzedilmiştir .

K.

Dahiliye Vekili

S. W. W.

Tahdim
15.4.1931

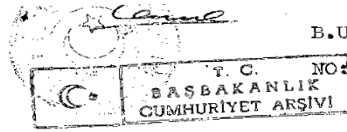
J.

030 10 115 796 20

BAŞVEKALET EVRANI		
Tarih	Numara	Kat

Belge: 3-a

Dahiliye Vekaletinden Başvekalete yazılan 12.4.1931 tarihli belgenin ekindeki rapora göre; Fransızların Ağrı, Barzan, Mutki ve Cizre mıntikasına tahsis edilecek silah ve cephane alınması için Vahan Papazyan'a 10 milyon Frank verdiği belirtilmektedir.(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/796/20).

B.U.M.F. liğın 9/4/31 ve 208/816

NO: 111-Şifre suretidir.

Gevar kaymakamı ve altıncı tabur kumandanının müsterek istihbaratı arz olunur .

1 - Papazyan Fransızlardan on milyon frank aldığına dair haberi Musulda bulunan Leon Paşaya bildirdiği , bu para Ağrı , Barzan , Lütki , Cizre mintakasına tahsis edilerek silâh ve cepane teminine sarfedileceği , Barzan teşkilâtı için Kahtalı Mirdes aşiretine mensup Hacı Bedir ağanın yeğeni Osman Sabrinin Barzana geldiği , oradan Şeyh Abdurrahman ile Kolla Mustafa beraber olarak Şeyh Mahmut ile Barzan namına ittihat mukavelenamesini tanzim ve yekdiğerlerle teati etmek üzere Süleymaniyeye giderek vazifelerini ikmal ile avdetile Hoybon cemiyetile temas etmek üzere Suriyeye gittikleri ve 15 mayısta ictima edecek olan cemiyet akvamın müzakeresi esnasında Türkiyeye tecavuz edilmiş bulunulması ve gelecek olan cemiyeti akvam mümessiline indas edilmiş vaziyetin kabul ettirileceği ve İngiliz mümessilli siyasiyesinin Iraklı Tahir Hacı Hasanla gönderdiği bir haberde ellerine düşen bir fırsattan istifade etmezlerse Kürtler için felâketin muhakkak olduğunu söylediği , bunun üzerine Barzanlılar ve muhacirler Kürtlük ittihadı mazbatasını yaparak mümessillige gönderdikleri , bu teşebbüsten Irak hükümeti haberdar olarak Barzan şeyhine biz sizinle alâkadar değiliz siz İngilizlerle anlaşın diye mektup yazdığı , Fransızlar bu teşebbüse bir cemile olmak üzere bu mesele hakkında müzakere edilmek üzere Cemil Paşa zade Ekrem, Kadri , Mehmet ve Haçoşu Şama davet ettiği , Husrevin Türkiyeye gelmek fikrinde olduğu .

2 - İngilizlerin maksadı Hakâri Vilâyeti ile Cizrede dahil olmak üzere Irak Kürtleri hakimiyeti altında Irak ile Türkiye arasında bir ^{Kürt} hükümeti teşkil etmektir . Bu maksatla Şeyh Mahmut Prens ilân edileceği , Barzan şeyhini emri altına verecekleri .

3 - İngilizler Nasturileri Kürtlük camiasına ithal etmeğe çalıştıkları Marşemonun yerine Süleymaniyedeki Ağa Bedrosu reis yapacakları .

4 - İngilizler Nasturileri hizmetlerinin hitamında silâhlarla köylerine birtaktıkları , beş altı bin silâhlı nasturi olduğu .

5 - Hoyboncular ve Ermeniler gerek propaganda ve gerek naktî muavehet suretile Kürtgüllüğe tamamilen muzahir oldukları , Barzanbintakasında muntazam teşkilâtları olduğu, Posta merkezleri bulunduğu .

6 - İranilerin de Kürtlerle siyasî temasa başladığı .

7 - İranlıların Kör Hüseyin oğlu Madir Lehmet ile İnsan Muriyi tahliye ettikleri .

8 - Bu seferki isyan Cenuba kağan Ermenilerle Herki ve gerdi aşireti 15 mayısta toplanacak olan cemiyeti akvamın mukarreratından evvel eski yerlerini işgal etmek suretile bir emri vaki yapmak için tecavüz ve faaliyete geçecekleri haber verilmektedir .

Belge: 3-b

"Hakkari vilayeti ile Cizre'de dâhil olmak üzere Irak Kürtleri hakimiyeti altında Irak ile Türkiye arasında bir Kürt hükümeti teşkil etmek". Şeyh Mahmut'un prens ilan edileceği, Barzani şeyhi emri altına verecekleri ve Nasturileri Kürtlük camiasına ithal etmeye çalıştıklarına dair Dâhiliye Vekâletinin 12.04.1931 tarihinde Başvekâlete gönderdiği yazı.(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.115/796/20)

Belge-4

23. VI. 1938.

Öz: Suriye istihbaratı.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü
Şube: 1.G.3.
İhtisaf: _____
Umumi: 31561

IV-16.6
65
F 7-120

Riyaseti Cümhur umumi kâtipliğine

ÇOK ACILE :

1 - Fransızların Suriyede şimdiye kadar tezahür eden mesullerinin; Hoybuncu , Ermeni ve Süryanilerle Kürtleri kendilerine bağliyerek bilhessa cezirede bir Hıristiyan ekseriyeti yaratmak ve Elcezireyi kendi hakimiyetleri altına alarak Türkiye ile Suriye arasında bir Etat Tampon vücade getirmek ve kendisine bağladığı bu unsurları icabına göre Suriye veya Türkiyeye karşı kullanmak olduğu ve yine bu unsurların Türkiyeden çapulculuk ve hırsızlık yapmalarına göz yumulmakta bulunduğu,

2 - Haccun Son faaliyetinin Midyat, Habab ve Alyan bölgelerinde tertibat almaması intac edecek kadar dikkati çektiği haber alınmıştır. Saygı ile arzederim .

3 - Başvekâlete, R.C.U.Kâtipliğine, Hariciye vekâletine ve Genk? Başkanlığına yazılmıştır .

Dahiliye Vekili

S. Kaya

E.

24. VI. 38

H

6/16

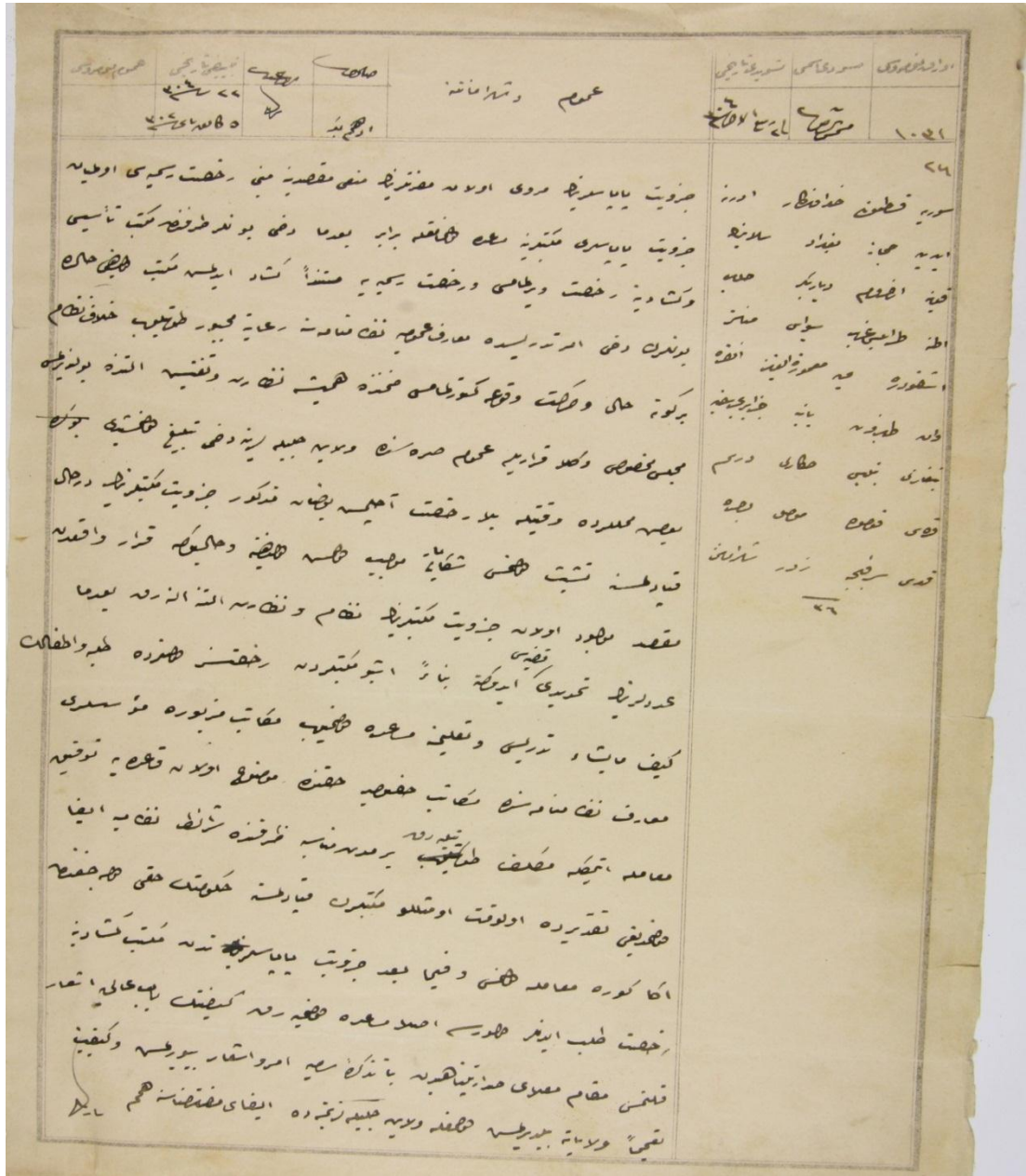
2/3222

Karılık yazılacak kitiye altındaki şubelerin gün ve sayısının yazılması.

Belge-4

Fransızların şimdiye kadarki çalışmalarının amacının Hoybuncu, Ermeni ve Süryanilerle Kürtleri kendilerine bağliyerek El-Cezire'de bir Hıristiyan ekseriyeti yaratmak, burayı kendi hâkimiyetine alarak Türkiye ile Suriye arasında bir "Etat Tampon" vücade getirmek ve kendisine bağladığı bu unsurları icabına göre Suriye ve Türkiye'ye karşı kullanmak ve yine bu unsurların Türkiye'den çapulculuk ve hırsızlık yapmalarına göz yummak olduğu" ifade edilmiştir (Süslü, 1993: 264)

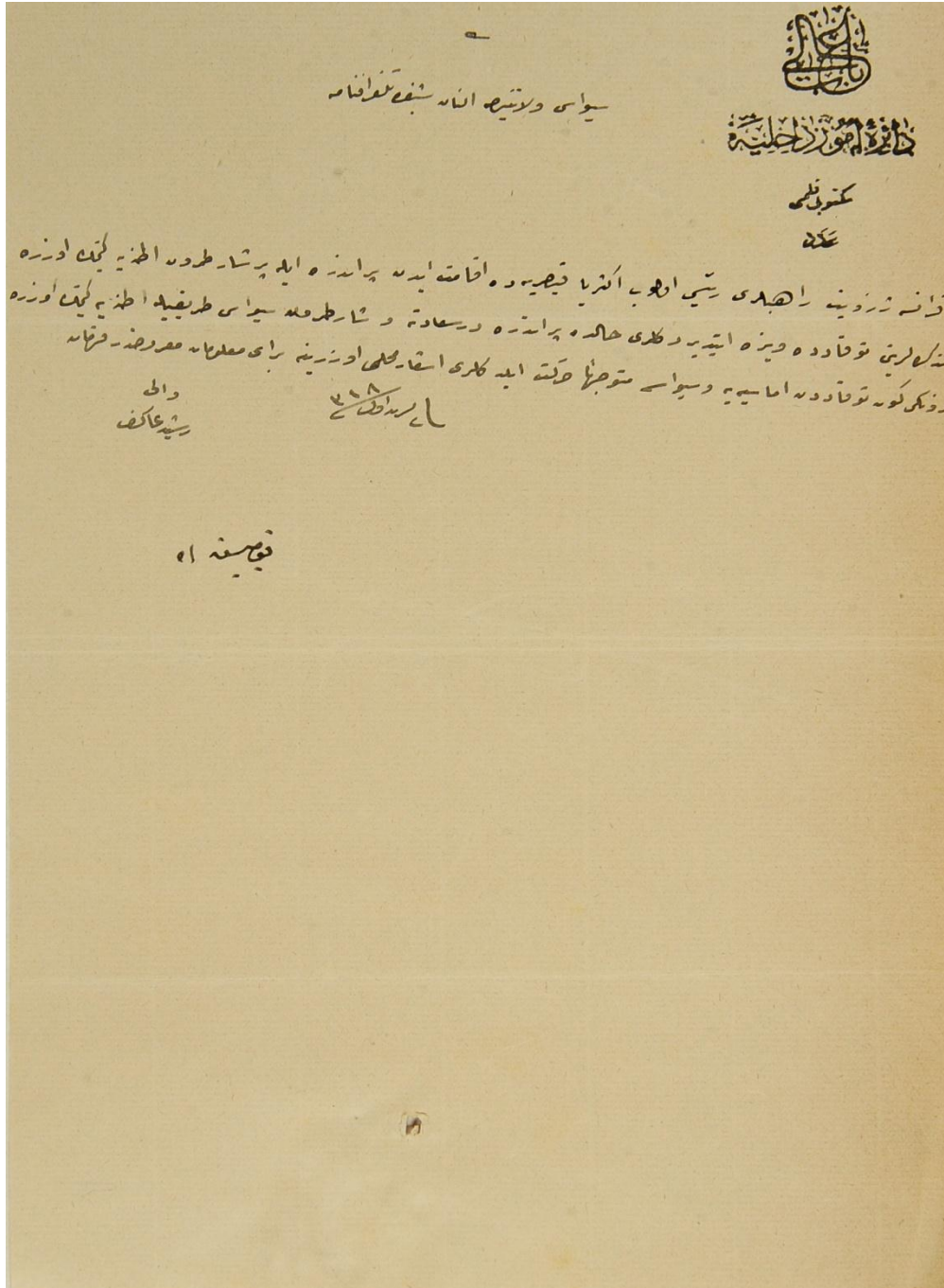
Belge-5

Belge-5

Dâhiliye Nezaretine gönderilen 18 Ocak 1887 tarihli yazıda Cizvit papazlarının kötü niyetleri nedeniyle resmi ruhsatı bulunmayan okullarının faaliyet gösteremeyecekleri belirtilmiştir. Yeni açılan ve ruhsat talebinde bulunan okullara ruhsat verilmemesi gereği üzerinde durulmuştur.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.MKT 1393/32)

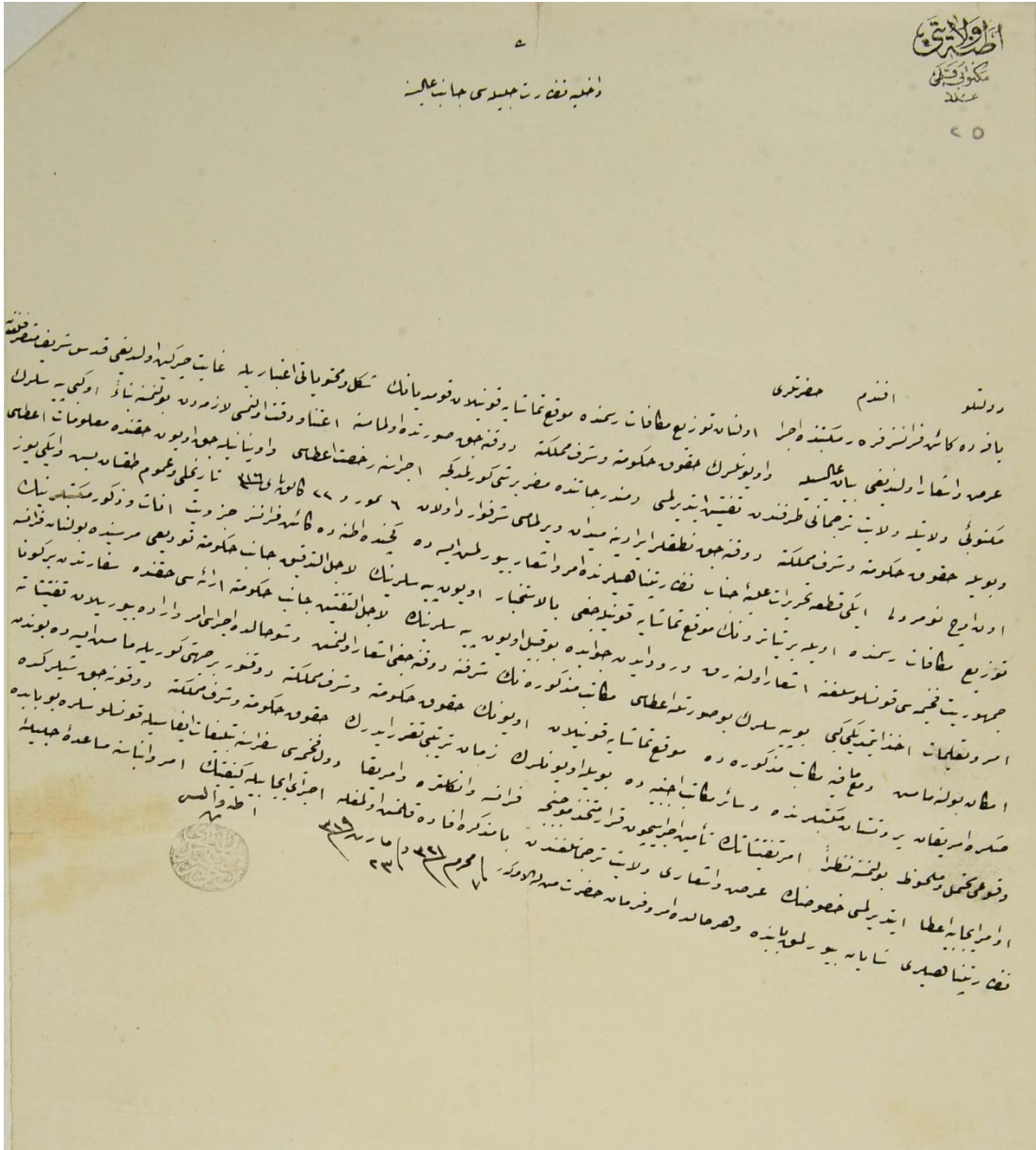
Belge-9

Belge-9

29 Ekim 1902 tarihinde Sivas vilayetinden alınan şifre telgrafnamede Fransa Cizvit Rahipleri reisi Prandre ile rahip Perşar Toron'un Adana'ya hareket ettiklerine dair bir uyarı alınmış. Hal ve hareketlerinin göz altında bulundurulması lüzumuna dair uyarı verilmiştir.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH.TMIK 134/36)

Belge-10

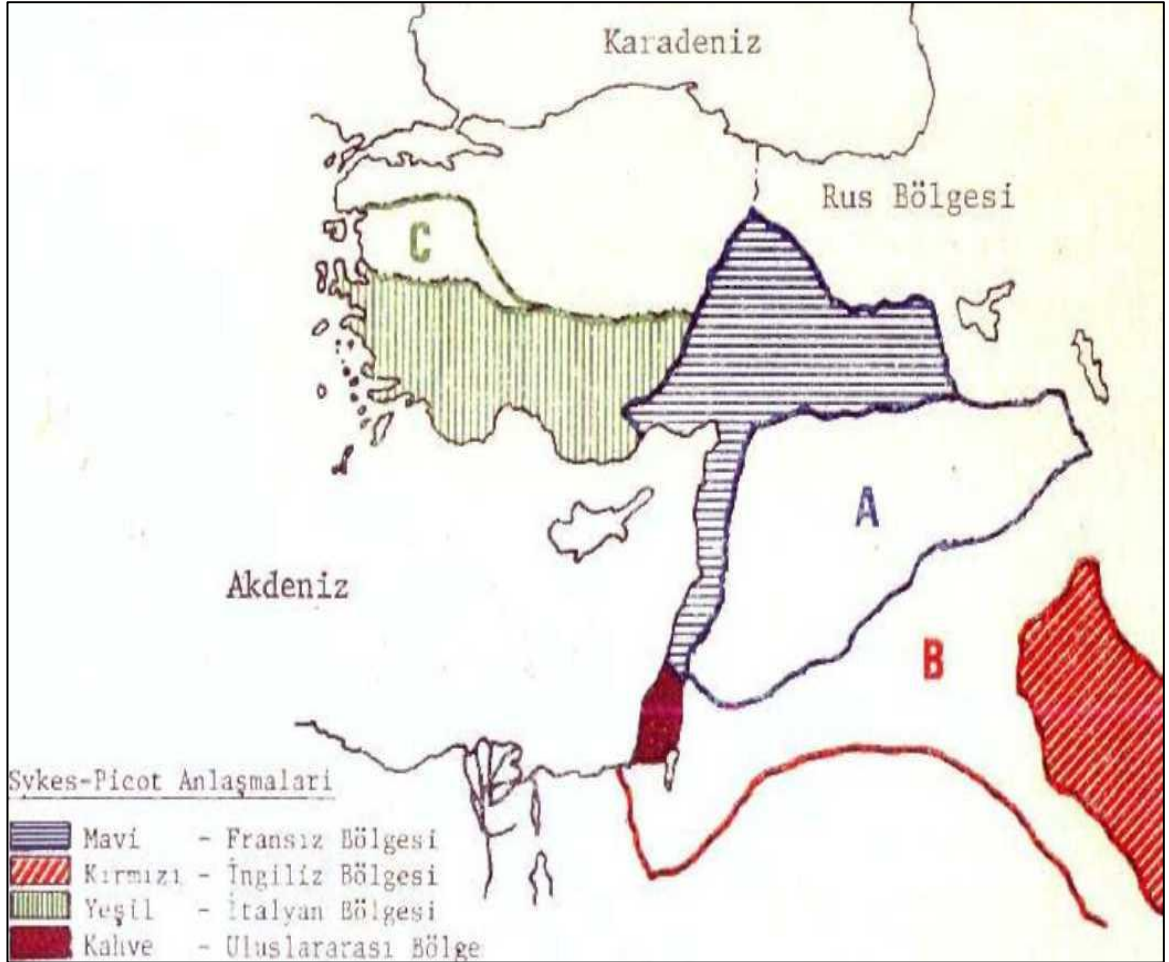
Belge-10

5 Nisan 1903 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda Bafra'da bulunan Fransız Ferar Mektebinde icra olunan bir komedya oyununun içerik bakımından oldukça çirkin olduğu Kudüs mutasarrıflığından bildirilmiştir. Benzer piyesin Adana'da bulunan Cizvit Kız ve Erkek okullarında da oynatılacağı istihbaratı alınmıştır. İlgili piyesin içerisinde Osmanlı devleti ve hükümetine karşı herhangi bir zararlı durumun olup olmadığının, vilayet tercümanı vasıtasıyla inceletilmesi istenmiştir. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH.MKT 701/53)

HARİTALAR

Harita-1

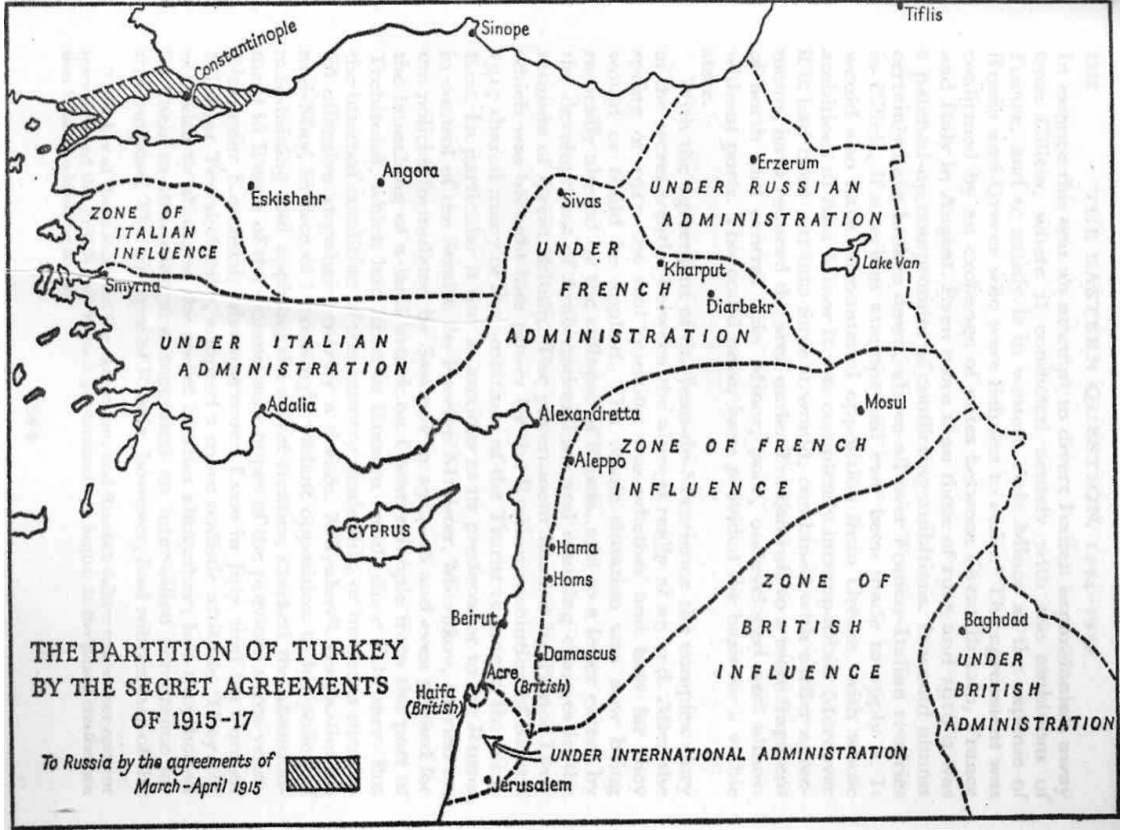
16 Mayıs 1916 Sykes-Picot Anlaşmasına Göre Nüfuz Alanları

Fransa “Mavi”, İngiltere “Kırmızı” olarak belirlenen bölgelerde istedikleri doğrudan ve dolaylı yönetim veya denetimi kurabileceklerdi. Mavi Bölge, Batı Suriye, Lübnan ve Kilikya (Çukurova), Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin ve Harput arasında bulunan Orta Güney Anadolu’dan oluşuyordu. İskenderun, Lazkiye, Trablus, Beyrut, Sayda ve Tir bu bölgede kalıyordu. İngiltere’ye bırakılan Kırmızı Bölge ise Orta ve Güney Irak, Hayfa ve Akka limanlarını içine alıyordu. Filistin ise uluslararası yönetime bırakılarak “Kahverengi” bölge olarak belirlenmişti. Anadolu topraklarını alacaktı. Kesin sınırlar sonradan tesbit edilecekti.

Harita-2

1915-1917 Gizli Anlaşmaları ile Bölünmüş Türkiye

Sevr Antlaşması (Fransızca: Le traité de Sévres), Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilâf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 10 Ağustos 1920'de imzalanan barış antlaşmasıdır. Yunanistan dışında hiçbir devlet tarafından onaylanmamış ve yürürlüğe girmemiştir. Kaynak: M.S. Anderson, The Eastern Question 1774-1923, s.342

RESİMLER

Resim 1

Adana Ermeni Okulunun Kalıntıları. Kaynak: <http://heval.info.com>, Güncellenme Tarihi: 03.10.2011

Resim-2

Adana Kız Koleji'nin kalıntıları. Kaynak: <http://heval.info.com>, Güncellenme Tarihi: 03.10.2011

Resim-3

Adana Terzian Katolik Okulunun kalıntıları. Kaynak: <http://heval.info.com>,
Güncellenme Tarihi: 03.10.2011

Resim-4

Adana Ermeni-Katolik Kilisesi ve Adana Koleji kalıntıları. Kaynak: <http://heval.info.com>, Güncellenme Tarihi: 03.10.2011

Resim-5

Çıraklar ve usta ayakkabıcı Antranig Balayan ayakkabı atölyesinde, 25 Nisan 1920.

Kaynak: <http://heval.info.com>, Güncellenme Tarihi: 03.10.2011

Resim-7

Antep Ermeni Okulu öğretmen ve öğrencileri. Kaynak: <http://heval.info.com>,
Güncellenme Tarihi: 03.10.2011

Resim-8

Antep Misyon okulundan bir görünüm. Kaynak: <http://heval.info.com>, Güncellenme Tarihi: 03.10.2011